

Mirjam Milharčič Hladnik

IN-IN

življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929(497.4)

IN - IN : življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah / [zbrala in uredila] Mirjam Milharčič Hladnik. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011

ISBN 978-961-254-264-1

<https://doi.org/10.3986/9789612542658>

1. Milharčič-Hladnik, Mirjam

255780864

IN – IN
Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah

Mirjam Milharčič Hladnik

Ljubljana 2011

VSEBINA

UVOD

Koliko mene je v tebi?
Mirjam Milharčič Hladnik
9

PRIPOVEDI

Nataša Brajdič Slivšek
19

Goran Vojnović
31

Anila Zaimi
45

Max Shonhiwa Zimani
57

Faila Pašić Bišić
69

Franco Juri
83

Maja Lamberger Al Khatib
95

Franc Lenhart Reza
105

ZAHVALA
115

UVOD

KOLIKO MENE JE V TEBI?

Mirjam Milharčič Hladnik

Na počivališču pred Jesenicami mi je prijazna natararica pojasnjevala, kje naj zavijem z avtoceste, da pridem do naslova, ki sem ga iskala. Pred njo so bili na dveh pladnjih naloženi krofi in bureki. Že sem se zahvalila in hotela oditi, ko me je zamikal krof. »A bureka pa ne boste?« se je začudila mojemu naročilu, ko mi ga je skrbno zavijala v prozoren papir. Kako lepa prispodoba medkulturnega kulinaričnega sožitja ob vznožju zasneženih hribov in ugaslih dimnikov! Na ulici Spodnji Plavž, poimenovani po minulih časih jeseniškega jeklarskega razcveta, lepo obnovljena zgradba gosti prostore nevladnih organizacij. V njej je tudi pisarna Človekoljubnega dobrodelnega društva Up, ki ga vodi Faila Pašič Bišić.

Njeni starši so, tako kot tisoči drugih iz vseh koncev Jugoslavije, prišli hranit plavže in gradit svoje mesto. Kot Koper, Velenje, Maribor, Novo mesto, Postojna, Celje, Nova Gorica in cel obmejni pas Slovenije od Dragonje, Kolpe, Mure, Karavank in panonskih nižin so Jesenice dom ljudi in njihovih otrok, vnukov, pravnukov iz najrazličnejših krajev Balkana, srednje in južne Evrope. Že desetletja so na pulatih okrepčevalnic skupaj naloženi krofi in bureki, že več kot pol stoletja v sožitju živijo ljudje z raznovrstnimi imeni in različnimi strešicami ali pikicami v priimkih. Ko sem se v iztekajočem se letu 2010 in prvem mesecu leta 2011 vozila po Sloveniji in snemala življenjske zgodbe, sem se spraševala: ali je bilo sploh kdaj drugače?

Obiske osmih ljudi, ki sem jih prosila, da bi za nastanek pričujoče knjige delili z mano svoje življenjske zgodbe in izkušnje, sem začela v Kopru.

Tisočletni Koper je bil res naseljen z italijansko govorečim prebivalstvom, a njegova novejša zgodovina je zgodba o leta 1954 izpraznjenem¹ in v poznejših letih na novo naseljenem mestu. Za starimi zidovi so se naselili novi ljudje. Prišleki² so prišli iz Brkinov, Čičerije, Štajerske, Prekmurja, Kosova, Hrvaške, Istre, Makedonije, Bosne, Srbije. Celo iz Italije, kamor so pred njimi odšli prejšnji stanovalci. Naselili so se v meščanskih stanovanjih, ozkih uličicah starega mestnega jedra, modernih blokkih in pozneje lastnih hišah.

Tako kot v Novi Gorici, za katero so na poljih in travnikih ob meji prvo lopato zasadili leta 1947. Zgradili so novo mesto, nove zidove, na novo so nasadili parke – povsem drugače, kot je bilo v starodavnem Giardinettu v starem koprskem mestnem jedru, kjer se je kot otrok igral Franco Juri – a s prav tako na novo naseljenimi ljudmi in otroki, ki so se rodili »tam«. V mesto so prišli prebivalci iz istih krajev, vasi, mest in pokrajin kot v Koper, Jesenice ali Velenje, ki je potrebovalo rudarje. Morda jih je bilo v Velenju več iz Bosne, ker so poznali delo v rudnikih. Morda jih je prišlo zaradi tega tudi nekaj več na Jesenice, kjer so plavži pregorevali v potrebi po materialu, iz katerega se je obnavljala velika država in številne druge.

Samo nekaj desetletij pozneje, konec sedemdesetih, so bile dokončane Fužine in tudi tja so se v nekaj letih naselili ljudje in ustvarili naselje z dvajset tisoč prebivalci. Tisočletno starodavno mesto beneške arhitekture in moderno naselje datiranih blokov tedanjega okusa so naselili prišleki, vsi od nekod drugod, vsi od vsepovsod, zato da bi tam živeli, delali, imeli svoj dom. Ko Goran Vojnovič govori o Fužinah kot o getu, nima v mislih nevarnega kraja iz ameriških filmov, temveč varen kraj, kjer so ljudje navajeni živeti v sožitju in razumevanju različnosti. Ko opisuje spomine svojih staršev na študentsko naselje v Rožni dolini v Ljubljani, ki je bilo desetletja pred osamosvojitvijo Slovenije živahno prizorišče srečevanja ljudi iz vseh koncev sveta, so to enaki spomini, kot jih imata Franco Juri, študent iz Kopra, ali Max Zimani, študent iz Zimbabveja. Kje je razlika med Fužinami, Kopro, Hararejem?

Anila Zaimi je v kuhinji z razgledom na koprsko pristanišče in staro mesto kuhala *espresso* in mi razlagala, da se ne glede na to, kako jo drugi označujejo, ne počuti priseljenka. Ona je v Koprju, kamor je prišla pred se-

1 Zgodovinske in socialne okoliščine ter razsežnosti odhoda ljudi iz Kopra in drugih primorskih mest in krajev je raziskal Jure Gombač (2006).

2 Za natančno terminološko rešitev zadreg pri poimenovanju ljudi, ki nekam pridejo, se lahko zahvalimo Lojzetu Kovačiču (2007). *Prišleki* je termin, ki bi ga namesto terminov, ki so problematični ali nenatančni – npr. *priseljenci* ali *otroci priseljenci* – lahko uporabljali tudi v znanstveni in strokovni terminologiji.

demnajstimi leti, doma. Samo nekaj tednov pozneje je v kuhinji s prav tako čudovitim razgledom na koprski zaliv Franco Juri kuhal čaj, kamiličnega zase in šipkovega zame. »Jaz sem Koprčan,« je začel svojo pripoved, se za kratek hip zaustavil in dodal: »Sem rojen v Kopru.« Ampak njegova zgodba je zgodba migracije, prav tako kot Anilina. Prvi kuha zeliščni čaj, druga kuha *espresso*. Oba govorita italijansko in slovensko, pa še nekaj drugih jezikov zraven, in imata vsak po enega otroka v italijanski šoli. Anila je prišla iz Albanije, ker se je poročila s človekom, ki je bil tu doma. Sicer iz Prizrena, Kosova, študiral je v Zagrebu, delal v raznih mestih Jugoslavije in si v Kopru ustvaril dom. Zanj je Slovenija kot del bivše skupne države pač njegova država. Ampak trditi, da je Anila prišla sem, ker se je poročila, ni čisto pravilno.

Kot velja za večino odločitev za migracije, selitve in preselitve, tudi tukaj ne moremo pokazati na en sam razlog. Eden od njih je bil želja videti svet, spoznati nove kraje in dežele, govoriti jezike, ki se jih je naučila. Koper na meji in hkrati v središču kultur ter jezikovnih in govornih področij, odprt in gostoljuben za vse, se je zdel pravi kraj za začetek potovanja.

Potovanje je v vseh osmih življenjskih zgodbah enako. Je potovanje v iskanju, sestavljanju, preverjanju in dograjevanju identitete. Vsi pripovedovalci in vse pripovedovalke izhajajo iz svobode, ki je potrebna, da lahko povemo, kdo smo, v več kot enem stavku, kot je to razložil Goran Vojnović. Rdeča nit te knjige je osnovna potreba vsakega posameznika, da z občutkom dostojanstva sebi reče *čefur*, *rineggato*, *ciganka* ali pa *Slovenec*, *Iranec*, *muslimanka* in »jaz sem od tu«. Povezuje osem življenjskih zgodb ljudi, ki predstavljajo medkulturne odnose in aktivno državljanstvo. Aktivno in odgovorno posegajo v družbeni prostor in skušajo širiti ozko zamejene prostore stereotipnih delitev na *mi* in *oni*. Krčijo zakoreninjene predsodke in širijo vedenje o razprostranjenosti sveta in svobodi izbire identitete.

Franca Lenharta sem obiskala na dan tekme Zlata lisica. Prav pod Pohorjem ima hišo, in ko vstopite vanjo, se zdi, da ste v hiši pod gorami, ki se raztezajo severno od Teherana. Predmeti v jedilnici in dnevni sobi, tako na gosto razporejeni, da je zapolnjen vsak kotiček, so govorili o daljni deželi s skrivnostnim imenom Perzija, na vrtu pa so se v vetru upogibale veje sadnih dreves prav tako kot na vseh sosednjih vrtovih. Kaj vse se mora zgoditi, se sprašuje Franc v svoji zgodbi, da se srečata dva človeka iz dveh različnih koncev sveta in, tako kot on in njegova iranska žena, zaživita skupno življenje. Poseganje v slovenski prostor s pisanjem knjig, bloga in dajanjem intervjujev se mu zdi potrebno, in sicer da bi vedno znova pojasnil razmere v Iranu.

Deželi, ki jo je po spletu naključij vzljubil kot svojo. On je poročen z Iranko, Maja Lamberger Al Khatib pa z Jordancem. Oba živita v Mariboru pod Pohorjem. Franc je poslovnež, ki piše knjige in je doma v Sloveniji in Iranu. Maja je etnologinja in njena sanjska služba bi bila, da bi lahko delala in živela s svojo družino tako v Sloveniji kot v Jordaniji. Povezovala svetove, sestavljala identitete, širila znanje in kopicila izkušnje.

V hiši na Brezovici je o sestavljanju identitet govoril Max Zimani. Bilo je mrzlo jutro in pila sva čaj z medom, ki ga je dan prej prinesel iz ene od baltskih držav. Govoril je o tem, da se njegova zgodba začneja »prav tukaj, z mojo družino, ki jo predstavljajo Tinashé Zoja, Ana Nyasha in Teja, moja partnerica. Tinashé Zoja je stara sedem mesecev, moja starejša hči, Ana Nyasha, pa sedemnajst let.« Oba s Tejo sta aktivna na Zavodu za globalno učenje in razvoj projektov, ki se ukvarja z globalnim učenjem s perspektive juga. Tako kot je Maja aktivna v Društvu za kulturo, razumevanje in dialog Rozana, Faila Pašić Bišić pa v Človekoljubnem dobrodelnem društvu Up.

Pod Šmarno goro v kavarni Policijske akademije v Tacnu sva se o usodnih poteh njene življenjske zgodbe pogovarjali z Natašo Brajdič Slivšek. Do dela na policiji jo je pripeljalo prav aktivno udejstvovanje v nevladnih organizacijah, ki se ukvarjajo z Romi. Opazili so jo in jo pred šestimi leti povabili, da bi izobraževala in usposabljala policiste, ki delajo na področjih z romskim prebivalstvom. Prvič je začutila, kaj je svoboda, ko je živela v Švici, a se je vseeno odločila, da se vrne v Slovenijo in pomaga pri odpravljanju krivic, ki se dogajajo romskim otrokom.

To je osem zgodb o svobodi in možnostih izbire identitete, posnetih na petih koncih Slovenije v zimskih mesecih na prehodu iz leta 2010 v 2011. Metodološki razlog, da je pričujoča knjiga sestavljena iz zgodb in pripovedi, kot so jih povedali in avtorizirali pripovedovalci in pripovedovalke, izhaja iz prepričanja, da se nas osebne zgodbe najbolj neposredno dotaknejo. *Narativna metoda, metoda ustne zgodovine ali kvalitativna metoda* – to vse so poimenovanja, ki jih v različnih vedah in znanstvenih pristopih uporabljamo za opis pridobivanja gradiva, temelječega na ustnih virih. Subjektivna izkušnja je postala tako v okviru ustne zgodovine kot sociologije, predvsem pa antropologije in etnologije ter ženskih in migracijskih študij, pomembno gradivo za razumevanje družbenih procesov in socialnih pozicioniranj posameznikov (Milharčič Hladnik, Mlekuž 2009). Gre za subjektivne izkušnje vsakdanjega

življenja ljudi, ne pa za izkušnje moči in oblasti pomembnih družbenih in političnih osebnosti, ki jih je polna uradna zgodovina.

Posebej smiselna je uporaba narativne metode, če želimo predstaviti identitete ljudi in procese njihovih oblikovanj in preoblikovanj. Konstrukcija identitete poteka znotraj avtobiografske naracije, kjer se prepletata preteklost in sedanjost tako, kot ju vidi in želi videti pripovedovalka ali pripovedovalec. To pomeni, da *»je to, kar se dogaja v narativni konstrukciji identitete, vzajemno delovanje možnih preteklosti in možnih začetkov v luči sedanjosti zgodbe in diskurzivnega konteksta njenega pripovedovanja«* (Cook 2001: 456). Zbrane zgodbe pojasnjujejo, kdo smo in kako smo do tega prišli, zakaj se danes počutimo tako in zakaj smo se morda v preteklosti počutili drugače.

Identiteto lahko definiramo na različne načine: identiteto kot »jaz«, ki je izgrajen in nespremenljiv; identiteto kot sestavljeno, mnogoplastno in večdelno, ki jo posameznik izgrajuje v spreminjajočih se življenjskih okoliščinah; in identiteto kot občutek sebe, ki je diskurzivno, narativno konstruirana. Prav za takšno konstruiranje identitete znotraj avtobiografske naracije življenjskih zgodb je značilno, da se izgrajuje v procesu socialnih interakcij in dialogov. Tako je *»avto/biografija oblika diskurzivne prakse, ki rekonstruira preteklost kot glavno sredstvo za razumevanje sebe/drugih«* (Barat 2000: 165).

Namen te zbirke pripovedi je na osebni in dramatičen način pokazati, da so preproste in enoznačne delitve, klasifikacije, opredelitve in razporeditve ljudi krivične in nepotrebne. Metodološko bistvo knjige je spominjati se in pripovedovati ter na ta način ponuditi dokaze o pluralnosti, raznovrstnosti in raznolikosti, večjezičnosti in medkulturnosti naše družbe. Spomini in pripovedi kažejo bogastvo in kompleksnost konstituiranja identitet posameznikov v vsakodnevnem stiku, komunikaciji in srečevanju. Življenjske zgodbe utelešajo spomine na pot, ki pripelje do odgovora na vprašanje, kdo si. Odgovori, zapisani v pripovedih, pa bodo bralcu in bralki ponovno zastavili vprašanje, kdo pa sem jaz.

Literatura:

Barat, Erszebet (2000). The Discourse of Selfhood: Oral Autobiographies as Narrative Sites for Constructions of Identity, v, Alison Donnell, Pauline Polkey (ured.), *Representing Lives, Women and Auto/biography*, London: Macmillan Press, 165–173.

Cook, Kay (2001). Identity, v, Margareta Jolly (ured.) *Life Writing, Autobiographical and Biographical Forms*, London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 455–458.

Gombač, Jure (2006). *Ezuli ali optanti?*, Ljubljana: Založba ZRC.

Kovačič, Lojze (2007). *Prišleki*, Ljubljana: Beletrina.

Milharčič Hladnik, Mirjam, Jernej Mlekuž (ured.) (2009). *Krila migracij, Po meri življenjskih zgodb*, Ljubljana: Založba ZRC.

PRIPOVEDI

NATAŠA BRAJDIČ SLIVŠEK

Jooj, raje vprašajte, kaj se mi v življenju ni zgodilo! (Smeh.) Kaj sem morala prestati, da sem sedaj tukaj? Prvi blagoslov je to, da imam take starše, druga stvar, v katero verjamem, pa so čudeži. Verjamem v to, da sem rojena pod srečno zvezdo, zato vedno govorim: »Upam, da me bo tisto, kar me nekje tam varuje, varovalo še naprej.« V življenju mi je bilo težko. Zakaj ni izobraženih Romov? Ker je ta pot zelo težka pa tudi zgodovinsko pogojena. Romi so bili preganjani, ljudje jih niso sprejeli zaradi njihove drugačnosti, družba jih je začela podcenjevati in žaliti.

Vedno me sprašujejo, v čem je razlika med *ciganom* in *Romom*. Beseda *Rom* se je oblikovala leta 1971, ko so imeli vodje iz celega sveta srečanje. Odločili so se, da je to pravilno poimenovanje, saj so besedo *cigan* ljudje vedno tako negativno in slabšalno uporabljali. Po drugi strani pa *cigan* ni žaljiva beseda, je eksotična, mene ne moti. Ljudje me sprašujejo: »Kako naj rečem Romu, ko se srečam na terenu?« In moj odgovor je: »Počakaj, pogovori se z njim in tako boš sam videl, ali se ima za Roma ali za cigana.« Mojega očeta bi recimo užalil, če bi mu rekel *cigan*, saj ima slabe izkušnje s tem, zmerjali so ga tako, medtem ko pa je nek starejši Rom iz Prekmurja rekel: »Jaz sem *cigan*. Nimam se za Roma, jaz sem *cigan*.« Zdi se mi prav, da se vsak sam odloči, ali je *Rom* ali *cigan*.

Nad Romi je bil – tako kot nad Židi – storjen genocid. Ampak muzej holokavsta v New Yorku je v celoti posvečen Židom, samo tam nekje v kotu je ena tabla za Rome. Čeprav so z njimi delali isto kot z Židi! To se mi ne zdi prav. Kot sem že omenila, so te stvari zgodovinsko pogojene; zato so tudi Romi po celem svetu diskriminirani in imajo ljudje slabo mnenje o njih. Že kot otrok sem se, ko sem bila v vrtcu ločena od drugih, spraševala, zakaj sem drugačna od drugih. Saj nisem drugačna, ista sem! Vedno se sprašuješ in iščeš, kam spadaš.

V Leskovcu je bil poseben vrtec, kjer smo bili Romčki prve tri leta ločeni od drugih otrok in smo imeli prilagojen program. Danes je to drugače, stvari so se na srečo obrnile na bolje. Ko daš otroka v vrtec, ga daš med ostale in tudi v razredu je z drugimi. En korak pri izobraževanju Romov je bil tako narejen. Prav tako so danes v šoli zaposleni romski pomočniki in pomočnice, da jih otrok lahko vpraša: »*Ne razumem, mi lahko pomagaš?*« Ko sem bila jaz v šoli in nisem razumela slovenskega jezika, nisem imela nikogar, na katerega bi se obrnila. In ko trikrat prosiš učiteljico, naj snov ponovi, ker je ne razumeš, se počutiš neumnega in sram te je, da bi še naprej spraševal! Do tretjega razreda osnovne šole sicer še gre, v četrtem pa je že teže, besedni zaklad je tako velik, da Rom ne more prevajati v svoj jezik, zato jih večina petega razreda sploh ne naredi. Če bi imela v tretjem razredu, ko učiteljice nisem razumela niti pol odstotka, zraven Roma, ki bi mi prevajal, bi mi bilo dosti lažje.

V petem razredu sem dobila razredničarko, ki si je vzela zame in za mojo sestrično čas. Bila mi je najpomembnejša. V trenutku, ko me je vprašala: »*Nataša, kaj si ti želiš postati?*« me je spremenila. Mi, Romi smo bili namreč manjvredni, manj pametni in jaz sem to dobro občutila! Ni šans, da bi recimo dobila petico! Vsi so govorili, da mi ničesar ne moremo narediti za pet. Pa sem ji odgovorila: »*Rada bi bila vzgojiteljica.*« Kako me je bilo sram, ko sem to rekla! Ona pa mi odvrne: »*Super, Nataša, ko boš velika, boš zaposlena pri nas kot vzgojiteljica in boš pomagala Romčkom.*« In v meni je v tistem trenutku naredilo klik! Ona je to rekla, ona je *gadžo*, ona je *Slovenac*, Slovenci pa so vsi najbolj pametni – mi seveda nismo – in če ona verjame, bom jaz to sigurno lahko dosegla! Takrat se mi je vse spremenilo. Res, od tistega momenta sem postala čisto drugačen otrok. Verjela sem, da mi bo uspelo. Še danes sem ji za to hvaležna.

Na tej šoli je bila edina, ki je mene in mojo sestrično spodbujala. Sestrična je bila uboga, živela je v številni družini, topli so jo in za vse je morala prati. Roke je imela ranjene, krvave, gnojne ... Pa bila je še otrok, obiskovali sva četrti, peti razred! In učiteljica se je tudi zanjo zelo zavzela, nosila ji je obleke in tako naprej. Tudi zdaj vedno, ko se srečamo, vpraša, kje je Sabina, moja sestrična. Ko se teh stvari spominjam, mi je hudo. V bistvu se jih nočem spominjati! Hudo je bilo, a kot sem rekla: če si vztrajen in če imaš dobre ljudi okoli sebe, lahko uspeš. Držim se načela, da kar te ne ubije, te okrepi.

V šestem razredu sem že začela štekati stvari. Trudila sem se govoriti slovensko – še danes se trudim, čeprav imam naglas in ga bom verjetno vedno imela. Brala sem knjige. Knjige so mi pomagale pri komunikaciji, a ven-

dar se vseh stvari ne da dobesedno prevesti iz romščine v slovenščino, lahko pride do drugačnega pomena. Vedno moram razmišljati, na kak način bom povedala, da me bodo razumeli! Zdi pa se mi, da je v osnovni šoli za otroke Rome res težko. Morajo se zelo potruditi že, da bi dosegli iste rezultate.

Pozneje sem spoznala Tatjano Avsec, ki je takrat delala diplomsko nalogo o Romih. Prišla je na šolo, zbirala je romske besede, šla je v romsko naselje, vse jo je zanimalo. Začeli sva sodelovati, ko me je pri mojih dvanajstih letih prvič peljala v kolonijo. Bila je vzor tudi moji družini. Ati je vedno govoril: *»Poglej si Tatjano! Ženska, izobražena, samska, moški je ne bo komandiral, imela bo svoj poklic!«* V mojem življenju je resnično pustila pečat. Pogosto mi je pomagala. Kot najstnica sem imela težave in takrat se je vedno od nekod pojavila in mi stala ob strani. Recimo, ko sem pobegnila od doma. Štirinajst dni me ni bilo domov in Tatjana me je poklicala: *»Nataša, prosim, pojdi domov, to ni lajf zate!«* In v naslednji situaciji: *»Ne Nataša, to ni v redu, daj to in to in to.«* In spet drugič: *»To ni v redu, pojdi nazaj, pogovori se s starši!«* Tisto, kar mi je svetovala, mi je pomenilo veliko. Drugače pa je bilo pri nas doma pestro! Zelo pestro! Pomislim, *svaka jim čast* – mojemu očetu in mami – da jima ni počil film. (Smeh.)

Zakaj sem pobegnila od doma? Po osnovni šoli sem se vpisala na srednjo šolo v Črnomlju, in sicer za poslovnega tajnika. V drugem letniku sem padla, in ko sem ponavljala, me je poklical ravnatelj in mi rekel, da se je kolektiv odločil, naj se izpišem, in če se ne bom, me bodo sami vrgli ven. Ker da je naval Romov na šolo in to za šolo ni v redu. On sicer verjame, da sem jo sposobna končati, ampak žal so se tako odločili. In jaz sem mu rekla: *»Poglejte, lepo vas prosim, povejte to vi mojim staršem, ker meni ne bodo verjeli.«* Ampak on ni poklical mojega očeta, da bi mu povedal, kakšna je situacija! Enostavno sem se morala izpisati in, normalno, takrat so nastopile težave.

Za očeta je bil to poraz. Veliko je investiral v to, da bi se izobrazila, mama je prosjčila, da mi je dala denar za prevoz. Vsi so toliko dali zame, da nisem upala domov, saj ne bi preživela takega poraza staršev. Joy, to je bilo toliko sranja! Kako imajo lahko pravico kaj takega narediti? Pa nisem bila jaz edina, ki se ji je to zgodilo – moja sestra je bila na šoli in je tudi ni naredila, moj bratranec iz Prekmurja, ki je zdaj svétnik, zelo inteligenten fant je, ni naredil šole, enega Roma iz Črnomlja so tudi vrgli ven ... Lahko jih je sram!

Ko sem prišla na tabor v Mursko Soboto, mi je rekla pravnica, ki se je ukvarjala z Romi: *»Zakaj si pa niste poiskali odvjetnika?«* Kako bi si ga? Kot prvo nismo imeli denarja, kot drugo pa nam nihče ne bi verjel. Naš sistem ne deluje v redu! Primer: v drugem letniku sem bila vprašana in profesorica mi

reče: »Znala si za tri, dala ti bom pa ena. In kaj mi moreš?« In sem se lahko samo obrnila in šla sedet. In potlej se je sošolka Katarina, ki je bila iz Ljubljane, iz *fancy* družine, skregala s profesorico. Vstala je in rekla: »Pa kako vas ni sram to narediti?« Je rekla še: »Jaz sem v internatu in vidim, da se edino ona uči.« Pa sem se res po cele noči učila, zvezek sem na pamet znala.

Krivice so bile in še danes so krivice. Ni takega doktorja, ki bi mi lahko rekel, da je naš sistem v redu. Ker ni! Meni je ratalo, da sem prišla iz tega ven, a vem, da je zunaj še veliko takih; pa ne samo Romov, pač pa tudi drugih otrok, ki se jim dogajajo krivice. Pa mi tega nihče ne verjame! Ko pridem v Črnomelj in grem mimo te šole, mi postane slabo, čutim tako negativno energijo! Ne govorim rada o tem. Lahko govorim o pozitivnih rečeh, kar pa sem doživela negativnega, če se le da, ne. Ker me določene stvari še zdaj boljijo – zakopala sem jih tam nekje in zaklenila in o tem sploh nočem razmišljati.

Zdaj imam super službo na policiji, predavam o Romih, o pozitivnih izkušnjah, o nestrpnosti in o diskriminaciji. Ponosna sem, dobro delo opravljam in marsikdo, ki pride na moja izobraževanja, mi čez leta reče: »Ja, Nataša, res je tako, kot si ti rekla.« Dobro mi je, ampak da sem prišla do tega, je bila cena prehuda. Če bi se še enkrat rodila, bi raje ostala v romskem naselju, se poročila, imela tri otroke – in bila mirna! Pa ne bi vedela, kaj je to depresija, pa ne bi vedela, kako je to, ko te glava boli in ko ponoči zaradi tega ne spiš.

Deset let sem rabila, da se ne spremenim več, ko pridem v romsko naselje. Zdaj sem taka, kot sem tukaj, tudi tam. Ampak tam je drugače! Mi tukaj vedno želimo nekaj več. Zdaj imam cliota, a rada bi imela boljši avto. Take čevlje imam, drug mesec si bom šla po druge. Frizuro imam tako, pa si bom šla narediti drugačno. Zdaj so moderni umetni nohti, zato si jih bom omislila. Tam tega ni! Govorim z vidika ženske. Ni se ji treba sekirati, kako je oblečena, medtem ko jaz v službo ne morem priti v trenirki. Romkinje pa službe sploh nimajo, skrbijo za otroke, ne boli jih želodec in ne bodo rekle: »Zdaj grem pa teč, da se bom bolje počutila.« Ker se čisto *kul* počutijo! Vse je *na izi*. Družijo se s prijateljicami, sedijo pred hišo, pijejo kavo. Zato je tam laže! Zdravstveno je laže, življenjsko je laže, za otroke je bolje. Jaz svojih otrok skoraj ne vidim. Rastejo v šoli in v vrtcu, ne z mano. S tem se Romkinjam ni treba obremenjevati.

Tisto življenje je super, milijonkrat boljše kot naše. In tudi če mi kdo reče, da ni res, jaz vem, da je, ker sem živela tam in živim zdaj tukaj. In si mislim, čemu? Čemu to, da moram ob štirih zjutraj vstajati, ob petih voziti otroke okoli, da pridem do sedmih v službo. Moj ati pri svojih tridesetih letih ni imel kopalnice, jaz pa imam dve in vsak otrok ima svojo sobo! Kot otrok doma tega nisem imela, vsi smo spali najprej v enem prostoru, potlej je ati

Ob krstu njenih dvojčic, Gorenja vas pri Krškem (2010)

naredil sobo zame in sestro. Ni bilo sladkarij, ni bilo tort, ni bilo daril, ni bilo ničesar – nič nismo kupovali, igrač mi mama ni kupovala, oblekla sem tisto, kar je mama naprosila, ampak bila sem srečna. Spomnim se, ko je ati prišel iz službe in vsakemu od nas prinesel kisli jogurt in to je bilo vau! Jaz sem bila kot otrok srečna. Ko me je mama zvečer, ko sem šla spat, objela, je bilo, kot bi mi dala ne vem, kaj.

Ampak kaj me je vleklo, da sem to pot vseeno prehodila? Zelo močna želja staršev. Hotela sta, da nekaj naredim iz sebe. Oče je vedno rekel: »Nataša, če se poročiš z Romom in če vidim, da te udari, ubijem najprej njega, potem pa še tebe zraven!« Hotela sta, da sem samostojna. Govorila sta mi: »Daj, šolaj se, da ko boš starejša, boš imela službo, da ne boš dobila moža, ki te bo komandiral in ti boš mogla delati, kot bo on rekel, pa da ne boš imela sedem otrok in živela v baraki.« Mama je še pripomnila: »Da ne boš živela tako kot jaz!« Ampak vsak korak naprej je bil težji: kolikor si prišel gor, bolj si padel dol. Enega narediš naprej, pa greš dva nazaj.

Potem sem se vpisala v večerno trgovsko šolo v Krškem in tam je bilo tudi pestro! Ko sem jo končala, pa sem se vpisala na vzgojiteljsko v Novem mestu – Tatjana Avsec je šla z mano.

Na vzgojiteljski sem bila najbolj srečna. Obiskovala sem jo dve leti, nato pa sem se zaposlila na šoli v Leskovcu. Spoznala sem, da se stvari niso spremenile, da ima Rom isti status, kot ga je imel takrat, ko sem v šolo hodila sama, zato sem dala odpoved in odšla k babici v Švico. Dve ali tri leta sem bila malo v Švici, malo doma, a dejstvo, da sem pustila vzgojiteljsko šolo, mi ni dalo miru. Zelo sem jo želela dokončati, zato sem poklicala svojo mentorico in jo vprašala, če obstaja možnost, da vseeno delam izpite, pa mi je rekla: »*Nataša, prosim te, pridi in končaj to! Vsakič, ko prideš domov, naredi en izpit.*«

V Švici je bilo pa čisto drugače! Počutila sem se svobodno kot ptica. Tam ni važno, ali si rumen, ali si zelen, ali si oblečen v miniko, ali si napol nag. Ljudi zanima, kakšen človek si, ne pa, od kod so tvoje korenine! Najprej sem delala kot varuška pri eni Indijki, potlej pa sem začela delati v restavraciji, naučila sem se nemško, fino je bilo. Tam sem se dobro počutila, zame je bilo kot zdravilo. Ko sem si čustveno opomogla in začela dihati, sem začutila, da je prišel čas, da se vrnem v Slovenijo. Mislila sem si: »*Nazaj grem, ne bom bežala iz Slovenije.*« Vedela sem, kaj bi rada v življenju počela, in to je delo z Romi, saj vem, kakšni so in kaj potrebujejo.

Najprej sem šla v šolo. Ko sem jo končala, sem se zaposlila v Vinu Brežice in začela delati v nevladnih organizacijah, veliko sem sodelovala z Zvezo Romov Slovenije. V Prekmurju sem tudi sodelovala, na tabore sem hodila, na okrogle mize, na razne sestanke. Vedno, ko je bilo kaj povezano z Romi, sem bila zraven. Potem pa so me iz Policijske akademije v Tacnu poklicali, če bi predavala romski jezik. Bila sem za. Začela sem v Krškem, nadaljevala v Novem mestu. Enkrat so prišli inšpektorji iz Londona in nam povedali, kako oni delajo z manjšinami: vzamejo nekoga iz manjšine in ga prosijo, da z njimi sodeluje – tako lažje pridejo do informacij in dialoga. Na ta način je potem policija meni ponudila, da bi delala pri njih.

Prvič, ko sem imela skupino policistov, mi je nekdo rekel: »*Vi mi ne boste spremenili mnenja o ciganih. In pika.*« In ko sva se čez leta srečala, mi je priznal: »*Nataša, zdaj vem, da ne moreš tako delati, ne moreš tako razmišljati. Spremenil sem mnenje, pa ne samo o Romih, pač pa o vseh, ki jih prej nisem sprejemal.*« V čast mi je, da nekemu na čisto lep način pomagam priti do zaključka, da ni vse črno in belo! In mnogo jih je zaradi mene začelo drugače

Počitniške aktivnosti v okviru projekta Varna pot v šolo, romsko naselje Kerinov Grm (2010)

razmišljati o Romih, to pa je bil tudi moj namen. Da jim pokažem, da ni vse tako, kot sugerirajo stereotipi.

Tisto, kar se govori o Bršljinu, pa je v resnici veliko slabše. Ženska, ki je tam zaposlena, se je dostikrat pred mano jokala: *»Nataša, problem niso Romi in romski otroci, problem so ljudje, ki delajo tam!«* Nimajo interesa in zanje je romski otrok breme, po drugi strani pa so edina šola, ki bo zaprla vrata vsakomur, ki bi jim nudil pomoč. Ker imajo toliko Romov, imajo posebej zaposlene ljudi, ampak ti ljudje si ne vzamejo časa, da bi opravili delo, za katerega so plačani. Zato sem ji rekla: *»Ko boš šla stran, te prosim, da kaj o tem napišeš in daš v javnost. Škoda bi bilo, da greš in nič ne narediš. Nekdo ti bo prisluhnil, prebral tisti članek in se zamisli nad tem, kakšna je resnica.«* Ona namreč ni Romkinja, zato sem ji to predlagala, ker če bi Romkinja kaj takega napisala, ji ne bi verjeli. Samo nima vsak jajc, da to naredi.

Ko sem na šoli v Leskovcu dala odpoved, sem povedala, kaj se tam dogaja. Itak so rekli, da ni res. Kolegica, ki je tam spremljala moje delo, mi je rekla: *»Nataša, desetkrat premisli, preden boš naredila naslednji korak, ker dejstvo je, da če boš dala to v javnost, ne boš nikoli več delala na šoli. Nihče te*

Predstavev filma Na dolžnosti, Tacen (2010)

ne bo zaposlil!» Odvrnila sem ji: »Ti veš, pa si tiho, jaz pa nočem biti taka, kot si ti. Zato da bo meni laže, bom trpela to sranje še naslednjih petdest let? Rajši prosjačim, kot da delam z njimi!» In res je bilo, kar mi je napovedala, v nobeni šoli me niso hoteli zaposliti. Mislila sem si: »Očitno povsod nekaj skrivajo. Če nisem dobrodošla, pomeni, da imajo slabo vest.« Ker če imaš na šoli dvesto Romov in mi rečeš, da ne potrebuješ moje pomoči, je to zame absurd. Pa mi ni žal, še enkrat bi naredila isto!

Pot pa me je zapeljala v drugo smer, v sodelovanje z nevladnimi organizacijami in s policijo. Delam isto, kot sem delala prej, razlika je samo v tem, da imam danes uniformo. Izobražujem policiste, kriminaliste, pridejo tudi vodilni, na šole hodim. To so šole, ki imajo pisano populacijo in se tudi, hvala bogu, s tem ukvarjajo. Grem povsod, kjer jih zanima življenje Romov. Zdi se mi, da nevladne organizacije na tem področju zelo veliko naredijo in da jih v naši družbi premalo cenimo.

Oče nikoli ni spremljal mojega dela in nastopov, prvič je prišel lansko leto, ko smo imeli predstavitev dokumentarnega filma *Na dolžnosti*. Tako me

je bilo strah, da bo našel kako napako! Ker tak je, rajši kritizira, kot pohvali. Potem pa mi je mož rekel, da mu je kar solzica pritekla, ko je gledal film. Tako sem bila vesela! Mama ni prišla. Njej pokažem slike, ji povem, kaj delam, in nikoli me ne kritizira. Tudi ko sem začela kaditi, mi je rekla: »Jaz te razumem, foter te ne, ampak jaz pa vem, da se učiš in si živčna – in enega skadiš.« Nikoli ni videla nič slabega, nikoli ni kritizirala. Ona je bila srečna, če sem bila jaz srečna, če sem bila pa žalostna, je bila žalostna tudi ona in niti vprašala ni, zakaj. Ona je taka mama, ta prava!

Ni mi žal, da sem prišla iz Švice nazaj, ker delam to, kar me veseli in kar znam. Moje poslanstvo je, da širim poznavanje Romov, da povem, da so vsi ljudje ali pozitivni ali negativni ne glede na to, ali so Romi ali Slovenci ali kakoli. Srečna sem! Ne bi pa še enkrat izbrala te poti, ker je bilo težko, pretežko.

GORAN VOJNOVIĆ

Če grem po svojem klasičnem družinskem deblu, kot gre večina ljudi, ko jih vprašajo, kaj so, imam po eni strani očetovo družino, ki je na prvi pogled zelo enostavno srbska. Problem je v tem, da je moj dedek, očetov oče, ko je postal komunist in ateist, postal tudi Jugoslovan – on se ni imel za Srba, pač pa za Jugoslavana in tako je vzgojil tudi mojega očeta. Drugi so jih seveda dojemali kot Srbe, sploh takrat, ko je bila vojna, in nikogar ni zanimalo, če se moj dedek opredeljuje kot Jugoslovan. Ampak sami so se leta in leta opredeljevali kot Jugoslovani in živeli v prepričanju, da je njihova domovina Jugoslavija. Pri mami je bilo to še bolj radikalno; rodila se je v Puli, v prostoru, kjer so bili vsi od vsepovsod, kjer skorajda ni bilo avtohtonega prebivalstva. Ko so prišli, nihče ni nikogar spraševal, od kod je. Bila je iz mešanega zakona. Za babico in dedka se lahko reče, da sta bila Bosanca, ampak danes Bosancev ni več. Mama sebe ni nikoli dojemala kot Bosanko. Tam v Puli so bili Črnogorci, ogromno je bilo vojske, nekaj domačih Istranov, nekaj še Italijanov, bilo je veliko Albancev, Slovencev, vsega! Ogromno mešanih zakonov.

To je bil zanimiv prostor – in dejansko se je morala zgoditi vojna, da je ona izvedela, da obstajajo nacije in nacionalne pripadnosti znotraj Jugoslavije. No, nekaj je izvedela že, ko se je z mojim očetom poročila. Ker dol vsak za vsakogar ve, v Bosni – v manjših krajih pač – je ta delitev vedno obstajala. Oni so se sicer družili, se razumeli, sobivali v zelo lepem svetu, ampak so pa vsak za vsakogar točno vedeli, od kje je, in vsaka poroka med Muslimanom in Srbom je bila blazen problem. Ko je med praznovanjem poroke mojih staršev nekdo omenil, da je mamini mami ime Šefika, so vsi kar pogledali. Dedek je nato diplomatsko rekel, da je to dalmatinsko ime, in vsi so se nehali sekirati. (Smeh.)

Moja starša sta se spoznala med študijem v Ljubljani, s tem da je bilo njuno doživljanje odhoda na študij v drugo republiko različno: mama ga ni dojemala kot nič posebnega, itak je šlo pol njenih sošolcev v Zagreb, pol pa v

Ljubljano. In življenje v Ljubljani je zelo podobno življenju v Puli, ki je tudi mesto, sicer pomorsko, mediteransko, ampak mesto, ki funkcionira na podoban način, kot funkcionira Ljubljana. Tudi jezik ji je bil bliže, hitreje se ga je naučila, medtem ko je bil za očeta to kar velik prehod; iz manjšega bosanskega mesta, iz ruralnega okolja prvič v življenju v veliko mesto. Zanj je bil to cel dogodek; odhod v Ljubljano, v študentsko naselje, ki je bilo takrat podružnica zveze nevrščeneh.

Po mojem takšne multikulturalnosti, kot je bila v študentskem naselju, v Ljubljani ne bomo imeli nikoli več. Ker tam je bilo ogromno ljudi iz vse Jugoslavije, ki so ali ostali ali pa se vrnilo, pa še ogromno ljudi iz vseh koncev sveta. Pred kratkim sem v Siriji srečal gospoda, ki je perfektno govoril srbsko, ker je v času nevrščeneh veselo študiral v Beogradu in v Prištini. In me je vodil po rimskih ruševinah v perfektni srbsčini. Takrat je bil to svet, ki je njiju oba očaral. O Ljubljani v sedemdesetih govorita v samih superlativih in mislim, da je to zato, ker sta tukaj preživela prekrasna študentska leta. Oče je študiral skoraj deset let. Saj ne da bi kaj doštudiral, ampak je študiral! (Smeh.) Prepisoval se je iz fakultete na fakulteto, vmes pač delal vse sorte in užival. Živel je v študentskem naselju, imeli so se fino. Enako moja mama.

Oni so dejansko uživali! Imeli so prijatelje iz vseh koncev bivše Jugoslavije, bili so kot ena velika družina. Mnogi med njimi so prišli in bili tukaj brez svojcev, prav tako med vikendi niso mogli skakati domov, kot to danes počnejo študentje, zato so bili še bolj obsojeni na svojo družbo. Ko onadva razlagata, zakaj sta ostala v Ljubljani, povesta, da takrat nista razmišljala, da bosta ostala – bilo je drugače, tako kot grejo danes študentje iz Maribora v Ljubljano in ne razmišljajo, da bi v Ljubljani ostali, kasneje se odločijo; odvisno, kako se obrne.

In onadva sta se na koncu zavestno odločila, da jima je v Ljubljani lušno, da jima je Ljubljana všeč, da bi v Ljubljani želela živeti, da je to ravno prav oddaljeno od ene in druge tašče, kar je bil bistven podatek. V Ljubljani jima je bilo fino! To je glavno. Tudi kar nekaj njihovih prijateljev, tako očetovih iz Bosne kot maminih iz Pule, je ostalo v Ljubljani. In čeprav nista imela svoje družine tu, sta imela študentsko družino in odločila sta se ostati.

In to je tisto, kar mene ločuje od mnogih mojih vrstnikov, znancev, prijateljev, ljudi s podobno usodo – torej odnos naših staršev do Ljubljanec. Ker sta bila jugoslovansko vzgojena, sta dojemala Slovenijo kot svojo domovino, zanju to ni bila tujina, pač pa del domovine: Ljubljana je naša, Ljubljana je fajn. Drugo pa je, da sta se sama zavestno odločila, da bosta tukaj živel do

konca svojega življenja ne glede na to, kaj se zgodi. Velika večina drugih je prišla sem na začasno delo, potlej pa se je devetdesetega leta zgodilo, kar se je zgodilo, in so se znašli kot tujci v drugi državi, ne da bi se za to zavestno odločili. Potem je bilo težko ... Zato imamo danes verjetno tudi izbrisane, saj je bilo dosti ljudi kar naenkrat postavljenih pred odločitev, ali bodo tujci v državi ali ne. Če bi šli na primer v Švico ali Nemčijo, bi se morali glede tega odločiti že pred odhodom! Če bi že prej vedeli, da bodo kar naenkrat tujci v tuji državi, se mogoče sploh ne bi odločili, da pridejo v Slovenijo. Večina izmed njih bi morda tisti trenutek spakirala kovčke in šla nazaj – če tam ne bi bila vojna, če tam ne bi imeli takega stanja, da niso imeli nobenih možnosti zaposlitve, preživetja in drugih stvari, povezanih s tem, če ne bi imeli zdaj tukaj že družine, znotraj katere so bili interesi seveda različni – to je marsikdaj vplivalo na način, kako so ti ljudje vzgajali svoje otroke. To je vplivalo, se mi zdi, na marsikoga, ko je vzgajal svoje otroke v odnosu do Slovenije.

Pri nas pa je bilo vodilo, da smo v Sloveniji zato, ker nam je fajn. Saj ni Slovenija bajna za nikogar, ki tu živi, saj jo vsi kritiziramo, ampak je drugačen odnos, če veš, da si tukaj, ker ti je fajn, in če veš, katere so tiste stvari, ki so ti fajn in zaradi katerih si tukaj. To, si mislim, mi je omogočalo, da že od začetka nisem razmišljal, ali je to moj dom, ali sem tukaj doma, ali sem priseljenec. To nikoli ni bilo vprašanje; tukaj sem se rodil in tukaj sem doma. Avtomatsko! Tako sem bil vzgojen, nikjer drugje ni bil dom: mi smo v Sloveniji, to je naš svet.

Druga ključna komponenta pa so bile Fužine. Tja smo se preselili, ko sem bil star šest let. Končno smo dobili stanovanje, za katerega pa se je bilo treba skoraj stepsti. Prej smo bili podnajemniki na Brezovici in v Polju, nato smo se preselili na Fužine. To je kraj, kamor so se vsi preselili hkrati. Večina prebivalcev Fužin, sploh čefurjev, jih dojema kot kraj, ki nima toliko veze z Ljubljano. Fužine so Fužine. Bile so zgrajene v osemdesetih letih in potlej smo se mi vsi tja preselili; ni staroselcev. (Smeh.) Tam ni nikogar, ki bi ti lahko rekel: *»Ti, poglej, pojdi, od koder si prišel. Jaz sem tukaj doma, ti pa ne.«* Kako, če sva se oba istočasno priselila sem? In tega so se vsi zavedali. Poleg tega pa je bila v vseh tistih velikih blokih, kjer so bila socialna stanovanja, večinoma čefurska populacija. Tako tudi v vseh šolah – sploh potem, ko se jih je dosti prepisalo. Slovenci so namreč svoje otroke iz strahu prepisovali na druge šole, pa tudi zaradi turnusov, tako da se je še malo sčistilo.

Edino, kar je bilo na Fužinah od geta, je bil občutek, da si tukaj na varnem ne glede na to, kaj si, kdo si. Tukaj te tega nihče ne sprašuje. Ti si pač eden od čefurjev. Potem pa, ko je prišla vojna, smo se tudi mi začeli, kdo je kaj

... Pač udarili so nacionalni vzgibi. Ljudje so imeli družine v vojni in bili so prizadeti, napeti, to se je prenašalo na otroke in tako smo tudi mi v razredih vedno bolj hoteli definirati, kdo je kaj. To so bila pač taka, malo naporna leta. Kako zdaj ti nekomu razložiš, da nisi Srb, če je pa tvoj foter Srb? Ker njemu so doma razložili, da če je foter Srb, je tudi otrok Srb in pri njih je tako. In ti zdaj ne moreš nekomu, ki je star deset, enajst, dvanajst let, dopovedati, da pa ni čisto tako. Otroci verjamejo, da kakor jim starši povedo, tako je. In to so bili ljudje, ki so bili večinoma osnovnošolsko izobraženi, ljudje, ki ne razmišljajo o teh vzorcih, ampak jih enostavno povzemajo in uporabljajo naprej. To je trajalo tistih par let, ko je bila vojna.

Ampak to na nas ni vplivalo na način, da bi se kregali, razdružili, da ne bi bili prijatelji, v naše odnose ni to nikoli grobo posegalo. Tudi fužinska šola se je, za razliko od mnogih drugih šol, zavedala, s čim ima opravka. Večina profesorjev – ne vsi, eni so bili skupaj z vodstvom šole, bom rekel, malo tumpasti – je bila občutljiva. Zavedala se je, kje tičijo problemi. Kadarkoli se je kaj pojavilo, so hitro odreagirali, bili so previdni. Moj razrednik je raje nekomu napisal mehki č kot trdega, saj se to da popraviti. Trdi se da dopisati. Zato se je včasih moral kak Slovenec prav pritožiti, da on ima pa trdi čl. Imeli so občutek, dosti jih je tudi živelo na Fužinah in vedeli so, v kakšnem okolju so, sploh pa so bili na take stvari v tistem obdobju pozorni.

Če si bil na Fužinah, si živel v prijetnem vakuumu, kjer so te na drugačen način spraševali, kdo si, kaj si. Če si bil čefur, si bil del večine, saj so bili vsi vsaj napol čefurji. Nismo imeli tega, da bi bili Slovenci proti čefurjem – to je bilo nemogoče, ker smo bili vsi nekako pomešani, premešani. Ogromno je bilo mešanih zakonov, kjer so bili malo čefurji, malo Slovenci. Do osmega razreda sem bil torej v vakuumu in nisem imel težav. Poleg tega sem treniral košarko in tudi tam na Slovanu nas je bilo polno takih, ki smo bili mešani. Od prvih deset nas je bilo vsaj kakih pet ali šest, recimo, takih in drugačnih čefurjev. Vojna je vplivala tudi na to, da smo si bili na jasnem, kdo je kdo, danes pa tega sploh ne sprašuješ. Takrat si pa pač vedel in na koncu ugotovil, da ima vsak vsaj eno babico nekje na drugi strani Kolpe. (Smeh.) Tako da je bil ta del Fužin na nek način ena oaza.

Kasneje so ljudje govorili, kaj vse se jim je v osnovnih šolah in drugod po Sloveniji dogajalo. Ko to poslušam, sploh ne morem verjeti! Ko poslušam o tem, da se sošolci spravijo nate, ker se pišeš na -i-č, in te prebutajo – po sedmih letih, ko hodiš skupaj v razred z njimi - kar gledam. Ne vem, ali čem to sploh verjeti. Pri nas na Fužinah do česa takega sploh ni moglo priti.

Jaz sem čefur iz Fužin. Ne čefur iz Bosne, ne čefur iz Srbije, ampak čefur iz Fužin. Ko sem prišel na Gimnazijo Bežigrad, je bil podatek, da sem iz Fužin, veliko bolj pomemben kot to, da sem mogoče čefur in imam mehki č na koncu. Na koncu, v četrtem letniku, so se še trije opogumili in priznali, da imajo morda malo čefurskih korenin, do takrat pa sem bil jaz edini, saj sem bil iz Fužin in kaj češ skrivati? Če si na -ič in iz Fužin, itak nimaš kaj debatirati! Če si iz Trzina, se lahko še prešvercaš in s trdim č-jem podpišeš. Pa se lahko pišeš Hadžihafizbegović.

Ker to opažam pri Slovencih: poznavanje priimkov. Če se Jelinčič podpiše s trdim č-jem, ali Crnkovič, ne bo nihče v življenju pomislil, da je to mogoče ravno toliko čefurski priimek kot Vojnovič, samo s to razliko, da je eno generacijo prej priletel v Slovenijo, pa se zdaj že s trdim č-jem piše – in je največji Slovenec, kar jih je. Skratka, ogromno Vojnovičev je v Sloveniji, a se mnogi podpisujejo s trdim č-jem in so verjetno Slovenci. Če si Emir Hadžihafizbegović, se ne moreš skriti, če bi bil pa Boštjan Hadžihafizbegović, bi pa že šlo.

Odkar sem napisal roman *Čefurji raus!*, mi vedno kdo prizna: »Saj veš, jaz sem tudi čefur.« Kaj čem ti jaz pomagati pri tem, s tem se kar sam ubadaj! In torej če me kdo vpraša, kaj je knjiga naredila – mogoče to, da ljudje lažje priznajo, da so čefurji. Ugotavljamo, da je vseeno malo več čefurjev, kot smo mislili. Ljudje tega ne skrivajo več in enostavno priznajo: »Saj jaz imam neke korenine ... Saj imamo vsi neke korenine ...« Če v Evropi nimaš mešanih korenin, si že čuden. Ali si slabo zabeležil, kdo je s kom kdaj kje na seniku, katera vojska je šla kdaj kje mimo z odpetimi hlačami, ali si pa butelj, ki mu ni jasno, kako se dela otroke. Samo vprašanje je, koliko kolen je treba iti nazaj, da se ugotovi, da je nekdo čefur. In jaz sem bil torej na Bežigradu edini, no, ko so odprli športni razred, nas je bilo vedno več.

Ampak razlika na Gimnaziji Bežigrad je bila v tem, da so bili tam večinoma zelo pridni otroci. Tam je bilo to, da sem bil jaz na -ič, mogoče komu pomembno, a so že vedeli, da o tem ni lepo govoriti. Vedeli so, da ni prav, če se to naglas govori, in so bili tiho. Mogoče bi bilo na kakih drugih šolah drugače, tu pa so bili zbrani najboljši učenci, drugačna je bila tudi vzgoja. Jaz sem bil iz Fužin in mogoče je bilo to malo tako v njihovih očeh; ker niso vedeli, kaj so Fužine, je bilo nekoliko strahospoštovanja zraven. Potem pa so bile še tri druge sošolke ravno tako iz Fužin, pa niso bile na -ič, zato so kar malo čudno gledali.

Jaz sem jim bil zanimiv, in če so kakega čefurja poznali, so mi vedno razlagali o njem, ker so mislili, da če sem iz Fužin, onega čefurja pač moram

poznati – in nikakor jim nisem mogel razložiti, da tam živi dvajset tisoč ljudi in ne morem poznati vseh. In da se stalno nekaj preseljujejo, priseljujejo, da imamo dve osnovni šoli in še na druge šole hodijo. Po dveh letih v šoli pa so se stvari tako obrnile, da je cel razred začel poslušati samo balkan muziko in jaz sem je imel že do tu gor. Muziko, ki sem jo poslušal v petem razredu osnovne šole, so oni odkrili v drugem, tretjem letniku srednje in potem smo morali to skupaj prepevati. Seveda, ker sem bil čefur, sem vse poznal, in če se je njim kje kaj zataknilo, so potem prosili: »*Goran, daj ... Naprej ...*«

Zadnjič enkrat sem Lošića srečal in mu rekel: »*Ej, zaradi te tvoje Bolje biti pijan nego star imam nočne more!*« Pri šestih letih sem jo poslušal toliko, kot otrok posluša nekaj, kar mu je zelo všeč, torej milijonkrat – in potem ko sem mislil, da sem z njo opravil do konca življenja, so jo odkrili moji sošolci na Gimnaziji Bežigrad in sem jo še milijonkrat poslušal na vseh žurkah. Pa sem rekel Loši: »*Če še kdaj pridem v situacijo, da bi jo moral spet poslušati – čeprav nikjer nihče ne pozna tvoje telefonske, jo bom našel in te zadavill!*« (Smeh.)

Od osamosvojitve naprej se Balkan in čefurstvo nista izgubila v celoti, izgubil se je samo dober, kvaliteten del, kar je grozno. Tako moji sošolci še dandanes poznajo balkan sceno samo kot Crvena jabuka, Plavi orkestar, Oliver Dragojević in tako naprej. Plavi orkestar je še najboljše, kar poznajo, tukaj se pa konča. Nikoli niso prišli ven iz tega in zdi se mi, da tudi naša družba ne. Ko danes govorimo o Balkanu, najprej začnemo z Bajago in potem smo že pri čevapčičih in pri turbofolku. Balkanske kulture pa ni nikjer, in ko rečeš, da si čefur, te takoj povezujejo s turbofolkom, Portalom in z žurkami za srbsko novo leto. Že Edo Maajka ni čefurstvo, Miljenko Jergović ni čefurstvo, kaj šele Feral Tribune – to pa sploh ni čefurstvo. Čefurske kulture in zavesti o njej pri nas ni. In to je tisto, kar dela veliko škodo čefurjem, a se tega večina niti ne zaveda.

Čefurstvo povezujejo z najslabšim, kar ima za ponuditi. Saj ne rečem, čevapčiči so krasni, ampak če rečemo na primer Amerika, vsak od nas pomisli na milijon stvari, preden pride do hamburgerjev in Mc'Donaldsov. Mogoče kdo najprej pomisli na hamburgerje, ampak sigurno pa nihče ne misli, da tam ni najboljših filmov in da ni Boba Dylana. To je normalno, mi kompleksno gledamo na Ameriko, tukaj se pa pogled na Balkan konča pri prvem splavu v Beogradu in večina ljudi, ki bi danes rekli: »*O, čefurji, super,*« v življenju ni prebrala nobene srbske ali hrvaške knjige ali si zavrtela druge muzike razen narodnjakov, ki so sicer nagravnji, ampak ko si pijan ob treh zjutraj, bi pa rekel: »*Okej, to je super.*« Ko pa si trezen ob osmih zvečer, bi

Svetovno nogometno prvenstvo, Johannesburg (2010)

šel mogoče na kakšen dober balkanski koncert? To pa ne. Mi imamo zelo izkrivljeno podobo čefurstva, zato je marsikomu težko reči: »Jaz sem čefur ali Balkanec, Bosanec, karkoli. Sem od dol.«

Imamo gastarbajterski čefurizem in to je tisto, kar večinoma določa odnos Slovencev do čefurjev. Mislijo, da je to to in da so vsi čefurji takšni. Če rečemo, da bomo dali Srbom, Muslimanom in Hrvatom programski čas na televiziji, si že vsi predstavljajo, da bodo Hrvatje vrteli Danijelo, Srbi pa bodo imeli Ceco na koncertu. Nihče si ne predstavlja, da bi dali Srbi polurni intervju z Dušanom Makavejevom ali da bodo imeli Hrvatje petnajst minutni satiričen vložek Borisa Dežulovića.

Tukaj gre bolj za tvoj odnos, ko ti rečejo, zdaj se pa definiraj kot čefur ali Slovenec ali karkoli pač si. Tudi če rečeš, da si čefur, nočeš, da te popredalčkajo tako, kot oni dojemajo čefurje. Nočeš biti popredalčkan. Jaz sem čefur, ampak to dojemam precej drugače, širše. Jaz svojega čefurstva ne dojemam

tako, da si kot v getu, hodiš na turbofolk žurke, imaš svoje čefurske kolege, praznuješ novo leto 13. januarja in to je vse. To ni moje čefurstvo, pač pa moje čefurstvo vključuje tudi to, da grem v Stožice in navijam za Olimpijo, grem domov in preberem knjigo Anta Tomića in se režim do zjutraj. Zame je to čefurstvo!

Vsak pri nas, vsak, ki tukaj živi, ima svojo zgodbo in svoj pogled na čefurstvo in postavijo te v neprijeten položaj, ko ti rečejo, zdaj pa povej, ali si Slovenec ali čefur. Ko so Magnifica vprašali, je tudi on mencal. Zdaj šele poskušamo razširiti pojem čefurstva, da bi se lahko v njem našlo več ljudi. Šele zdaj se to počasi premika! Bil je zelo zreduciran na stereotipe, kjer se marsikdo od čefurjev ne najde, jaz se nisem nikoli. V enem delčku seveda ja, v mnogih pa ne. Vem, da se danes tudi večina mojih prijateljev tukaj notri ne najde. Zdaj, ko pa se počasi širi, bomo videli, koliko se bo uspel razširiti, ker mu še vedno tega ne pustijo in bi ga najraje ukalupili.

Sem tudi proti temu, da bi Srbi, Hrvatje, Bosanci ali Bošnjaki postali manjšina. To vračanje na vzorce in ožanje čefurske identitete se mi zdi prostor za politiko, ki bo uveljavljala svojo voljo; varovali bodo kulturno dediščino, pripeljali stare arhaične trubače, drugič bodo imele nastop folklorne skupine iz Užic, oni bodo imeli teden dalmatinskih klap – super, saj imam rad vse to, ampak ne reduciranja samo na to! Manjšine ne bodo poskrbele, da bo več hrvaških knjig prevedenih v slovenščino, in sponzorirale, da bo prišel Mirko Kovač za en teden predavat v Slovenijo in promovirat svojo literaturo. Bo pa ob vsaki priložnosti tukaj kakšen Tadić ali Silajdžić ali v najslabšem primeru Vladimir Šeks.

Moje poslanstvo je, da se trudim odpreti prostor, razširiti pojmovanje čefurstva in pokazati, da je to nekaj več. Zadnjič je bila oddaja o Balkanu na *Travel Chanell*-u in kaj si dobil? Dobil si Gučo, tunel pod Sarajevom, nočno življenje Beograda in skok z Mostarskega mostu. In to je bilo bolj ali manj vse! Saj je v redu, saj to je za popotnika, ki gre in si išče malo zabave, dovolj. V bistvu pa bi morali imeti mi tukaj v Sloveniji vsaj malo širši pogled. Dostikrat sem se že odzval na to in nazadnje, ko je bil prispevek na Preverjeno, kjer so pomešali Miljenka Jergovića, neko balkansko, bosansko oštarijo in delanje pite, je bilo zame tako, kot bi mi nekdo pljunil v obraz.

Take stvari, ko ti vzameš en cel svet in ga skušaš zožati na to, kako se dela pita, se mi zdijo zelo podcenjevalne. Konec koncev imajo Bosanci Nobelovo nagrado in oskarja! A se čemo še kaj pogovarjat? In če ti potem govoriš o Bosni kot o deželi, kjer delajo dobre čevapčiče, je to podcenjevalno. Tega se ljudje ne zavedajo, to delajo dobronamerno. Mislijo, da s tem pomagajo ne

vem komu in ne vem čemu. Joj, super, kar naenkrat bomo rekli: »Okej, zdaj smo pljuvali po čefurjih, zdaj pa ne bomo več in bomo rekli, da je Ceca super, in dajmo jo povabiti v A si ti tud not padu? in k Mariu in dajmo se delati, da ni bila nikoli poročena z vojnim zločincem, dajmo se delati, da je njena muzika super, in dajmo se delati, da nima plastičnih jošk.« To je zdaj pač nov obrat, ko ne veš, ali je od tistega prej bolj škodljiv ali manj.

To gre zelo, zelo počasi. Mislim, da je veliko že to, da so se v zadnjem času ljudje lažje uspeli deklarirati kot čefurji in govoriti o svojih koreninah. Še vedno se mi zdi sicer neumno, da če v Ameriki vprašaš koga, iz kje je, bo šel takoj tri kolena nazaj, mene pa zanima samo to, ali je iz Philadelphie ali iz Washingtona. On mi bo pa razlagal, od kod je bil njegov dedek – pa briga me, od kod je bil tvoj dedek! Čem jaz zdaj tebi razlagati, od kod je bil moj dedek?

Mogoče je interesantno, da damo karte na mizo in ugotovimo, da smo vsi premešani. Ugotovimo, da je najbolj premešana Slovenska nacionalna stranka, potem SDS, potem pa naprej. To je tisto, kar bi mogoče malo spodkopalo nacionalistične temelje, ki so zdaj tako trdni in škodljivi. Ko enkrat damo karte na mizo, je treba reči, da so te stvari popolnoma nepomembne; so zelo zanimive, če se z njimi ukvarjaš kot recimo z literaturo, v normalnem življenju pa je popolnoma nepomembno, od kod kakšen dedek prihaja. To pri vsakdanjih opravilih, kot sta nakup solate in gledanje televizije, nima absolutno nobenega pomena.

Moja punca je Slovenka, recimo, čeprav ima korenine tudi od drugod, in najina različna vzgoja se na določenih točkah pokaže. Ampak če bi bilo to ključnega pomena, midva ne bi bila skupaj že leta in ne bi vse funkcioniralo. To se na najinem primeru vidi! V vsakdanjem življenju so vse druge stvari pomembnejše kot to, od kod prihaja tvoj dedek. Kako funkcioniraš, kaj te veseli v življenju, ali imaš z nekom skupne interese, ali si na isti valovni dolžini, ali se razumeš. Seveda na to vpliva tudi, ali so tvoji od dol ali ne. Če tega človeka razumeš in se z njim glede vsakodnevnih stvari uskladiš, ugotoviš, da je to tudi pomembno, ampak o tem se bosta že zmenila. In enkrat se pač zmeniš!

So primeri, ko ljudje kar ne vedo, kako bodo otroka poimenovali, ker je ona pol Afričanka, pol Slovenka, on ima neke romske korenine, ampak ko se otrok rodi, ga moraš poimenovati in ga poimenuješ, v enem trenutku nekdo popusti in greš naprej. Vsak dan pa se ukvarjaš z milijon drugimi stvarmi, meni se recimo zdi pomembno predvsem to, da imaš sorodne poglede na življenje in greš skupaj naprej. Ali si se pripravljen odrekatati za to osebo ali ne, ali si pripravljen razumeti, kaj ta oseba rabi, kaj je pomembno, ali si se

pripravljen v določenem trenutku podrediti. To so te stvari, ki so v vsakdanjem življenju pomembne, o drugih pa se po moje da zmeniti. Sicer ne bi bilo toliko mešanih zakonov, ki krasno funkcionirajo. Se pa strinjam tudi s tem, da je danes neumno govoriti o mešanih zakonih – v bistvu lahko govorimo, da mešani zakon predstavljata moški in ženska, oni drugi pa niso mešani ... (Smeh.)

Zadnjič smo imeli debato, kaj so mešani zakoni, zakaj se o tem tako govori. V redu, če imaš moškega iz afriške vasice in žensko iz švedske prestolnice, to je mešan zakon, ker je dejansko vse drugače. Tukaj pri nas, kjer pa govorimo skoraj isti jezik in smo živeli tako dolgo v isti državi, imamo bolj ali manj podobno kulturo, ki temelji na istih vrednotah in pogledih na svet, tudi tradicija je skoraj ista, o mešanih zakonih zelo težko govorimo. Preveč smo si blizu. Mešan zakon vsaj po moje izhaja iz tega, da ga je Jugoslavija dojemala kot svojo zgodbo o uspehu. Da je to spodbujala, se s tem hvalila, to merila. Da je bilo dvajset odstotkov mešanih zakonov v Sarajevu, se jim je zdelo blazno dobro. To so promovirali, bilo je cenjeno kot nekaj zelo pozitivnega. Ljudje, ki so imeli mešane zakone, so se počutili fajn. Moja starša sta bila ponosna na to, da predstavljata mešani zakon in v tem duhu sta vzgojila svoje otroke. Čeprav če tako pogledaš, to ni nič takega. Na to nimaš biti kaj ponosen, niti se tega nimaš kaj sramovati – pač poročiš se in on je to, ti si pa to – ali je važno?

Mi smo še na tej stopnji, ko naj bi bile te stvari važne. Peter Bossman – fajn, veseli smo, da ga imamo, ampak v resnici bomo lahko veseli šele takrat, ko bo čisto vseeno, ali je Peter Bossman temnopolt ali ni. Takrat bomo rekli, da smo civilizacija. Dokler pa cela Slovenija skače v zrak – eni od veselja, eni od besa, ker je Peter Bossman izbran – je to fino, vendar pa je to šele en korak na dolgi poti. Isto je z Obamo in isto je z Zoranom Jankovičem. V tem smislu ima Ljubljana prednost, ker pri Zoranu Jankoviču ni bilo tako pomembno, ali je on na -ić ali ne. Zagotovo je v očeh marsikoga iz bivše Jugoslavije Ljubljana zaradi tega dobila zelo pozitivno noto. Pač izbrala je enega Jankovića in ji je pri tem dol viselo, ali se je on rodil v Smederevu ali ne. To se jim je zdelo kot dokaz, da je Slovenija veliko bolj razvita družba, kot so njihove, vendar zopet pravim, da je to samo en korak naprej.

Mene sprašujejo, ali sem Slovenec. Dajmo najprej definirati, kaj to pomeni. Kaj za nekoga pomeni biti Slovenec? Meni je super, če to pomeni, da navijaš za naše nogometaše. Ampak naših nogometašev je itak več s Fužin kot iz Maribora! Te definicije so neuporabne. Ugotovil sem, da imam ne glede na to, ali so ljudje dobronamerni, ali so nacionalisti, ali niso nacionalisti,

blazno velike težave tistim, ki imajo zelo enostaven odgovor na vprašanje, ali so Slovenci ali ne, razložiti, da jaz identitete v tako enostavnem pojmovanju nimam. Ni jim jasno, da nimaš nacionalne identitete, in četudi niso nacionalisti ali domoljubi s pobrito glavo, jim ne moreš razložiti, da obstaja dvojna identiteta, da nimaš nacionalne pripadnosti, da nisi tako vzgojen, da ti niso rekli, ti si pa to.

Ne vem, jaz jim zadnje čase skušam reči, da če bi bila Jugoslavija, bi bil jaz mogoče nacionalno Jugoslovan in stvar bi bila rešena. Mogoče. Kaj pa, če bi Slovenija razpadla? In bi ti rekli, daj, povej, ali si Štajerec ali Korošec, ti si pa malo eno, malo drugo? Kaj bi rekel? Nehal sem razlagati, ker pri svojih najboljših močeh in največji želji nekoga, da to razume, tega nisem mogel razložiti. Ker ljudje mislijo, da se rodiš z nacionalno pripadnostjo in jo moraš imeti, če pa tega nimaš, je nekaj prazno, imaš tam luknjo. Kot ne bi imel leve roke. Kaj imaš zdaj namesto leve roke? Nič. Potem si invalid. (Smeh.)

Zanimiv primer je bil, ko je Milenko Ačimović na vprašanje, za koga bo navijal na tekmi med Slovenijo in Srbijo, odgovoril, da za Jugoslavijo. In vsi so ga napadli, češ igral si za slovensko reprezentanco, kaj pa je zdaj to! Potlej se je on opravičeval in bilo mu je nerodno in je rekel, da seveda bo navijal za Slovenijo in tako naprej. Na najlažji način se je izvil ven. Kar je hotel povedati – in kar bi moral povedati – je to, da ima on kot Mile Ačimović, čigar sestra je poročena s kapetanom srbske reprezentance; ki ima starše Srbe; ki je igral za Crveno Zvezdo in se od tam prodal v svet in si s tem zagotovil existenco, vso pravico navijati in za Slovenijo in za Srbijo. Da ima vso pravico navijati tudi za Srbijo in da se ima vso pravico imeti tako za Slovenca kot za Srba in kot tak igrati za slovensko reprezentanco. In to super igrati! Ampak tega on ni znal artikulirati in je raje rekel: *»Saj bom navijal za Slovenijo, samo pustite me na miru.«*

Verjetno se je prav odločil, ker ljudje niti ne bi razumeli, da je on in Slovenec in Srb, in bi si samo obtoževanje in zmerjanje nakopal na glavo. Že tako si ga je, pa se je potlej, ajde, pomirilo. Nekateri nočejo videti, da ima nekdo dvojno identiteto in tudi vso pravico do nje in da če si ti Mile Ačimović, je nekaj čisto navadnega, da imaš čustva do Slovenije in do Srbije. Kdo, če ne on? Če je njegov svak in hkrati najboljši prijatelj kapetan srbske reprezentance, seveda bo za srbsko reprezentanco navijal. Če ti je Srbija toliko omogočila v življenju, kot je njemu, seveda boš navijal za njih!

Ampak do tega pri nas še nismo prišli. Da bi tak, kot sem jaz, ki ima neko nedojemljivo identiteto, lahko komu to razložil – razen na način, da preštem vse svoje in začnem razlagati spet od začetka: da so bili moji predniki

Snemanje filma Piran-Pirano, Bač (2010)

po maminem očetu pol Ukrajinci in pol Poljaki, babica je bila Muslimanka in v delu njene družine so potomci Turkov, oče je bil pa Srb, ampak tudi govorijo, da so neki Hercegovci ali Črnogorci. Moja mama je živel v Puli in se ima za Puljčanko, ampak ni Hrvatica. Tudi rojena ni na Hrvaškem, pač pa v Sarajevu. Kako zdaj to razložiti, da bi kdo dojel?

Zelo mi je všeč tekst, ki ga je Miljenko Jergović spisal o filmu *Piran-Pirano*, ker je zaobjel to, kar sem jaz čutil, ko smo spremljali vse te odzive nanj. Pač to je film, ki ga ne razumeš, če ne razumeš tega, o čemer tu govorim. Saj ni vzoren film, ampak je tako, da ali razumeš, o čem govori, in se zjokaš zraven ali pa ne razumeš in gledaš in ti ni nič jasno. »*To je film za take, ki ne morejo v enem stavku povedati, čigavi so, od kod prihajajo in kaj so,*« je napisal Jergović.

Dejansko do enih ljudi ne prideš, pa če so najbolj dobronamerni, če so zelo inteligentni, če so zelo razgledani, če vse poznajo – pa še vedno tega ne morejo razumeti. In verjetno niti ne bodo, dokler se sami ne bodo znašli v taki situaciji.

ANILA ZAIMI

Ko sem leta 1993 prišla v Slovenijo, se nisem čutila kot priseljenka, takrat sploh nisem razmišljala tako. Videla sem se kot oseba, ki je pustila svojo državo, Albanijo, zelo zaprto državo, tipično komunistično državo in šla v tujino. Ko mi je bodoči mož rekel, da živi v Sloveniji, sem ga vprašala, kje je to. Rekel je, da v Jugoslaviji, zraven Italije. »Aha,« sem rekla, »kje pa pri Italiji?« »Ob meji s Trstom.« Ker je bila Italija kot okno in vrata, skozi katera so Albanci gledali v svet in na Zahod, sem si mislila, da je to verjetno dobra država. Bila sem vesela kot otrok, ki gre gledat nekaj lepega! Vendar pa nismo nameravali živeti v Sloveniji, naš cilj je bila Švica. A nanoslo je, da smo v Sloveniji že sedemnajst let.

Teoretično sem priseljenka, ker sem se priselila v Slovenijo, ampak priseljenstvo je zame omejujoča in frustrirajoča oznaka, ki ti jo pritikajo drugi in ima v večji meri žalostno konotacijo. Žalost pa je zame nekaj drugega in sploh nima veze s priseljenstvom. Priseljenstvo ti prinese lepe stvari, kot so fleksibilnost pri prilagajanju na nove okoliščine, odprtost do razlik, možnost sporazumevanja z ljudmi, ki govorijo, živijo in mislijo drugače, in še in še. Mislim, da vse to sem, in ne počutim se ogroženo ob teh različnostih. Vedno bolj sem prepričana, da je slovenska Istra, Primorje, pravo mesto zame: zaradi omenjene raznolikosti se namreč počutim zelo v redu.

In še vedno me moti etiketiranje tujerodnih otrok: *otroci priseljenci*. Spet oznaka. Moje hčere ne bi opredelila kot priseljenko. Sama pravi, da je Slovenka albanskega rodu. Če z možem govoriva o Švici in o tem, kako bi bilo, če bi tam živeli ali če bi se zdaj pojavila priložnost, da bi šli, začne jokati in pravi, da ne gre nikamor, da je Slovenija njena dežela, da je Koper najboljše mesto na svetu. Tu ima prijateljice in tu je doma. Ob njenih izjavah sem prepričana tudi sama in so mi hkrati potrditev, da njeno vzgojo usmerjam v pravo smer. To pomeni živeti zdravo. Ob tem bi poudarila, da je zelo pomembno, da starši priseljenci ne prenesejo svojih frustracij na otroke. Ne smejo ostati ujetniki

svoje etnične identitete. Skupaj z otroki, povezovalci prejšnjega in novega življenja, lahko sooblikujejo širšo identiteto.

Zame je otrok priseljenc tisti, ki se vpiše v šolo sredi šolskega leta, ker z mamo in družino pridejo živeti k očetu. S težavami se vključi v šolsko delo, ne pozna jezika in okolja. Ne pa otrok, ki se je tu rodil, odraščal, hodil v vrtec in šolo. Tudi moj mož se absolutno ne opredeljuje kot priseljenc, saj živi v Sloveniji že skoraj trideset let. Prišel je dosti pred mano, takoj ko je končal študij v Zagrebu, in zanj je bilo takrat normalno, da se je selil iz ene republike v drugo. On je iz Kosova, iz Prizrena in Slovenija je bila vedno tudi njegova dežela. Umetnost življenja je to, da se prilagajaš novim okoliščinam ne glede na to, kakšne so težave, saj jih imamo vsi! To je smisel življenja.

Življenje v Kopru mi je všeč zato, ker občutim, da sem tudi jaz del različnosti, raznolikosti – tu namreč ne živijo samo Slovenci, pač pa še Italijani in priseljenci iz drugih republik bivše Jugoslavije, ki so prispevali h graditvi te dežele. Oni se težko opredeljujejo kot priseljenci, kljub temu da slovensko ne govorijo čisto pravilno. In jaz sem del tega. Kar nas združuje, je cilj življenja; da se preživljamo, da delamo, da ustvarjamo spodobno življenje in da ponudimo svojim otrokom to, kar si zaslužijo. In kar si zaslužijo vsi otroci in vsi ljudje po svetu.

Mojih sedemnajst let tukaj je dolga zgodba. Bila so obdobja, ko se nisem počutila dobro, ko nisem našla sebe, kar se tiče kariere. Ker sem morala

začeti znova! Jezik je bil zame prvi cilj, saj bi mi omogočal vključevanje v socialno življenje, v družbo, socialno inkluzijo torej. Prepričana sem bila, da bodo stvari prišle naravno, kot vedno pridejo v življenju. A prišlo je obdobje, ko se nisem videla nikjer, videla sem zid pred sabo. Tudi zato, ker je Slovenija takrat doživljala radikalne spremembe, osamosvojitve, nov val priseljencev. Pa še družinske stvari. Ko zdaj delam z novimi priseljenci, gledam nanje zelo materinsko; ker sem šla skozi ta postopek sama, jim skušam pomagati tudi z razumevanjem njihove izkušnje.

Zame sta slovenščina in albanščina nerazdružljivi. Ne morem reči, da je albanščina pomembna, ker je materni jezik, in da je slovenščina jezik države gostiteljice oziroma države, v kateri živim. Oba jezika se prepletata, si pomagata med sabo in jaz ju uporabljam v vsakdanjem življenju, v družini, ko sodelujem pri raznoraznih projektih, ko nekaj ustvarjam, pa tudi pri delu z novimi priseljenci. Začetne izkušnje mi zdaj služijo tako, da znam pomagati drugim. Kakorkoli, poudarek sem dala učenju jezika, pa čeprav mi to na začetku ni kaj dosti pomagalo, da bi se kje uveljavila ali zaposlila. Zelo dolgo nisem dobila zaposlitve. Seveda je z mojo izobrazbo težko dobiti delo! Diplomirala sem iz albanskega jezika s književnostjo in vem, da je to specifično; to je tako, kot če bi šel slovenist v Albanijo, tam bi se težko uveljavil, razen če bi ga rabili. To razumem in vem, da ni mogoče kriviti nikogar. Umetnost prilagajanja, ki sem jo omenila prej, je ravno v tem, da najdeš smisel in da se pač znajdeš v življenju. In to je po eni strani tudi prednost priseljencev! Moraš se znajti, ker veš, da nimaš podpore.

Kako sem si potem ustvarila kariero? Ko sem se naučila slovenščino, sem najprej začela prevajati. Prevajam že osem let in sem članica Društva znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije. Potem sem leta 2008 na Zavod za zaposlovanje Koper poslala ponudbo o sodelovanju. Predstavila sem jim idejo, na kakšen način bi se ukvarjala s tujci, in sicer z Albanci, ter kako bi jim pomagala. In ta ideja je bila učenje slovenščine skozi materni jezik. Takrat je bila direktorica zavoda gospa Mira Kočevar Furlan in njen odziv je bil takojšnji, česar nisem pričakovala. Povabila me je na sestanek, kjer sem ji pojasnila, kako svoje delo vidim in kakšna je moja predstava o tem sodelovanju.

Predstavljala sem si praktične delavnice, kjer se Albancem razlaga in prikazuje, kako delujejo državne ustanove v Sloveniji, kam je treba iti za ureditev statusa tujca, da se jim pove, kaj je upravna enota, center za socialno delo, zavod za zaposlovanje, šola, vrtec, ter da se jim pokaže, kako izgledajo različni obrazci. Priseljenci morajo namreč izpolniti na stotine obrazcev, a na začetku sploh ne vedo, kakšna je vsebina, čemu služijo. Znajdejo se tisti,

ki imajo neko znanje; kaj pa tisti, ki ga nimajo? Ki že v prvotni državi niso bili vključeni v socialno življenje, kaj šele v državi gostiteljci? Njim je treba pomagati na konkreten način.

In tako sem se jaz videla koristno zase in za družbo, v kateri živim. To je moje tretje življenjsko obdobje, ki se še razvija, a ima že odličen odziv. Na začetku je ideja delovala nekoliko predrzno, inovativno, projekt so imenovali »pilotni projekt«, pa se je le izkazalo, da je koristen. Približal se je tistemu delu albanskih priseljencev, ki že po načinu življenja ni socialno vključen, in to so ženske. Ženske iz podeželja, ki so slabo izobražene. Že pišejo s težavo, saj je bilo njihovo življenje v izvorni državi tako strukturirano, da jim ni bilo treba hoditi na institucije ali dobiti kakega dokumenta, ker so za to skrbeli moški.

Ampak ko greš v tujino, ko si priseljenec, se vse spremeni. Sam moraš skrbeti za vse. To zahteva tempo; če moški delajo od jutranjih ur do petih, šestih zvečer, je mama tista, ki mora skrbeti za otroke, iti v šolo, se pogovarjati z učitelji, prebrati in razumeti obvestila, ki jih otroci dobijo v šoli, se odzivati nanje, odzvati pa se mora tudi na primer na obvestilo, da jim poteče začasno bivanje. Zato sem jim želela pomagati na konkreten način, kot ženska in mati sem jim želela pokazati, da stvari lahko dosežejo tudi same.

Nato je Zavod za zaposlovanje Koper kontaktiral Ljudsko univerzo Koper. Obe direktorici (torej zavoda za zaposlovanje in ljudske univerze) sta se strinjali s tem, da organiziramo tečaj za albanske ženske na Ljudski univerzi Koper. Do sedaj so imeli tri izvedbe. Skupaj smo sestavili program usposabljanja za albanske priseljenke, ki se imenuje *Ko tujina postane dom*. Mislim, da ime programa izžareva mojo vizijo do priseljenstva. Človek se počuti varno v svojem domu, in če tujina postane dom, pomeni, da si našel varno bivališče. Tako sem si mislila, ko sem na policah Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper zagledala in prebrala knjigo *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih* avtorice Marine Lukšič Hacin.

Program sestoji iz treh sklopov: slovenski jezik, državljanska vzgoja in računalniška pismenost. Za prvi sklop, slovenščino, smo uporabili didaktično gradivo *ABC ... 1, 2, 3 gremo*. To je učbenik, ki se uporablja na tečajih za učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika na osnovni ravni. Pri pouku slovenščine, kjer sem sodelovala pri konsektivnem in pisnem prevodu, sem videla potrebo po dvojezičnih gradivih, zato sem takoj po končanem tečaju stopila v stik z avtorico Natašo Pirih Svetina. Poslala sem ji pismo in ji razložila, da bi morali imeti prevode, saj to zelo olajša delo učitelju. Pa ne samo učitelju, tudi udeležencem. Sestali sva se in skupaj prišli do tega, da je

treba nujno prevesti navodila; slovar, urejen po enotah, na koncu posameznega razdelka pa še sporazumevalne vzorce, ki so predstavljeni tudi na drugi strani vsake enote učbenika; tabele z razlagami o posebnosti slovnice, da bi olajšali razumevanje slovničnih prvin, ki so nepojemljive že v maternem jeziku, kaj šele v tujem; na koncu pa še seznam stotih najbolj pogosto rabljenih glagolov iz učbenika. Upamo, da bo čim prej izšel.

Drugi sklop programa, ki predstavlja tudi novost tečaja, je slovenščina v vsakdanji rabi oziroma učenje slovenščine skozi konkretne vsebine, izhajajoče iz vlog in življenjskih položajev, ki jih imajo udeleženske kot družinski člani, delavke in državljanke. Kot sem prej omenila, socialno vključevanje pomeni tudi aktivno državljanstvo, kar med drugim zajema poznavanje pristojnosti državnih institucij in ustanov, ki so neposredno povezane z urejanjem statusa tujca. Iz tega razloga smo v tem sklopu predelali pet tematskih modulov: spoznajmo upravno enoto, Slovenija socialna država, zaposlovanje, moj otrok hodi v šolo, zdravstveno zavarovanje. Pri sklopu državljska vzgoja smo udeleženkam konkretno pokazali, kaj pomeni biti aktiven državljan.

Pokazali smo jim različne obrazce in kako se izpolnijo; katere so vrste družinskih prejemkov, postopki in roki za njihovo uveljavljanje; kakšni so pogoji za prijavo tujca na zavodu za zaposlovanje, dolžnosti in obveznosti do zavoda; kako je urejen šolski sistem v Sloveniji, kako se albanski otroci vključujejo v ta vzgojno-izobraževalni sistem, ovire, ki jih imajo, in način, s katerim se jim lahko pomaga. Mislim, da smo jim s temi metodami dela dali občutek, da zmorejo! Da pa bodo do tega prišle, se morajo naučiti slovenščino. Uspeh tega projekta je bil ravno v učenju slovenščine, ki vodi do funkcionalnega znanja, kar pa je bil tudi naš cilj.

Pri projektu nas je sodelovalo veliko. Naj tu omenim podporo strokovne delavke na Ljudski univerzi Koper Kristine Udovič Kocijančič pri organiziranju tečaja, potem sta bili tu še učiteljici slovenščine Bianka Ledinek in Vladka Tucovič ter učitelj računalništva Darij Olenik. Pri pouku slovenščine sem prisostvovala tudi sama, v prvi izvedbi pa je sodelovala tudi kolegica iz Kosova, Hajrije Ajazaj saj je bilo – sploh na začetku – potrebno konsektivno prevajanje. Pri projektu sem sodelovala v vlogi kulturne mediatorke. Pouk je potekal dvojezično in poleg gradiva je bila dvojezična tudi zloženka, s katero je Ljudska univerza Koper vabila albanske priseljenke k učenju slovenščine. Tu bi poudarila pomembnost dvojezičnih gradiv, ki na začetni fazi osvajanja tujega jezika prestopijo mejo nerazumevanja.

Učinki so bili vsestranski. Poleg učenja smo si ustvarili zelo prijetno vzdušje, dali smo jim občutek sposobnosti, občutek, da zmorejo in da smo v

Z udeleženkami tečaja slovenščine pred Ljudsko univerzo Koper (2009)

Sloveniji pripravljene pomagati. Direktorica Ljudske univerze Alenka Grželj je bila krasna, obiskovala nas je na tečaju, prišla na hospitacije, pogovarjala se je z udeleženkami. Klima je bila res sproščena! Te ženske imajo v izvorni državi zelo omejeno področje delovanja, tu pa so prišle v kontakt z novimi ljudmi, stopile so do znane ustanove ali organizacije, videle so, da so ljudje tam zelo dosegljivi, da so učiteljice prijazne. Šli smo na upravno enoto, stopile so k okencu, same so spraševale. Enkrat smo se tam dogovorili za organiziran obisk in takoj so se spomnile: »Aha, ta gospa je pa tista iz okenca.« To je zame, in menim, da tudi zanje, najpomembnejše. Pridobile so funkcionalno znanje. Ta projekt izvedemo vsako leto. Največje število udeleženk ali udeležencev je trinajst, lahko pa se izvaja tudi individualno delo, torej pomagamo tistim, ki rabijo več kot ostali.

Potem sem začela delati tudi z osnovnimi šolami. Poslala sem jim ponudbo za sodelovanje, da bi pri učenju slovenščine pomagala otrokom priseljencev z albanskim maternim jezikom. Tudi otroci imajo namreč težave!

Tako sem pomagala otrokom priseljencem, ki niso znali slovensko, učila pa sem tudi albanščino, in sicer potomce albanskih priseljencev.

Zavedala pa sem se, da je pri učenju potrebno didaktično gradivo, po možnosti dvojezično, tako kot je zgoraj omenjeni učbenik. Pomislila sem na že obstoječi Šolski slikovni angleško-slovenski slovar za osnovnošolce od 4. razreda dalje, ki ga je izdala založba Rokus Klett, in dobila idejo, da iz tega lahko nastane angleško-slovensko-albanski slikovni slovar. Na omenjeno založbo sem poslala dopis in jim predstavila idejo. Testirali so tržišče, preverili aktualnost takega slovarja in potrebo po njem ter se strinjali. V štirih mesecih je nato nastal Šolski slikovni angleško-slovensko-albanski slovar za osnovnošolce od 4. razreda dalje. Slovar obsega sedemsto besed s prevodi in primeri njihove rabe v stavkih v treh jezikih, zraven pa je še zgoščenka.

Sem avtorica prevoda v albanščino in avtorica besedil, ki v albanščini opisujejo Slovenijo. V izvornem slovarju so namreč opisane kulturne posebnosti Anglije, kako tam deluje šola in podobno. Ampak mislila sem si, da otroke Albance, ki pridejo v Slovenijo, zanima tudi kaj o Sloveniji, zato slovar vsebuje informacije o slovenskih praznikih, konjičkih, šoli in kulturnih posebnostih ter jih opisuje. Slovar je lušten in simpatičen! Lahko se uporablja za učenje albanščine otrok z albanskim poreklom, ki jih zanima jezik svojih prednikov, in za učenje otrok, ki prihajajo iz albanskega jezikovnega področja, da se učijo slovenščino. In to v kontekstu angleščine, ki je nekakšna *lingua franca* današnjega sveta.

Trenutno delam učbenik za učenje albanščine na osnovni ravni za odrasle. To se je izkazalo za poseben izziv, saj se je težko učiti albansko, če govoriš slovenščino ali kak drug slovanski oziroma nesoroden jezik! Albanščina predstavlja posebno vejo v družini indoevropskih jezikov. Razlike se pojavljajo že pri glasoslovju in izgovorjavi, to pa je prvi kontakt s tujim jezikom. Ko poučujem albanščino, poudarjam tudi podobnosti, ki jih ima s slovenščino. To se mi zdi primeren pristop k učenju jezika, ki zaradi jezikovne nesorodnosti ne zveni podobno kot materni.

Ko se tečajnik začne učiti, spozna, da ima albanščina skupne stvari s slovenščino. To ga motivira! Podobnosti med njima so skloni, pri skladnji tudi podredje in priredje. Sicer ne uporabljamo toliko vejic, s tem nismo tako obremenjeni. Vejice so posebnost slovenščine, nikoli jih ni dovolj. (Smeh.) Posebnost albanščine pa so glagoli, ima namreč pet preteklikov in tečajniki se vedno sprašujejo: »Zakaj pa jih rabite toliko?« (Smeh.) Nato jaz vprašam njih: »Zakaj ste pa vi tako komplicirani pri dovršnih in nedovršnih glagolih? Ta del slovenske slovnice je zelo zapleten ...« Ko se pogovarjamo, pridemo do tega,

da imamo iste težave, in če sem jaz zmogla, bodo zmogli tudi oni in se naučili albanščino, saj ni tako težko. Vsa znanja se namreč prepletajo.

Kdo se želi učiti albansko? Zelo posebni ljudje. Vprašala sem jih, kako to, da so se odločili za albanščino, in zelo me je presenetil odgovor gospe Zore, zdravnice: »Učim se albanščino zaradi spoštovanja do ljudi.« Nisem bila pripravljena na kaj takega! Nato je utemeljila: »Če grem na Kosovo, v Albanijo, imam stike z Albanci se mi zdi korektno, da kaj povem tudi v njihovem jeziku. Vem, da mi ni treba, logično, saj bi se lahko sporazumevali v angleščini, ampak sama čutim, da če se bo pojavila taka priložnost, bi rada znala vsaj par besed povedati v albanščini oziroma več razumeti.« In to me je zelo presenetilo, zato pravim, da so v Sloveniji tudi dobri, pozitivni ljudje. Nek drug fant pa pravi, da se rad uči eksotičnih jezikov in da je zdaj enostavno na vrsti albanščina. Da je že bil v Albaniji, tam je spoznal čisto drug svet in ni verjel, da kaj takega obstaja na Balkanu. O Albaniji se govori kot o zelo zaprti, nerazviti državi, a če ti nečesa ne poznaš, si lahko ustvarjaš na milijone predsodkov. Ker pa je bil v Albaniji, čuti, da se mora učiti albansko – in tudi to je poseben odgovor. Nato je tu še punca, ki pravi, da se uči albansko zato, ker je njen oče Albanec. On z njo ni govoril albansko, ni je učil, sama pa čuti, da mora ta jezik govoriti in poznati. To mi še enkrat potrjuje tezo, da je jezik del identitete človeka in ta njen del zdaj vpije po izpolnitvi.

Sama govorim štiri jezike in menim, da čeprav sem bila rojena v Albaniji, ki je bila zelo zaprta država, sem zasnovana drugače, zasnovana sem kot zelo svobodno bitje. Zaradi tega mi ni bilo težko iti v tujino. Rada spoznavam nove ljudi, zanimajo me različne kulture, različni pristopi do življenja, različna mišljenja, ne bi mogla živeti ukalupljena v en sistem, v eno ideologijo. Morda tudi zaradi tega, ker sem spoznala, kaj pomeni živeti v kalupu, zaradi tega morda tudi cenim različnosti in se mi zdi naše sončno Primorje primerno zame. Tu se prepletajo raznorazne heterogenosti in to je meni všeč! S tem se obogatiš in vlogaš, investiraš vase, se pravi raznolikost in različnost postaneta tvoje bogastvo. Ne vidim potrebe po delitvi na *mi* in *vi*.

Naj se še malo vrnem k slovarju. Njegov primarni namen je pomagati pri učenju jezika, ampak pomembno je tudi dejstvo, da se je v Sloveniji albanščina uveljavila kot jezik. Kdo je prej razmišljal o tem? To je prvo didaktično gradivo v albanščini. Z njim torej prispevam na več ravneh. Vem, da je to kapljica v morje, ampak toliko pač lahko naredi oseba, individuum. In takih oseb, ki razumejo in znajo pomagati, je vedno več, vendar pa sistemsko žal stvari delujejo malo drugače, dokaj počasi. Inovativnost zaradi nepravilne-

nosti družbe včasih vzbuja skepticizem, bojazen. Pri svojem delu mi je dovolj občutek, da ustvarjam nekaj dobrega in k nečemu prispevam. Ne pričakujem pohval, dovolj mi je, da stvari pridejo na police v šoli, na police v knjižnicah in da se uporabijo. Hvala bogu nimam preveč materialnih ambicij, saj s tem delom ne zaslužiš veliko – ampak se ti obrestuje na drugačen način. Rabim toliko, da živim normalno.

Ne vem, če bi privolila v tale pogovor mesec dni nazaj, imela sem namreč velik odpor do izrazov, definicij, terminologije in ozkega označevanja ljudi. To me je zelo motilo. Kot bi vse te oznake še bolj obremenile že tako utrujena ramena priseljencev! Težnja, da moraš nekoga obvezno opredeliti, kam pripada, mi je nesmiselna. Čemu potem raznolikosti medkulturnega dialoga? To me strašno moti. Lahko, da je to tudi moj obrambni sistem, ki tako deluje, morda je to moja duša, ki hoče biti svobodna, ne pa zaprta v kategorije. Zakaj moram biti opredeljena kot priseljenka in zakaj ni dovolj, da sem Anila, Albanka, ki živi zdaj v Sloveniji? Albanka, ki živi v Kopru.

Kako vidim Slovenijo? Če me vprašate politično-ekonomsko, ne bom nič rekla, ker se mi zdi, da vsakdo misli enako ne glede na to, ali je priseljenec ali ne. Če pa gledam ljudi, Slovence, ne vem, zakaj bi se morala posebej opredeliti, kakšni so in v čem se razlikujejo od Italijanov ali na primer Hrvatov. Osebo ljudi delim samo na dobre in slabe. Tako smo pač narejeni ne glede na to, ali smo Slovenci ali Albanci.

Svojo pot sem našla v Sloveniji in čutim, da tu lahko prispevam. Tu je moj dom, tu sem rodila hčer! Sem pa tudi blizu Albanije, kar mi veliko pomeni. Čutim, da sem Balkanka, Evropejka, Slovenka, Albanka, Italijanka. Vse to sobiva v meni. V Sloveniji ne vidim nobene specifične omejitve. Seveda omejitve obstajajo, ampak imamo jih vsi ljudje. Koliko je svobodnih umetnikov in kulturnih delavcev, ki imajo težave pri uresničitvi svojih idej, projektov! Če imam jaz takšne težave, ne pomeni, da jih imam zaradi priseljenosti, ampak ker je to del življenja. Če bi ga sama opredelila, bi rekla, da je priseljenstvo kot življenje: včasih lepo, včasih grdo, včasih lahko, drugič težko ... Življenje pač.

Jaz sama živim dobro tudi zato, ker nimam meja, opredelitev *priseljenka* pa mi meje postavlja, zato je ne maram! Ko enkrat pustiš svojo državo, je vse odprto in vidiš, da greš lahko kamorkoli, ustavijo te le materialne in ekonomske težave. Govorim z vidika svobodnega človeka in duše, ki bi šla kamorkoli. Jaz mentalno povsod potujem in se vidim, kako bi tam živela, a vleče me Slovenija, ker sem si tu ustvarila dom in družino, tu se je rodila moja hči in tudi

ona pravi, da je to njen dom, da ima tu prijateljice. Šola, prijateljice, življenje tukaj – to ji predstavlja identiteto, širšo identiteto. To je dokaz, da smo lahko skupek različnih identitet in smo zaradi tega še toliko bolj bogati.

Enkrat je soseda vprašala mojo hčer: »*Kako pa vi delate jabolčni zavitek?*« In ona ji je razložila, da raztegnemo testo in pripravimo nadev, dodamo jabolka, cimet, rozine. Soseda se je začudila: »*Aja, tako kot mi?*« Pa jo je hčerka vprašala še bolj začudeno: »*Ja, kako pa, a naredite vi drugače?*« (Smeh.)

MAX SHONHIWA ZIMANI

Rojen sem bil v Zimbabveju in starši so mi že zgodaj posredovali *hunhui-sm* ali *ubuntusim*. To je afriška filozofija, ki pravi, da si ti oseba zaradi drugih. Poudarja vrednost družbe nad vrednostjo posameznika, skromnost in ponižnost bitij ter dejstvo, da vsi živimo na enem samem planetu. Tudi Nelson Mandela je slovesno govoril o njej. Dolgo časa nazaj, ko si potoval ponekod po Afriki, ti ni bilo treba s seboj jemati vode, hrane, ker ko si se ustaviš, so ljudje poskrbeli zate. Nahranili in napojili so te, ti dali prenočišče in niso pričakovali ničesar v zameno! To je bila Mandelova ilustracija za enega od aspektov te filozofije. Desmond Tutu jo razlaga na podoben način in enako tudi zimbabvejski pisatelj, novinar, zgodovinar in izobraževalec, profesor Stanlake Samkange. Zanimivo pa je, da mi še vedno včasih povzroča konflikte pri razumevanju slovenske kulture.

Spominjam se primera, ko so me Tejini starši vprašali, če jih bom kdaj začel klicati po imenu, in trajalo je kar nekaj časa, da sem s tem začel. Tudi ko danes govorimo, včasih jih, ampak ni enostavno. Spraševal sem se, zakaj mi je to tako težko, in pred kratkim prišel do ugotovitve, da verjetno zaradi moje vzgoje. Jaz sem pripadnik šonskega naroda iz Zimbabveja. Šoni pokažejo spoštovanje starejšim s tem, da jih kličejo po priimkih. V zameno se od starejših pričakuje modrost in pozitivno in odgovorno vlogo v družbi. V tem kontekstu mi je zelo težko starejše ljudi, ki jih spoštujem, ki so mi dragi in pomembni, klicati samo po njihovih osebnih imenih.

Imam potni list, na katerem piše, da sem državljan Slovenije ter da živim v tem prostoru že osemindvajset let in pridno plačujem, kar država od mene zahteva. S tem, ali sem Slovenec ali ne, se ne ubadam. Z gotovostjo lahko trdim, da sem Šona in Afričan. Sem Zimbabvejec po rodu, to je država, kjer živijo moji starši, to je država, kjer sem se naučil veliko o tem, kdo sem, od kod sem – v smislu identitete, v smislu tega, kaj me določa kot osebo, in v smislu vrednot, ki se jih skušam držati. V enem pogledu se še vedno počutim

kot tujec v Sloveniji, ampak delno je to zato, ker mi slovenska družba ne daje občutka, da sem zares sprejet.

Velikokrat se namreč znajdem v situaciji, ko moram ljudem razlagati, kdo v resnici sem. Ne zadostuje jim, če jim povem, da živim v Ljubljani. Spraševali me bodo dalje. Lahko jim rečem: »*Dobro, ne v Ljubljani, na Brezovici pri Ljubljani,*« ampak tudi s tem ne bodo zadovoljni. (Smeh.) Lahko jim povem tudi, da živim v Ljubljani zadnjih osemindvajset let, ampak jim še vedno ne bo dovolj – hoteli bodo vedeti, kje sem bil rojen. In v trenutku, ko jim bom povedal, kje sem bil rojen, bodo veseli in me ne bodo spraševali več. Mogoče me bodo spraševali še o živalih, diktatorstvu, revščini in vseh ostalih stvareh, ampak kar se tiče identitete, je to to.

Po njihovem ne morem biti Slovenec. Torej v tem pogledu so oni tisti, ki me delajo še bolj prikovanega k moji zimbabvejski ali šonski identiteti, kot bi bil sicer! Jaz pa verjamem, da so človeška bitja sposobna imeti sestavljene identitete, in to brez izjeme. Vsi imamo lahko veliko identitet in prav to v današnji družbi še bolj potrebujemo, da uspešno funkcioniramo.

Kako sem prišel sem? Dobil sem štipendijo za študij v tedanji Jugoslaviji. Moral bi študirati elektrotehniko v Mariboru, a sem se odločil, da bom študiral računalništvo in informatiko, in tako sem pristal v Ljubljani. Vendar pa so bile stvari takrat drugačne, kot so danes. Ko sem bil še v Zimbabveju, sem mislil, da je Jugoslavija dežela, kjer se cedita med in mleko. Delno je bilo to zaradi vloge, ki jo je imela pri gibanju neuvrščenih, delno pa zaradi splošne predstave, ki jo imajo Afričani, da so evropske države boljše, kot so v resnici. Tako je bilo takrat in tako je še danes, morda je danes še slabše. Glede tega se ni nič spremenilo.

Zaradi mišljenja, da se v Jugoslaviji cedita med in mleko, sem doma pustil vse svoje plošče, saj sem predvideval, da jih bom, ko jih bom potreboval in želel, dobil v trgovinah. A se je izkazalo, da ni temu ni tako! Ko sem prišel sem, sem težko dobil sploh kakšno! Mogoče Boba Marleya, ampak samo mogoče. (Smeh.) To je bil zame šok, spomnim se, da celo banan nisi dobil v trgovinah, moral si iti ponje v Italijo ali Avstrijo.

Prav tako sem bil zelo začuden nad stopnjo nevednosti ljudi o razmerah, ki smo jih imeli v Afriki, v Zimbabveju. Mi smo se učili o zgodovini Jugoslavije kot delu svetovne zgodovine. Poznal sem najpomembnejše podatke o njej, zato sem pričakoval, da bodo tudi ljudje tukaj imeli določen nivo znanja o Afriki. A jih ni bilo malo, ki niso vedeli niti, da Afrika ni država, da Afričani govorijo več kot en jezik ter da je Egipt v Afriki. Ko sem jim prvič pripovedoval o svojem življenju v Harareju, glavnem mestu Zimbabveja, in jim kazal

slike, sem bil zelo začuden, saj mi nekateri kar niso mogli verjeti! Držali so se svojega prepričanja o Afriki, ki je ostala natanko taka, kot je bila vekomaj. To mi je dalo misliti, ali sem sploh na pravem mestu. (Smeh.)

Veliko sem govoril z Afričani, ki so prišli sem prej kot jaz, in ogromno jih je z mano delilo podobne zgodbe. To je eden od razlogov, da sem postal aktiven član afriške skupnosti. Najprej sem se za to odločil, ker sem želel svojo kulturo deliti z ostalo afriško in prav tako slovensko in jugoslovansko populacijo. A sem tudi ugotovil, da se z aktivizmom lažje spopadamo z izzivi, ki smo jih imeli kot afriški študentje. Imeli smo organizacijo, ki se je imenovala Zveza afriških študentov (ZAŠ). Ko sem prišel v Slovenijo, je bil predsednik ZAŠ-a sedanji župan Pirana, gospod Peter Bossman. Pridružil sem se ji, postal njen zelo aktiven član in v drugem letu svojega članstva postal vodja folklorne skupine.

Nastopali smo povsod po Sloveniji. Naša glavna letna prireditev je bila praznovanje dneva afriške enotnosti. Mnogokrat smo ta dan praznovali s kulturno prireditvijo v Cankarjevem domu. Tudi jaz sem potem postal predsednik ZAŠ-a. V tem času smo se ukvarjali z reševanjem socialnih problemov afriških študentov, ki jih ni bilo malo. Borili smo se za pravice in marsikaj smo dosegli. Zagotovili smo, da so imeli študenti mentorje na fakultetah, da so bile štipendije večje kot za domače študente in da smo bili kot afriška skupnost združeni in dokaj močni. Nenazadnje smo dvakrat na teden prirejali glasbene večere, ki smo jih imenovali *Afro disco*, in med mladimi so bili izredno popularni.

Ko sem kasneje opravljal kake uradne posle, mi je bilo vedno lažje, če sem omenil *Afro disco* – z ljudmi na drugi strani mize, ki so se tega spomnili, sem se namreč veliko hitreje povezal, tako da se je to izkazalo za koristno sredstvo. Iz te izkušnje sem se naučil, da je kultura pomembna in da je ne glede na to, kaj ljudje rečejo, zelo relevantno, da Afričani v tej skupnosti nadaljujemo s prikazovanjem svoje kulture. To je način graditve mostov. Ko ljudje pridejo na afriške večere, se z Afričani bolj ujamejo in jih lažje razumejo. Poznam tudi kolege in kolegice, ki so na teh kulturnih večerih spoznali bodoče partnerje.

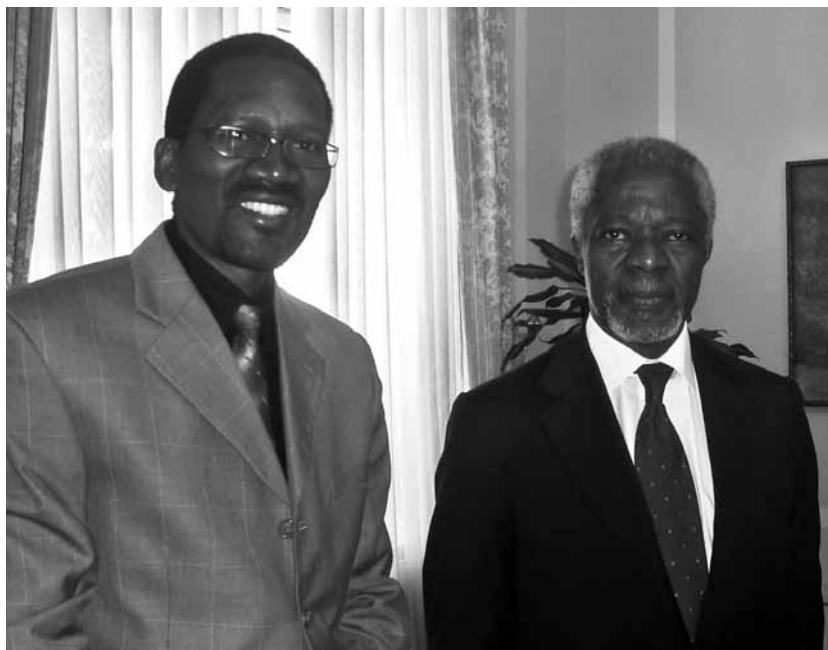
V poznih osemdesetih in začetku devetdesetih je število afriških študentov v Sloveniji upadlo. V tem času smo tudi Afričani začeli svoj program izvajati bolj v okviru Kluba mednarodnega prijateljstva (KMP). Z osamosvajanjem Slovenije sta obe organizaciji počasi ugašali. To je bilo povezano z dejstvom, da je populacija afriških študentov v Sloveniji zelo padla; delno zaradi vojne in razpada Jugoslavije, delno pa zaradi šolnin, ki jih je Slovenija uvedla.

Slovenija ni nadaljevala politike štipendiranja afriških študentov, ki je bila praksa v Jugoslaviji. Tako je v samostojni Sloveniji ostala manjša skupnost Afričanov vseh generacij, ki so živeli tukaj predvsem zaradi svojih družin, včasih tudi iz drugih razlogov, kot sta delo in nadaljevanje študija, ali pa ker se pač niso mogli oziroma želeli vrniti v rojstne države. Seveda jih je še veliko več prišlo sem pozneje, nekateri so tukaj profesionalno in delajo po celi Sloveniji, na inštitutih, spet drugi so športniki, tretji pa so prišli kot begunci. Ni malo tistih, ki so tu zaradi ljubezni.

Sredi osemdesetih sem bil član skupine *Brave New Slaves*, ki jo je ustanovil Igor Leonardi. V njej je bilo nekaj glasbnikov, ki so se kasneje zelo izkazali, kot je Američan William Boyd, Mia Žnidarič, Gregor Hilbe, Rodrigo Botter Maio, Rogerio Botter Maio in David Jarh. Nekaj odmevnih koncertov smo imeli tako v Sloveniji kot tudi v bivši Jugoslaviji.

Po slovenski neodvisnosti se je pojavila praznina, zato smo ustanovili kulturno organizacijo, ki smo ji rekli *Afro Folklore*. Nekaj let kasneje pa smo ustanovili eno najbolj uspešnih afriških kulturnih skupin v Sloveniji, imenovano KESUKOZI. Ime izhaja iz začetnic naslednjih držav: Kenije, Sudana, Konga in Zimbabveja. To so države, iz katerih smo prišli njeni ustanovitelji. Šlo je za skupino afriških bobnarjev in plesalk. Igrali smo mešanice tradicionalnih pesmi iz Zahodne in Južne Afrike in Sudana ter svojo lastno produkcijo. S to skupino smo na slovenski afrokulturni sceni resnično naredili velike premike. Dvakrat smo nastopali v okviru festivala *Soča River Splash* in dvakrat v okviru entnofestivala *Druga godba*. Nastopali smo po celi Sloveniji ter tudi nekajkrat na Hrvaškem, v Avstriji in v Italiji.

Kot članica KESUKOZI je nastopala tudi Maša Kagao Knez. Sedaj pa se že nekaj časa zelo uspešno udejevuje na slovenski kulturni sceni. Nasploh je v Sloveniji zdaj kar nekaj zelo dobrih umetnikov afriškega rodu. Issiaka Sanou je zelo dober bobnar iz Burkiné Faso. Joseph Rakotorahalahy, ki je prišel iz Madagaskarja in je na glasbeni sceni že desetletja, je izvrsten glasbenik. Prav tako je njegova hči Malala Tina odlična pevkica. Omenim naj tudi Josepha iz skupine Murat & Jose, ki danes velja za eno najuspešnejših in najprepoznavnejših imen slovenske hip hop scene. Pomembna je še jamajska pevkica Denise Antoinette Cole ter sestri Yebuah, Irena in Leticia. Ampak da ne bom ostal le pri glasbeni sceni, so tu še igralka Metka Trdin, novinar Seku Mady Conde, zdravnik in politik dr. Peter Bossman in arhitekt dr. Richard Sendi. Čeprav je afriška skupnost maloštevilčna, nesorazmerno veliko prispeva k slovenski bitnosti. Ta prispevek bo še bolj očiten v bodoče, ker je generacija naših otrok generacija odličnjakov.

Srečanje s Kofi Ananom, bivšim generalni sekretarjem OZN v Ljubljani (2010)

V poznih devetdesetih in na začetku novega tisočletja smo imeli v klubu *Druga pomoč* vsak četrtek afriški večer. V glavnem smo igrali bobne in D.J. je vrtel glasbo, veliko ljudi je prihajalo in veliko se jih tega še vedno spominja. Nato smo imeli podobne, a še boljše predstavitve vse do leta 2004 v klubu, ki se je imenoval *Jazzbina*. Tu je bila vedno prisotna še izobraževalna komponenta, na primer predstavitev določenega dela afriške kulture, literature, poezije ali pa pogovor o kakih temah, kot so recimo migracije, etničnost, govorili smo o Nelsonu Mandeli, Thomasu Sankari in ostalih pomembnih afriških osebnostih. Kombinacija izobraževanja in zabave se je izkazala za zelo uspešno, kar me je posebej veselilo, saj sem bil naveličan tega, da se Afričani zbiramo skupaj samo zaradi plesa.

To je model, ki ga smo ga uvedli tudi v Društvu Afriški center (DAC). Od decembra 2005 do lanskega julija sem bil njegov predsednik. Kot pred-

sednik sem DAC predstavil navzven. Tako na primer smo se ob različnih priložnostih dobili z županom Ljubljane, gospodom Zoranom Jankovičem, zunanjim ministrom, gospodom Samuelom Žbogarjem, ter z gospodom Kofijem Ananom, bivšim generalnim sekretarjem OZN.

Pri DAC-u bi sicer rad izpostavil izobraževanje. Organizirali smo nekaj deset izobraževalnih okroglih miz. V okviru projekta *What you Say about International Development?* smo organizirali šest kvalitetnih in dobro obiskanih okroglih miz in delavnico za člane, vse na temo migracij.

Do konca mojega mandata smo uspešno zaključili kar štirideset projektov. Zasluge za to nosijo predvsem ljudje, ki so prostovoljno delali v upravnem odboru DAC-a, to so Serge Abanda, Amy Skinner, Andreja Škvarč, Katja Kumar, Maja Ferkulj, Tinka Rauh, Teja Kuk, Joseph Rakotorahalahy ter drugi, ki so samoiniciativno napisali projekte, na primer Inacio Bintchende. V največjem projektu, na katerem smo delali v času, ko sem odhajal, smo usposabljali Afričane, da bi postali mentorji in učitelji o zadevah, ki se tičejo Afrike. Na usposabljanje je hodilo enaindvajset ljudi, kar je bil velik uspeh in hkrati dokaz, da so Afričani zelo zainteresirani za dobro organizirane izobraževalne aktivnosti.

Ko sem predsedniško mesto zapustil, smo imeli na plačilni listi pet zaposlenih, imeli smo pisarno v najemu, tajnico, računovodjo in veliko ostalih projektov, ki smo jih vodili vzporedno s tem glavnim. Zelo pomemben sodelavec, ki je imel nalogo, da skrbi za vsakodnevne probleme, s katerimi se soočajo člani afriške skupnosti, in se povezuje s tistimi, ki prihajajo in odhajajo, je bil Serge Abanda.

Z njim smo večkrat obiskali Center za tujce v Postojni, da bi videli, kateri Afričani so tam, kako se počutijo in kaj lahko zanje naredimo. Obiskali smo tudi Azilni dom v Ljubljani, ker nas je prav tako zanimalo, kateri Afričani so tam, kaj je tisto, kar oni lahko naredijo, da okrepijo skupnost, in kaj je tisto, kar skupnost lahko naredi, da ohrabri njih. Z direktorjem azila smo imeli sestanek, da bi ugotovili, na kakšne načine lahko bolje sodelujemo. Bilo je še veliko primerov, ko so Afričani prišli v DAC in prosili za pomoč, na primer pri iskanju prebivališča, pri urejanju dokumentov, pri učenju slovenščine, pri reševanju problemov z uradniki ...

Posebej pa bi rad izpostavil projekt, ki je bil povezan z analizo vsebin o Afriki v slovenskih učbenikih za osnovne in srednje šole. To je bil zelo pomemben projekt. Danes se otroci v slovenskih šolah učijo, da egipčanska civilizacija ni afriška civilizacija in da je razlog za to, da se je kot uradni jezik

Sestanek projekta Share the culture v Društvu Afriški center (2010)

marsikje ohranil jezik belih kolonizatorjev, kulturna nerazvitost Afričanov. Egipt bi bilo vendarle treba geografsko umestiti in jasno navesti, da se je ena najstarejših civilizacij na svetu razvila v Afriki. Označiti določeno družbo za kulturno nerazvito je skrajno nekorektno. Pravi razlog za ohranjanje jezika kolonizatorjev je bil pogosto ta, da so na novo nastale države ohranile birokratske strukture prejšnjih kolonialnih oblasti ter ostale politično in gospodarsko odvisne od njih. Prav tako ima nekaj bivših kolonij več uradnih jezikov, ne samo jezika belih kolonizatorjev.

Pri zgodovini, recimo, ne dobijo nobenega znanja o tem, kaj se je v Afriki dogajalo pred starim Egiptom. Povezanost egipčanske »civilizacije« s pod-Saharsko Afriko ni omenjena. Učbeniki tudi ne omenjajo mnogih kraljestev v Maliju, Gani, Zimbabveju, ki so kot del svetovne in afriške zgodovine pomembna. To je ravno tako, kot da v svetovni zgodovini ne bi omenjali rimskega imperija. Zelo je prisoten evropocentrizem, ki gleda na svet in življenje na splošno iz evropske perspektive. Pri učbenikih za geografijo je zgodba zelo podobna. Veliko je neprimerne in napačne terminologije ter zavestnega pri-

zadevanja prikazati Afriko in Afričane negativno – poudarek je na revščini, katastrofah, političnih konfliktih, vojnah.

S kakovostnim delom in vztrajnostjo dr. Janeza Pirca, Sama Košnika, dr. Rajka Muršiča in ostalih smo dosegli, da je bil eden od učbenikov po pregledu spremenjen. Bil je popravljen in je leta 2010 izšel pod imenom *Geografija Afrike in novega sveta, učbenik za osmi razred osnovne šole*. Zavedamo se, da ni popoln, a je definitivno mnogo boljši od prejšnjega, in sicer po vsebini in ilustracijah, kar pomeni, da naš trud ni bil zaman. In to nam daje energijo za nadaljnje delo.

To je tudi odgovor, zakaj sem bil prejšnji teden v Estoniji in Latviji. Na povabilo organizacije, ki dela na projektu Učenje za razvoj, sem imel za učitelje, učence in predstavnike lokalnih skupnosti zelo uspešne seminarje o rasah in stereotipih ter o predstavljanju Afrike v medijih in učbenikih. Izvedel sem številne delavnice, ampak najprej sem jim dal naloge, s pomočjo katerih smo ugotovili, kako veliko njihovega znanja o Afriki in Afričanih je napolnjenega s stereotipi. Dejstvo je, da živimo v izrazito stereotipiziranem svetu. Pojem rase je sociološki in nikakor ne biološki. Rasa nima biološke osnove. Ne obstajajo genetski označevalci, ki jih najdeš v vseh pripadnikih ene »rase« in v nobeni od drugih »ras«. Vidne razlike med nami, kot so barva kože, lasje ter oči, nimajo nobene zveze s pomembnimi lastnostmi, kot je inteligenca. O tem smo na seminarjih razmišljali in na podlagi tega skušali ugotoviti, kako je bil rasizem uveden kot sistem za izkoriščanje in podrejanje Afričanov. Še danes deluje ta sistem – na žalost.

Verjamem, da kot individuum stvari ne morem spremeniti, ampak po drugi strani gre tu za učinek metulja: nekaj narediš, to pa ima posledice druge. In če to drži, lahko naredimo veliko majhnih stvari, ki bodo imele pozitivne učinke. Za kar pa res mislim, da kot posameznik ali skupnost podobno mislečih posameznikov lahko naredimo, je, da ljudem pred njihove obraze postavimo ogledalo in jim rečemo, naj gledajo vanj. In ko bodo gledali sami vase, se bodo odločili, ali želijo biti rasisti ali ne, ali želijo biti na tej ali na oni strani – in to bo njihova odločitev. Moja naloga je samo, da jim povem resnico, kako pa bodo ravnali, je njihova stvar.

Velikokrat so mi rekli, da so ljudje sami po sebi dobri, in če je to res – ne vem, če je, ampak če je – se bo morda iz tega kaj izcimilo. Imam dva otroka in zdaj bo zaradi naše aktivnosti eden od njiju bral boljši učbenik, kot ga je prvi. Če bomo torej nadaljevali z delom, bomo dosegli spremembe zase in za naše

otroke, kajti Afrika gre naprej, medtem ko v Sloveniji otrokom prebiramo Jurija Murija.

V tej igri smo vsi poraženci, tudi otroci, saj jim govorimo, da je Afrika strašljiva dežela, polna groznih živali in napol golih ljudi, učimo jih predsodkov in stereotipov, ne pa tega, da Afrika ponuja možnosti! Da grejo lahko na afriške univerze, tam študirajo, sklepajo posle, obišejo najboljše koncerte in festivale! Škoda se dela torej na naših otrocih in nočem, da se to dogaja pri mojih hčerkah! Nočem, da sta neumni, in to je del moje zgodbe.

FAILA PAŠIĆ BIŠIĆ

V javnosti se predstavljam kot svobodna hči svobodnih staršev, kajti svoboda je v našem življenju in naši kulturi izredno velikega pomena. Skozi mojo kulturo, ki je bošnjaškega izvora, pa sta se prepletali tudi slovenska in islamska, kar mi je kreiralo nadaljnje življenje. Že kot otrok sem spoznala, da so osebe z migrantskim ozadjem obravnavane malo drugače, to pomeni kot nedržavljeni Slovenije in drugih evropskih družb. S tem se začnejo kratiti številne človekove pravice; socialne, politične, družbene, ekonomske. Skratka, šlo je za drugačno interpretacijo nas samih, močno se je poudarjala dolžnost, da aktivno participiramo v družbi, se zelo hitro naučimo slovenskega jezika, starejši naj se čim prej aktivno vključijo na trg dela, se zaposlijo in s tem začnejo prispevati k razvoju družbe, v kateri živijo.

Močno pa sem pogrešala drugo plat, in sicer da se takim ljudem omogoči prijazen integracijski proces, ki jim bo pustil ostati to, kar so, hkrati pa naj se spodbuja njihovo vključevanje v družbo. Dobila sem občutek, da se od nas ne zahteva popolna asimilacija, temveč integracija do te mere, da ne bi dajali prioritete svojim vrednotam in temeljem.

Zame je bila prioriteta, da ostanem to, kar sem, to je pokrita muslimanka – kar pomeni, da sem se močno razlikovala od večinskega prebivalstva in da sem imela zelo močno vidno značilnost. Avtomatično je vladala določena slika o meni in zelo malokrat se je ponudila priložnost, da to sliko popravim oziroma da se predstavim kot nekdo, ki lahko družbo zelo obogati, ki ne izpodbija njene enotnosti in ki lahko razvije medkulturni dialog. Naglavna ruta je kar naenkrat postala zelo močen simbol in zelo močen razlikovalni znak. Kar naenkrat je postala predmet številnih polemik in diskurzov. Zelo velikokrat se govori o nas brez nas in zelo velikokrat akterji v družbi kreirajo zakone, nacionalne podlage – primer je lahko Francija – ki zadevajo to ciljno populacijo, torej pokrite muslimanke, vendar je pri tem sploh ne vključujejo.

Pri aktivnem vključevanju predvsem v politično sfero močno pogrešam osebe z migrantskim ozadjem, ki prav tako niso prisotne tam, kjer je moč odločanja. Ta nesorazmernost je v Sloveniji zelo očitna. Zelo veliko migrantov imamo v nizko plačanih gospodarskih sektorjih in zelo malo jih imamo tam, kjer bi morali biti močno zastopani, to je zopet politika, socialna struktura države in izobraževalni proces.

Veliko predavam po osnovnih in srednjih šolah ter tudi fakultetah o medkulturnem dialogu, ki ga moramo živeti, ne pa o njem samo govoriti ter ozaveščati! In z vstopom v osnovno šolo, v razred vidim, da že krepko zamujam. Otroci so namreč učitelji nadaljnjih generacij in oni imajo številna vprašanja, na katere jim moramo dati odgovore, prave odgovore z močnim in jasnim sporočilom. In tega ne more početi nekdo, ki že v samem izhodišču ni bil del medkulturnega življenja.

Jaz sem rojena Jeseničanka, a sem zelo pogosto obravnavana kot tujka, kar sem že na začetku omenila, torej sem državljanka Republike Slovenije, ki je zelo pogosto obravnavana kot nedržavljanica. In ta represivna kategorizacija, ta delitev na državljanke in nedržavljanke lahko povzroči ogromno škode. Gre za metodološko zmotu, kjer ni dvosmernega integracijskega procesa. Sama konstrukcija integracije v Sloveniji je zelo, zelo enosmerna, zelo homogena smo obravnavani, a vendar migracijo vsak posameznik občuti različno. Na vsako migracijsko izkušnjo namreč močno vpliva splošen družbeno-politični kontekst. Nekateri se počutimo sprejete, integrirane – zelo dobro integrirane! – medtem ko drugi doživljajo kar hude šoke.

Če se pogovarjava o pokritih muslimankah, sem se jaz, ki sem rojena v Sloveniji, morala pri integracijskem procesu zelo truditi in za to plačati tudi izredno visoko ceno. Kaj šele nekdo, ki prihaja iz druge države, ki ima drugačno barvo kože in prav tako prakticira islamski način oblačenja! Najprej doživi kulturni šok in šele nato sledi večletna integracija. Kot že omenjeno, je treba spodbujati vključevanje v družbo, ampak predvsem tudi ohranjati njihovo lastno identiteto – to je ključnega pomena! Ker osebe, ki ohranjajo svojo lastno identiteto in ostanejo to, kar so, se bodo v življenju lahko potegnile zase in posledično tudi za kogarkoli drugega. Osebam, ki jim onemogočamo razvoj njihove identitete, ukrademo njihov lastni jaz in take osebe v življenju ne dajejo svojega maksimuma. Roko na srce, bodimo iskreni in realni – dekonstrukcija stereotipnih mnenj glede sveta, ki je nekoliko drugačen, bi morala biti glavna oziroma prioriteta naloga političnih praks. Ker ko se pogovarjamo o tem, da smo se osvobodili, da smo odprli meje, je to zame samo fizično, metodološko pa še nismo pripravljeni na to.

Leta 2008 sem bila nominirana za *Slovenko leta* ravno na podlagi svojih številnih udejstvanj v smeri medkulturnega sprejemanja in izpodbijanja stereotipnih mnenj, kar je precej zahtevna naloga. Takrat mi je mami rekla: »Veš, si še premlada«, jaz pa njej: »Ne, mami, Slovenija ni pripravljena na to, da za Slovenko leta razglasi pokrito muslimanko.« In vendar so muslimani v Sloveniji zelo dobro integrirani in tudi islamska skupnost je močno prispevala k tej sliki, ampak muslimani kot muslimani migracijski proces od spola do spola razlikujemo. Tudi med samimi ženskami je zelo različen. Ženska z naglavno ruto in ženska brez nje se pri integraciji soočata z različnimi izzivi in ovirami.

Biti pokrita muslimanka v Sloveniji pomeni biti prekleto pogumno bitje. Jaz sem kar malce osamljena. Po eni strani zato, ker sem nekako edina, ki se je upala zoperstaviti številnim vladajočim nepravilnostim in tudi jasno in glasno o tem govoriti, po drugi strani pa zato, ker gre za izredno homogeno skupino muslimanov. To so bolj ali manj muslimanke, ki prihajajo s področja bivše Jugoslavije, se pravi gre za Bošnjakinje, Albanke in Makedonke. Ta skupina ni tako heterogena, sem pa prepričana, da če bi bila, bi se tudi danes v Sloveniji lahko pogovarjali o prepovedi naglavne rute v osnovnih šolah, v javni upravi in še kje.

Spomnim se, da sem želala kandidirati za uslužbenko v javni upravi na občini Jesenice in odgovorili so mi, da kodeks načina oblačenja javnih uslužbencev prepoveduje to religijsko pripadnost oziroma da z oblačili ne smem izražati svoje religije. Močno sem si želela ta kodeks pogledati, a ga nisem nikoli dobila. Skratka, enakih možnosti ni. Začetki so zelo različni, ne startamo vsi enako, čeprav se močno borimo za to.

Jaz vedno pravim, da je Slovenija moja domovina, druge domovine nimam, tukaj sem rojena. Imam domovino mojih staršev, kateri tudi pripadam, ampak Slovenija je domovina, od katere sem ogromno dobila, zato ji to želim vrniti. Ker delam na področju religije in socialnovarstvenem področju, ji želim ponuditi tisto, kar ljubijo vse religije sveta – to je medsebojna pomoč, solidarnost, enakost, enaka obravnava in enake možnosti. In ravno v Evropi, kjer je to zelo močno poudarjeno in se o tem veliko govori, mislim, da si ne moremo privoščiti neupoštevanja, zanemarjanja in zlorabe teh pravic, ki jih imamo. Evropa vendar ni tretji svet, Evropa je vzor številnim neevropskim državam in kot taka si tako drastičnih in radikalnih napak, kot je na primer kodeks oblačenja javnih uslužbencev, ne more privoščiti.

Bila sem v izredno veliki prednosti, ker sem bila rojena v Sloveniji, kar pomeni, da sem poznala slovensko kulturo, govorila sem slovenski jezik, ak-

tivno sem se vključevala v družbeno in politično življenje. Predanost enakim možnostim in predvsem predanost resnici sta me pripeljali v politiko in uspelo mi je, da sem ostala dosledna sama sebi. Kar ni bilo niti malo enostavno, to se je zelo hitro pokazalo.

Že v osnovni šoli sem bila močno diskriminirana tako s strani učiteljev kot sošolcev, šlo je za opazno razlikovanje in to so stvari, ki jih jaz kot otrok in kasneje odrasla ženska nisem nikoli pozabila. In zavedam se dejstva, da to še vedno obstaja; enake možnosti so orodje za promoviranje večplastne, večkulturne, večverske Slovenije in evropske družbe, a v praksi še zdaleč temu ni tako.

In kaj je definicija vsega tega? Definicija vsega tega je, da začetek ni bil enak, in to se kasneje v življenju zelo pozna. Jaz osebno sem se usmerila v to, da moram na tem področju narediti radikalne spremembe, da se bom začela udeleževati v politiki, kjer je te spremembe potrebno in možno uvesti – medtem ko se nekdo ni tako aktiviral. In kaj smo potlej imeli? Imeli smo skupino ljudi, ki je predstavljala socialni problem države, bila je ranljiva, na trgu dela je bila uvrščena v kategorijo »težko zaposljivih oseb«; in to ravno zato, ker so nosili hude posledice nesprejemanja. Zelo sem odkrita, govorim o stvareh, ki jih je treba spremeniti, in če bomo rezultate poželi oziroma če jih bodo poželi moji otroci, sem zadovoljna. Ker jaz jih ne bom.

Bila sem *Obraz evropskega leta enakih možnosti za vse* in bila sem *Ambasadorka evropskega leta boja proti revščini in socialni izključenosti* in bila sem *Dobrotnica leta* in *Naj prostovoljka*. Velikokrat sem občutila, da me imajo za fizično interpretacijo medkulturnega dialoga v Sloveniji. Se pravi: »Poglejte, imamo pokrito muslimanko, ki je ena pomembnih akterjev v naši družbi.« Govorim o nacionalni strukturi. Individualno lahko ogromno delamo na tem področju in imamo reprezentativno telo, ki je prav tako izredno kvalitetno in visoko zasnovano, profesionalno, a nam nacionalna struktura kreiranja teh ukrepov in zagotavljanja socialne varnosti še vseeno marsičesa ne omogoča. Tukaj je treba še ogromno narediti! Odgovornost je vsekakor tudi na nas, na muslimanih, na ljudeh, ki prihajajo v našo družbo – jaz upam, da jih bo prišlo vse več in več – ravno iz tega vidika, ker bi nas to bogatilo, končno bogatilo! Spominjam se neke učiteljice iz vrtca – mislim, da iz štajerskega vrtca – ki me je klicala in mi rekla: »Joj, tako sem srečna, končno, končno imamo enega Albančka v vrtcu.« Se pravi, mi si želimo te medkulturnosti, večplastnosti, heterogene skupnosti, a vedno se postavi vprašanje, ali si tega želi tudi večinsko prebivalstvo.

Že ime je lahko prvi znak stereotipne predstave o nekom. In dekonstrukcija tega je tukaj zelo potrebna – že v vrtcu. Moj sin ima značilno

*Na protestnem shodu za
ustavitev nasilja v Gazi,
Ljubljana (2009)*

arabsko ime in jaz verjamem, da se bo soočal s številnimi izzivi, ki mu jih bo prinašalo nadaljnje udejstvovanje v družbenem življenju. Sama sicer nisem posvečala velike pozornosti temu, da bi bilo moje ime tisto, kar bi me odvrčalo od številnih aktivnosti, niti tega nisem občutila. Je pa lahko! Spomnim se raziskave londonskega BBC-ja, ki je petdesetim fiktivnim iskalcem ljudi za novo delovno mesto poslalo dopise z različnimi imeni – afriško, arabsko in značilno angleško ime – in izkazalo se je, da je imel najmanj možnosti ravno ta z arabskim imenom. Verjamem, da se je to vprašanje varnosti, tudi socialne varnosti, pojavilo predvsem po 11. septembru, ampak 11. september je vojna, okej, je vojna, ampak to ni moja vojna! In za nekaj, kar ni moje, jaz

ne čutim potrebe, da se borim! Metodološka zmeta je ravno to homogeno interpretiranje vseh nas.

Močno se zavira talent, ki ga imajo otroci z migrantskim ozadjem, in to samo zato, ker so obravnavani drugače, a kot sem omenila – različne osebe migracije različno sprejemajo, tako med moškimi kot med ženskimi. In homogena interpretacija otrok z migranstkim ozadjem zna biti zelo boleča izkušnja zanje. Imamo otroke, ki prejmejo Zoisove štipendije, čeprav so v Sloveniji eno leto ali dve, in imamo otroke, ki močno zaostajajo za slovenskim učnim načrtom, ker jim nista omogočena lažji kurikulum in malce večja podpora pri vključevanju. Ta splošna generalizacija je metodološka zmeta, res! Ker zaviramo tisto, kar nam ti otroci lahko dajo. Tudi moj otrok je otrok z migrantskim ozadjem, pa je rojen v Sloveniji, in verjetno ga družba ne bo sprejela kot Slovenca. Jaz sem pripravljena na to. Sprejela ga bo kot nekoga, ki živi drugačen način življenja in ki se močno razlikuje od ostalih.

Naše intimno življenje je zelo obarvano z vero, se pravi živimo tradicionalno islamsko na moderen način, to pomeni, da ostajamo dosledni svojim vrednotam in jih močno negujemo. Ne želimo si česa drugega v svoje življenje, sploh ne česa z Zahoda, zaradi česar je le-ta že sam po sebi slab. Pri nas je vrednota še vedno vrednota.

Nimamo mentalnih ovir, ki bi nam preprečevale tkanje prijateljskih vezi tudi z ljudmi, ki ne pripadajo islamski veroizpovedi. Imamo visoko razvit prag tolerance! In takšno tolerantno prakticiranje religioznega življenja tudi pri kristjanih v Sloveniji zelo pogrešam. V vrtcu na primer poudarjajo dejstvo, da je božič in dedek Mraz, in takrat otroci nosijo darila. Moj otrok pa je eden izmed tistih, ki ničesar ne prinese! In star je pet let. Potem me pa sprašuje, zakaj je temu tako. Jaz nočem doživeti trenutka, ko mi bo rekel: *»Mami, ne hodi ti pome v vrtec, naj pride raje oče.«* Ker tako se začne in skozi otroka se zelo jasno in deklarativno lahko specificira celotna družina. O stvareh, o katerih danes govorim, se je treba pogovarjati že z otroki v vrtcu. Kajti ravno oni so učitelji nadaljnjih generacij in njim je treba dati trde temelje, kar se tiče sprejemanja, tolerance ter medsebojnega spoštovanja.

Jesenice so kraj, kjer je določene stvari za nas, muslimane, veliko lažje izpeljati, saj imamo izredno močno in aktivno islamsko skupnost. Poleg tega gre za izredno homogeno skupnost, ki jo tvorijo predvsem muslimani iz Bosne in Hercegovine, in že sam medkulturni dialog je tukaj zelo živ. Situacija je deset kilometrov stran popolnoma drugačna.

Mi smo skušali v vrtcu na ustrezen način obeležiti ramadan. Navezala sem stik z vzgojiteljicami in ravnateljico, da bi otrokom na simpatičen in njim razumljiv način razložili določene rituale, ki jih muslimani imamo, jim prikazali bajram – in to smo tudi izvedli. Bilo je zelo uspešno, sicer potem se je pojavilo vprašanje, ali bi mogoče rabili strinjanje staršev, da se otrokom o tem razlaga, vendar se je kasneje izkazalo, da to ni potrebno.

Vedno obstajajo tehnične ovire, tehnične prepreke in zapreke, ki jih moramo vsakodnevno premagovati, se pobirati in na novo postavljati vizije. Zadeva zglada zelo preprosta, v praksi pa je to veliko teže, veliko bolj zahtevno in dejansko terja človeka v celoti, popolnosti. Kaj si jaz osebno želim? Deset let ozaveščam in govorim in predavam, zdaj pa je čas za rezultate tega mojega udejstvovanja oziroma za premike, ki bodo naravnani trajnostno. Da bi lahko rekla: »Okej, uredili smo prehrano za muslimanske otroke v osnovnih in srednjih šolah, zadeva je zaključena, gremo naprej.« Pa tega ne morem reči.

Bojim se dejstva, da je pred nami še veliko dela. V življenju bi rada počela še mnogo drugih stvari in mislim, da je čas, da končno preneham govoriti, kaj vse jaz nisem, in da začnem govoriti, kaj vse jaz sem. To je nenehna borba z napačno interpretacijo in generalno sliko o tem, da so muslimani grožnja Evropi, da so muslimani ljudje, ki ne želijo nobenih procesov integracije, ker se bojijo, da bodo izgubili svojo lastno identiteto, da so muslimani ljudje, ki napačno razumejo proces integracije in zelo pogosto to pojmujejo kot asimilacijo in se zato nočejo integrirati. Čas je, da začnemo govoriti o muslimanih kot o civilizaciji, ki je močno vplivala na razvoj zahodne civilizacije. Čas je, da se začnemo pogovarjati o islamski umetnosti, arhitekturi, književnosti. Islamska civilizacija je veliko doprinesla k razvoju zahodne civilizacije. Čas je, da se o tem začnemo pogovarjati! Čas je, da se začnemo pogovarjati o meni kot avtohtoni prebivalki Republike Slovenije in s tem tudi Evrope in tako uvidimo, da muslimani dandanes nismo več ljudje, ki so prišli z vzhoda in ki so pripravljeni na islamizacijo teritorija, na katerem so se trenutno znašli.

Čas je, da se muslimanko, ki prakticira islamski način oblačenja, dvigne na najvišjo možno raven. Vzgoja moja matere in mene kot njenega otroka je zahtevala ogromno požrtvovalnosti. In ravno iz tega razloga – vse je bilo dvojno: dvojna energija, dvojna volja ... Zakaj? Ker se je borila za enako obravnavo sosedovega otroka in mene. In razlika med mano in sosedovim otrokom je bila zelo velika in visoka. Jaz si to tako interpretiram: postavila me je na jaso pred gozd in potlej sta bili dve poti, ena je bila že shojena, ena pa ne – in jaz sem izbrala tisto neshojeno.

V Sloveniji, v družbi, ki v primerjavi z ostalimi evropskimi družbami niti ni tako večverska, večplastna, večbarvna, večkulturna, gre za zdolgočaseno podobo prebivalstva. Jaz si močno želim še večjega števila Afričanov, Arabcev, ljudi, ki se tudi vizualno razlikujejo in ki so tako pogumni, da dejansko živijo svoje sanje, in navijam zanje! To so moje sanje in jaz jih živim, saj ne dovolim nikomur, da bi v meni zbudil dvome o moji lastni vrednosti. To sem si zastavila, ko sem bila stara enajst let. V Sloveniji je pač treba še veliko postoriti in jaz se kot akter na tem področju zavedam dejstva, da so potrebne spremembe, ampak samo tiste spremembe, ki bodo na nacionalni ravni. Želim si, da me ljudje malce manj gledajo in malce bolj poslušajo. Tudi tisti, ki kreirajo moj način življenja.

Trenutno sedim v svetu Vlade Republike Slovenije za uresničevanje načela enakega obravnavanja, kar je revolucionaren dogodek. Zelo veliko se govori o enakem obravnavanju, zdaj trenutno smo se fokusirali na romsko skupnost, živečo v Sloveniji. Prijatelju, ki je prav tako zastopnik v svetu Vlade in ki ima močno politično kariero, sem dejala, da imajo Romi kot Romi, se pravi kot priznana manjšina, dokaj ugoden položaj. Na nacionalni ravni imajo urejene vse specifikacije; od stanovanjskih razmer do izobraževanja, v praksi je sicer veliko drugače, a to bitko so dobili. Imajo nacionalni program, ki zadeva samo njih. Sem rekla še, da je mogoče čas, da se začnemo ukvarjati tudi z muslimani, osemdeset tisoč živečih muslimanov v Sloveniji namreč ni tako minorna številka. Takrat mi je dejal, naj bom raje tiho, ker če ne bi bilo Romov, bi se nesprejemanje in stereotipno mnenje o njih obrnilo na nas, muslimane.

Muslimani so v Sloveniji dobro integrirani, ni ksenofobičnih vedenj družbe, ni raziskav, ki bi temeljile na incidentih, ampak problem – če temu lahko tako rečem – je ravno v tem, da je to zaradi homogene skupine muslimanov. Se pravi, to so muslimani, ki jim je Slovenija zelo blizu, kjer ni velikih jezikovnih preprek, poleg tega muslimani, ki so prihajali v Slovenijo, niso doživljali kulturnih šokov, torej so imeli prednost. Prepričana sem, da če bi Slovenijo naselili muslimani z vzhoda, muslimani iz afriških držav, bi bila slika popolnoma drugačna. Njih bi se mogoče drugače obravnavalo, omejilo bi se jim določene pravice.

Ko grem recimo jaz na letališče, mi je kratena pravica svobodnega gibanja! Avtomatično sem izpostavljena, pod drobnogledom, pod posebno obravnavo. Zakaj? Zaradi vidne značilnosti, naglavne rute. To izhodišče je za diskurz dokaj neugodno, saj obstaja določeno pojmovanje, slika, predstava o tem, kako muslimani v Evropi živijo, in to je zelo težko spreminjati. Zelo

V bowling centru, Kranj (2011)

težko. Če te nekdo diskriminira, stigmatizira, ti ponudi izredno neprijazen integracijski proces, zato da bi zaščitil sebe, je to nesprejemljivo.

Močno si želim biti del slovenske družbe, a pa si slovenska družba tega želi? Dokler je tako, se stanje razlaga kot mirno, sprejemljivo, toleranca v Sloveniji je na visokem nivoju, sprejemanje drugačnosti je predmet ozaveščanja in vse to je v redu, vse to je super, ampak jaz hočem rezultat, otipljiv rezultat! Imamo visoko izobražene muslimanke, ki niso zaposlene, ker je njihov način oblačenja predmet številnih obravnav, in zaključek vsega tega je, da kot take ne morejo participirati na trgu dela.

Jaz sem bila uvrščena v kategorijo »težko zaposljivih oseb«, poleg mene so sedeli invalidi, ženske, starejše od petdeset let, se pravi bila sem ranljiva ciljna skupina na trgu dela, stara pa sem bila dobrih dvajset let. Moja prva zaposlitev je bila subvencionirana. Delodajalec me sicer brez tega verjetno ne bi vzel, ampak bila je vsaj spodbuda, dala se mi je priložnost oziroma enaka možnost za dokazovanje same sebe. In s tem se še danes srečujemo.

Mi delamo na področju človekovih, otrokovih pravic, izvajamo delavnice v šolah o medkulturnem dialogu, fokusirani smo na otroke z migrantskim

ozadjem, se pravi gre večinoma za otroke muslimanskih staršev – torej iz Kosova, Bosne, Makedonije – in nekatere šole nas dejansko odslovijo. »To v naši šoli ni potrebno, naši otroci imajo zavest o medkulturnem dialogu in tega ne potrebujemo.« To je to – odvisno od volje oziroma volja, od katere smo mi odvisni. Pri tem gre za zelo resno prezentiranje teh zadev s strani naših strokovno usposobljenih prostovoljcev, torej niti plačani nismo, a vse je nekako na individualni osnovi. Če te bo nekdo sprejel, boš dobil priložnost, da se izkažeš. In to je danes prisotno povsod: na trgu dela, pri tvoji osebni rasti, lastni promociji in lastnem udejstvovanju. Vedno imaš na drugi strani nekoga, ki ti ne glede na zakonodajne podlage, ki jih imaš in jih lahko uveljavljaš, pred nosom zapre vrata in ostaneš na drugi strani. To, *mi* in *oni*. Ta delitev je jasna! To je tako močno prisotno povsod.

Pogovarjala sem se s prijateljico, ki je iz slovenske družine, Slovenka, s slovenskim imenom in priimkom – kar je tudi pomembno, recimo ime Špela Novak se razlikuje od imena Faila Pašić Bišić – in rekla mi je: »Ja, veš, meni se pa zdi, da temu ni tako.« »Okej,« sem ji odvrnila, »v redu. Daj ti ruto na glavo in pojdi po mojega otroka v vrtec in bosta šla na kako gledališko predstavo, pa pojdita potlej še na tortico, aja, pa še na upravno enoto pojdi uredit neko dokumentacijo.« Probala je in rekla, da je že nekako na polovici dneva želela vse vreči dol.

To se namreč že kar v zraku čuti, to nesprejemanje! Primer: prideš v trgovino, pa ti rečejo: »Još nešto, gospođo?« To so stvari, ki mene sicer ne prizadenejo, so mi postale že kar simpatične, ampak marsikoga pa bi! In o čem se potem pogovarjamo? Pogovarjamo se o pasivni skupini ljudi, ki ne prispeva, ki ne bogati, zato ker ona druga stran ni dala prijaznega integracijskega procesa, ni ponudila zelo pomembnega občutka po sprejetju. Kot pravi Emanuel Kant: »Z moralnimi vrednotami nad mano in moralnimi vrednotami v meni.« Torej ostati to, kar si, ostati dosleden sam sebi ne glede na številne ovire, ki se ti pojavljajo v življenju. Morda bi jaz danes počela marsikaj drugega, če se ne bi tako fokusirala na omenjene stvari. Veliko visoko izobraženih muslimanov se je odločilo za življenje v neki drugi državi.

Kjer je boljše oziroma kjer so te pravice tudi v praksi prisotne. Ampak jaz v tem ne vidim rešitve. Vsi si želimo kvalitetnega življenja, socialne varnosti, osebnega in poslovnega uspeha, osebne rasti, ampak zame je Slovenija izziv. Jaz moram ostati v Sloveniji, ker verjamem v spremembe. Sem gonilna sila, ki bo te spremembe naredila. Marsikdo se zaveda, da je to izredno zahtevna naloga, ampak verjamem v svoj uspeh. Pred mano je še veliko dela,

moje življenje ni dokončano, jaz enostavno moram naprej – zato da bodo generacije, ki bodo prišle za mano, imele enak start.

Mi smo se recimo teh socialnih modulov učili v severnih deželah. V Angliji, na primer, je peljal mimo mene avtobus in je na njem pisalo: *Happy ramadan! Donate now for muslim people!* Potem sem se sprehajala malo naprej in je bil tam nek zaboje, gor je pa pisalo: *Hare Krišna food for all* – in si iz tistega zaboja vzel hrano, ko pa se je izpraznil, so prišli iz skupnosti Hare Krišna in ga odpeljali. Ta živa religija je torej zelo prisotna! Zakaj? Ker je to urejeno v nacionalni strukturi, se pravi formalno-politično. In zakaj so te zadeve tam urejene? Ker imajo svoje predstavnike. Mi tega tukaj nimamo, nam manjka reprezentativno telo, ki bo zastopalo muslimane na področju celotne Evrope in nam dejansko omogočilo razvijati svoje potenciale, ki jih pač imamo tako kot vsi ostali.

Slovenijo si čez dvajset let predstavljam kot oazo miru. Zakaj ne bi postala zgled ostalim evropskim državam? Določene evropske države se soočajo s številnimi globalizacijskimi izzivi in z veliko hujšimi posledicami kot Slovenija, a so, kar se tiče politične strukture, v precej boljšem položaju kot mi. V Franciji se soočajo z velikimi migrantskimi skupinami, na primer afriškimi, ki si želijo svojih reprezentativnih teles, svojih uveljavljenih pravic na nacionalni ravni, ki hočejo ostati Afričani v tako imenovani sekularni francoski družbi. Potlej imamo Nemčijo, ki se sooča s številnimi izzivi Turkov, dalje imamo Arabce, Alžirce po skandinavskih državah in še bi lahko naštevala. Evropske države se kar naprej soočajo s posledicami, izzivi in ovirami globalizacijskih procesov. A zdi se mi, da to zelo korektno rešujejo! Dobro, za Francijo pač ne vem, do kam so s to prepovedjo prišli, ampak ko potujem po ostalih državah in malo analiziram stanje, me zamika, da bi se preselila. Življenje bi bilo zame in za moje otroke veliko lažje, veliko lepše postlano recimo v Angliji.

Verjetno imajo tam težave v šolstvu, mogoče imajo težave pri participiranju v politični sferi, ampak v vsakodnevem življenju imajo varnost. Imajo varnost in občutek sprejetosti, ki jim omogočata, da se razvijajo.

Ta občutek po sprejetju je temelj, ki mora biti, da bi se človek lahko razvil naprej. Ker kjer se ne razvije ljubezen, se razvije sovraštvo.

FRANCO JURI

Sem Koprčan. Rojen sem v Kopru in – kot večina Koprčanov – nimam korenin od tu. Sem otrok prišlekov. Rojen sem leta 1956, torej dve leti po Londonskem memorandumu, ko se je večina italijanskega prebivalstva, ki je živelo v Kopru, odselila. V tistih časih je bilo po ulicah slišati veliko različnih jezikov in dialektov: italijanskega, istrsko-beneškega, šavrinskega, kraškega, briškega, hrvaščino, srbščino, makedonščino, albanščino, slovenščino, štajerščino, notranjščino. Doživljal sem ga kot izrazito multikulturno mesto, ampak multikulturno mesto, ki se tega ni zavedalo, ki je to raznolikost doživljalo kot nekakšno nujno zlo. Multikulturnost ni bila samo italijansko-slovenska, pač pa italijansko-slovensko-jugoslovanska. Jugoslovanska v vseh različicah in to je bilo čutili.

V Giardinettu, osrčju starega mestnega jedra, kjer sem bil rojen in sem živel svojih prvih deset let, smo govorili vse jezike. Sosed je bil Albanec, drugi je bil Italijan, tretji Koprčan, bili so tudi Slovenci, Srbi in Bosanci. Imeli smo otroško družino, bando, in ko smo se igrali, smo bili Italijani vedno v nevhvaležni vlogi fašistov. Zato smo se upirali: *»Mi smo Italijani, ki so tukaj ostali, ki so komunisti, mi smo sinovi partizanov.«* To je bila ideološka bitka za vloge v igri in večkrat smo se tudi topli zaradi tega. Moral sem biti fašist, doma pa smo bili izjemno antifašistična družina.

Zgodba mojih korenin je takšna: oče je bil Italijan iz Furlanije, iz Čedada, partizan, ki je moral zaradi dogodkov na koncu druge svetovne vojne v pregnanstvo. Zaradi spopadov med različnimi partizanskimi skupinami je prišlo do pokola belih partizanov v Porčinju, v Beneški Sloveniji. Porzus, to je bila tragedija. Garibaldinci, komunisti, so namreč zaslišali in pobili devetnajst desnih partizanov, osumljenih sodelovanja s fašisti. Nikoli se ni razčistilo, kaj se je pravzaprav zgodilo, ampak moj oče je kot eden od komandirjev teh garibaldinskih enot prevzel soodgovornost za pokol. Čeprav ni bil fizično zraven, je podpisal poročilo, ki ga je pripravil znameniti komandant Giacca,

Mario Toffanin, *executor*. Tako so dobili dosmrtno ječo in zbežali v Jugoslavijo – kot komunisti, po drugi svetovni vojni preganjeni s strani sodnikov, istih sodnikov kot v času fašizma.

Ker se je začela hladna vojna, so Američani in Angleži spodbujali ustanovitev paravojaškega protikomunističnega in protislovenskega gibanja *Gladio* ter integrirali celoten fašističen aparat v novo državo. Takrat je bilo zelo hvaležno udrihati po komunistih ter jim dajati take kazni, hkrati pa je bilo nerodno partizane zapirati v ječo. Bili so vendar protifašistični borci, zato je veliko komunistov s tihim soglasjem oblasti in podporo komunistične partije, ki je v prvih letih sodelovala z vlado, zbežalo na vzhod. Eni so šli na Češko, drugi v Rusijo, tretji v Jugoslavijo, za kar se je odločil tudi moj oče. Najprej je šel v Zagreb, potem pa je želel biti bliže Italiji in je prišel v Opatijo. Tam je spoznal mojo mamo.

Tudi ona ima posebno zgodbo. Je Hrvatica iz Pasjaka, obmejne vasi v Čičariji, kjer so pravzaprav po poreklu mešani Vlahi. V glavnem so tam Morlaki, Vlahi iz dalmatinske Zagore, ki so se naselili že v 15. stoletju, ko so pribežali pred Turki. Onadva sta med seboj govorila v italijanščini, v tržaškem dialektu, ki je bil *lingua franca*. Ni bil niti njegov niti njen jezik, pač pa jezik, s katerim so se Italijani v Opatiji sporazumevali. Bil je istrsko-beneški dialekt, ki so ga obvladali tudi Furlani. Naša družina, torej brat in starši, so vedno govorili furlansko, kar pa je spet drug jezik.

Oče je torej prišel sem, dobil to Čičko, ki je znala tudi italijansko, in zato je istrski dialekt postal naš uradni družinski jezik. In smo se ga naučili! Čeprav je mama doma govorila v čakovščini, hrvaškem dialektu, oče pa v furlanščini, smo vsi skupaj govorili ta istrsko-beneški dialekt, ki je podoben tržaškemu in beneškemu. To je naš kulturni *background*. (Smeh.)

Torej oče Italijan in mama Hrvatica. Ampak ni tako enostavno, saj se ona ni počutila kot Hrvatica. Vedno je bila velika zadrega, ko so prihajali zaradi popisa prebivalstva: »*Kaj ste?*« Morala bi se opredeliti po narodnosti. Rekla je: »*Ja sam iz Pasjaka.*« »*Kako govorite?*« »*Po pasjaško.*« (Smeh.) »*Kako je to?*« »*Ma ča da vam rečem?*« Potem je popisovalec vprašal: »*Kje je Pasjak?*« »*Na Hrvaškem.*« Dobro, je Hrvatica, ampak brez narodne zavesti. Nono je znal govoriti tudi nemško, ker je trgoval po celi Avstro-Ogrski, ko je vozil kis in oglje. Znal je italijansko, nemško, hrvaško, bil je državljani Cesarstva. Potlej je prišla Jugoslavija, postali so Hrvatje, a nikoli niso začutili te identitete. Jugoslavijo so še najbolj začutili kot neko rešitev: »*Mi smo Jugoslovani!*« Spomnim se, da je mama govorila za vse Bosance in za vse, ki so prišli z juga,

*Mama Cvetka Sankovič in
oče Vittorio Juri v Pasjaku
(1953)*

da so Makedonci. Ni operirala s pojmom Bosanci. Vsak, ki je bil južno od Hrvaške, je bil *Makedonac*.

V bližini je živel in še vedno živi Ambrož Tomovski, Makedonec, a tudi albanski kristjan. Imajo zlatarno in so katoliki, Albanci iz Makedonije s čisto italijanskimi oziroma krščanskimi imeni: Luigi, Greta, Ambrož. Med sabo so govorili albansko, ne makedonsko, čeprav je priimek Tomovski. Spominjam se, da so jih ljudje spraševali: »*Kaj ste vi?*« Rekli so, da so Makedonci. »*Govorite makedonsko?*« »*Ne, govorimo albansko.*« »*Torej ste Albanci?*« »*Ma, smo neka posebna skupina.*« Niso se namreč želeli mešati z muslimanskimi Albanci.

Živel sem na ulici, ki je bila zadnja židovska ulica v Kopru. Pred fašizmom se je imenovala Židovska ulica, po prvi svetovni vojni so jo preimenovali in ji dali italijansko ime, Jugoslovani pa so jo preimenovali v Triglavska

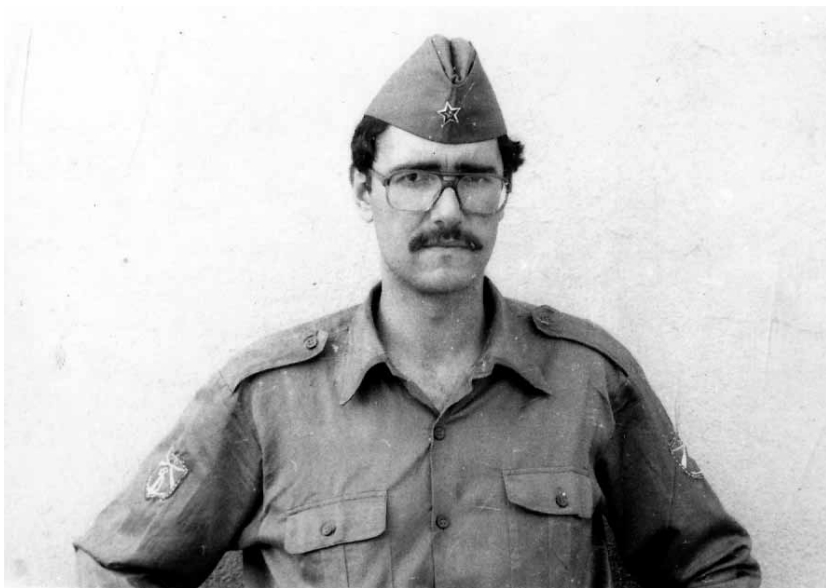
ulico. To je bila ulica Židov, ki se je končala pri Čevljarski ulici. Poznal sem zadnjega Žida v Koprju, starega gospoda Minutija, ki je živel in umrl sam. Vsi drugi so odšli.

Sporazumevali smo se v vseh jezikih. Slovenskem, italijanskem in tudi hrvaškem, srbohrvaškem. Spominjam se obdobja, ko so mesto in ustanove poslovenili in bilo me je vedno sram, ker nisem znal slovensko! Govoril sem samo italijansko, hodil sem v italijanske šole, kjer smo sicer imeli slovenščino, ampak meni se je zdela zelo trd in zapleten jezik. In ko sem moral recimo v trgovino, me je bilo sram, ker nisem znal po slovensko povedati, kaj želim. »Lampadine, imate lampadine?« In če je bila kakšna zoprna prodajalka, me je hitro zavrnila: »Po slovensko se reče žarnica!« (Smeh.) Počutil sem se manjvrednega. Slovenščina je postala konvencionalen jezik.

Pri vpisu v italijansko šolo jaz nisem imel nobenih problemov, ko pa je oče vpisoval starejšega brata, je bil opozorjen: zakaj naj bi on hodil v italijansko šolo, če mama ni Italijanka? Oče pa je vztrajal. Nikoli ni bil nacionalist, bil je velik internacionalist, ampak je branil italijansko identiteto. Končno so popustili. V italijanske šole se sicer ni bilo prepovedano vpisovati, ampak takoj ko je bil nekdo iz mešanega zakona, so ga hoteli preusmeriti v slovensko. Danes pa so v italijanskih šolah vsi mešani, veliko je drugih narodnosti – slovenske ali srbske ali bosanske. In kot pravi vic, ko grejo otroci iz italijanskega vrtca ven, slišiš vzgojiteljico: »Mujo, da la mano a Haso!« – »Mujo, daj roko Hasu!« (Smeh.)

Pri nas doma smo imeli partizanske korenine, mama je bila partizanka oziroma kurirka, oče pa je bil komunist. Zagovarjal je zastavo, manjšina je imela namreč svojo italijansko zastavo z rdečo zvezdo. Z njo se je identificiral! In vedno nas je vzgajal in strpnosti. Pripovedoval je, kako so se borili skupaj s slovenskimi partizani in zaradi tega so bili kaznovani. Govoril je tudi, da so bili v Furlaniji, v Čedadu vedno Slovenci – in on je imel odlične odnose z njimi, čeprav slovenščine ni razumel. Nikoli ni imel nobenih nacionalističnih predsodkov. Izhajal je iz predpostavke, da smo ljudje predvsem ljudje.

Bil je strpen celo pri veri. Pri desetih letih sem imel mistično krizo: vsi moji prijatelji so hodili k maši, jaz pa ne, za veliko noč so vsi dobivali tista čokoladna jajca, jaz pa nič. Ko sem očeta spraševal, zakaj je temu tako, mi je odvrnil: »Ja bogpomagaj, mi nismo verni, tega ne praznujemo, ti bom pa jaz kupil čokolado.« In potlej sem mu rekel: »Vsi hodijo k maši in verouku, zakaj jaz ne bi smel?« On pa meni: »Pa hodi!« In res sem šel enkrat, dvakrat k maši, pa sem imel vsega poln kufer. Bilo mi je tako dolgočasno, da me je minila

V JNA (Jugoslovanski narodni armiji) (1982)

mistična kriza in sem ostal ateist. Ko sem prišel nazaj, sem rekel: »Oče, veš kakšne pravljice pripovedujejo! Tako neverjetne!« Jaz sem že vedel, da smo nastali iz opic, tam pa so mi govorili o Adamu in Evi.

Sčasoma sem se vpisal v razne športne klube, Veslaški klub, kasneje Judo klub, in to so bila slovenska društva. Potem je prišla univerza, že pred tem pa smo bili zelo aktivni v delovnih brigadah, zvezi mladine – dvakrat sem šel na delovne akcije in se popolnoma poistovetil z jugoslovanstvom. Všeč mi je bila jugoslovanska multikulturnost, balkanski duh, balkanske ženske – vroče Srbkinje! (Smeh.) Zgubiti nedolžnost z njimi, to ti nekaj da! Nato je prišel faks in tu se je pojavilo razpotje: ali greš študirat v Italijo in tudi ostaneš tam ali pa greš v Ljubljano. Ker ni bilo denarja, si nisem mogel privoščiti, da bi šel v Benetke na likovno akademijo.

Edina možna štipendija je bila za geografijo v Ljubljani. In ker sem bil dober v geografiji, sem rekel: »Okej, pa sprejem to.« In sem šel v Ljubljano. Tako sem se poslovenil, posvojil sem slovensko kulturo in slovenski jezik, sicer malo zamejsko govoren. (Smeh.) Veliko smo se družili z Latinoameriča-

ni, Afričani, imeli smo Istrski klub, Klub italijanskih študentov, primorskih študentov, afriških študentov in jaz sem bil posod nekako prisoten. Ljubljana je bila precej multikulturno mesto in to mi je pasalo.

Človek si oblikuje identiteto, za katero pa je zelo težko povedati, kaj pravzaprav je. V osemdesetih letih smo imeli obdobje Istranove, ko smo začeli raziskovati glasbo in prek nje odkrivati lastne korenine. Nekaj prijateljev se nas je zbralo in vsi smo imeli zelo različne prednike, hrvaške, italijanske, slovenske, romunske, vlaške. Odkrivali smo svoje poreklo, naučili smo se pesmi v vlaščini, hrvaških dialektih, šavrinskih dialektih, slovenščini, istrskobeneščini. In šele takrat sem začel ceniti instrument, ki sem ga podedoval od svojega nonota. Ciske cindre, dvostrune tamburice, ki jih je izdeloval moj nono, Mate Sankovič, so prinesli Čiči, Vlaha, pastirji – in on je bil eden zadnjih izdelovalcev.

To obdobje je bilo zelo lepo, osem let smo odkrivali multikulturnost Istre. Ugotovili smo, da ne moreš reči, da si samo Slovenec, samo Italijan, samo Hrvat ali samo Vlah, in da imamo vsi od vseh kultur nekaj. In kot je Dario Marušič, eden od ustanoviteljev Istranove in zdajšnji muzikolog, enkrat rekel: *»Jaz sem sto procentno Italijan, sto procentno Slovenec, sto procentno Hrvat. Nisem malo tega, malo onega, sem sto, sto, sto vseh in želim uživati v vseh kulturah.«* To je recimo nekaj, kar ljudje, kot je Boris Pahor, ne bodo nikoli razumeli, ker imajo čisto drugačno perspektivo nad sedanjo pripadnostjo. Brišejo ta del mešanega prebivalstva, ki pa je v Istri večinski.

Dobro, lahko razumemo slovenstvo ali italijanstvo kot neko zavestno opredeljevanje. Ti se opredeliš za nacionalno identiteto, ki je funkcionalna v neki državnosti. Italijani so nastali, ko so ustanovili državo in prek skupnih imenovalcev vseh tistih različnih skupnosti, ki so tam živele, skušali zgraditi nacionalno identiteto. To je nekaj naprednega, ker združuje teritorij, presega jezikovne, etnične in kulturne meje, je integracijski faktor. Zdaj pa nacionalnost spet postaja tisto, proti čemur se je prva nacionalna identiteta borila. Razdvajanje. In sprašujem se, ali ima nacionalizem danes sploh še kakšen smisel.

Za Slovenijo, ki hoče utrditi svojo identiteto, morda ja, ampak moderna država naj bi bila država različnih državljanov. Kulturne identitete je sicer treba spoštovati, vsekakor, ampak takoj ko postanejo ideološka in politična kategorija, postanejo problematične, saj izključujejo druge. Vendar pa obstoj mešanih kultur ne pomeni razvrednotenja nacionalne, pač pa njeno bogatitev! Če si hkrati Slovenec in Italijan, imaš več priložnosti in možnosti razu-

meti dva svetova. To bi morali podpirati! V percepciji nacionalista pa je nekaj takega zelo nevarno, nacionalnost državljana je zanj politični projekt, in če on ni sto odstotno identificiran s svojo identiteto, je lahko podvržen vplivom sovražnega tujca. In to imajo stalno v podzavesti.

Ko je potekal prehod iz Jugoslavije v samostojno Slovenijo, sem v gibanjih za demokratizacijo države sodeloval bolj zaradi demokracije, ne zaradi osamosvojitve. Vendar pa je bila osamosvojitve v določenem trenutku nujno zlo, ker če smo želeli obvarovati demokratične pridobitve, nismo mogli popustiti Miloševiću. In to je bil moj kredo. Če bi se v Jugoslaviji dalo izpeljati demokratizacijo na multikulturen način, bi bil zelo vesel. Raje bi živel v eni večji državi, kjer se govori več jezikov, kot recimo v Švici. Če bi to dosegli, bi bilo fantastično, a nismo mogli, ker smo imeli Miloševića in Tuđmana, in jasno je bilo, da se bomo morali samoorganizirati. Nato je prevladala nacionalistična opcija nacionalne države, kjer so nacionalizem skušali omiliti tako, da so v Ustavi obdržali mešanico nacionalne in državljanske države. Tako imenovane avtohtone manjšine so dobile veliko pravic, pozabili pa so na druge manjšine!

Sicer obstaja velika zmešnjava s kategorijama, kaj je manjšina in kaj je avtohtona manjšina. *Avtohtonost* je nekoliko nedorečen pojem. Poudarja se, zato da ne bi Italijanom in Madžarom ničesar odvzeli ali dali drugim preveč. Po drugi strani pa so Srbi in Hrvati prav tako avtohtoni, saj v Ljubljani živijo že od avstro-ogrskih časov. Ampak iskati takšno avtohtonost politično ni bilo primerno, ker smo se hoteli odcepiti od Balkana in Jugoslavije. Zdaj imamo v parlamentu politično deklaracijo o položaju manjšinskih skupnosti iz področja bivše Jugoslavije, ki priznava obstoj teh skupnosti. Če smo se opredelili za državo, ki prizna subjektiviteto nekih skupnosti – italijanske, madžarske, romske – moramo biti dosledni.

Najbolj problematična je po moje monokulturna družba. In če se vzpostavi kot mit, je še hujša, saj je umetno ustvarjena in se nujno konča z nacionalizmom. Medtem ko multikulturna družba obstaja in pika. Problem nastane takrat, ko različne komponente multikulturalizma nimajo tolerantnega odnosa do drugih ali ko same sebe ne prepoznajo kot del multikulturalizma. Najhujši rasisti so kakšni mulati, ki nočejo biti črnici, kakšni Slovenci, ki niso prav Slovenci, ker imajo malo čudne priimke, in hočejo dokazati svojo čistost. Hitler, na primer, ni bil plavolas. (Smeh.)

Pomanjkanje zavesti o obstoju multikulturalnosti preprečuje, da bi prišlo do dialoga med različnimi skupnostmi. Vsak živi po svoje in vse je v redu, dokler je denar. Dokler ekonomija laufa, se prezirajo, ampak živijo ena ob

drugi, ko pa pride restrikcija, ko je kriza, začnejo kriviti drugačne. In takrat multikulturalnost postane problem, saj ni bilo zavesti o njej. Ali, kot nekateri pravijo, ni bilo interkulturalnosti, ni bilo povezovanja.

Jaz v Kopru nisem imel nobenih problemov ne z Albanci ne s Srbi, ker smo se kot otroci skupaj igrali. Nisem imel občutka, da je nekdo bolj privilegirani in ima večjo pravico do tistega Giardinetta kot drugi. Če to razumeš, ti ni v breme poslušati njihovo glasbo, se poglobljati v njihovo literaturo in jim posredovati svojo. To smo delali kot Istranova – s kulturno kontaminacijo smo skušali pokazati Istranom, da se lahko hvalijo z vsemi kulturnimi elementi, ne samo s slovensko Istro in hrvaško Istro.

Potem je nastopila osamosvojitvev in ta blesava polemika okrog meje. Ta meja, ki je čisto nekaj umetnega in ki je postala fetiš nacionalne zavesti. Pojavili so se Jorasi in ne vem kakšni bojevniki in branitelji južne meje in neke teritorialne pretenzije – in to je privedlo do razkroja sožitja, čeprav smo potem tu pa tam doživeli tudi zanimive signale; recimo pri sporazumu o arbitraži je bil zanimiv rezultat tukaj, v slovenski Istri. Sedemdeset odstotov jih je glasovalo za. Ljudje so torej nacionalizmu rekli ne! In to je bilo dobro znamenje.

Zadrega pa je nastala tudi, ko smo za župana dobili Popovića. On je zanimiv fenomen, je sin Črnogorca in Slovenke. Tudi multikulturec! Pri svojem obnašanju in govorici stalno prepleta oba jezika, zato je tudi osvojil srca večine Koprčanov, saj so vsi mešani in so se z njim identificirali. Paradoksalno pa je bilo, ko se je zaradi političnih računov sem ter tja povezal z nacionalisti. In ljudje, ki ga zagovarjajo ter glasujejo zanj, so mu obrnili hrbet. Rekli so: »To pa ne, ker nisi kredibilen. Ti si Popović, kaj boš zdaj zganjal nek slovenski nacionalizem!« In tudi ko je Bossman kandidiral, je bil prvi, ki je imel pripombe, Popović, in sicer ne na račun njegove kože, ampak slovenščine. Vnela se je polemika, vsi so kritizirali Popovića, da je rasist. Tako da je zelo dvoličen; je za multikulturo, tudi Italijanom je dal vse, zato ga italijanska skupnost podpira, saj od njega dobiva ogromno denarja.

Kaj danes pomeni biti Italijan v Kopru? Jaz niti nisem Italijan, za *establishment* italijanske skupnosti sem nekakšen *rinnegato* (odpadnik), ker stalno izpostavljam mešano poreklo. A vseeno svojega sina vzgajam tako, da je multikulturen. Razlagam mu, da je privilegirani, ker zna oba jezika, dva se pa še zraven uči. Ko je razmišljal o svojem poreklu, je prišel do sklepa, da je pol Slovenec, eno četrtino Hrvat in eno četrtino Italijan, jaz pa ga učim, da je to, kar se počuti, in bo še vse tisto, kar se bo naučil. Če bo znal dva jezika, bo pripadal dvema kulturnima sferama. In to je sprejel, ni obremenjen. Ko

govorimo o nacionalnih vprašanjih – recimo glede Bosancev, Romov – je zelo odprt, nima predsodkov.

Včasih med mularijo sliši: »A, tisti je pa Bosanec,« kar ga zelo prizadene. Pove mi: »Veš, oni imajo pa nekaj proti Bosancem!« In jaz mu odgovorim: »Verjetno so kaj takega slišali od staršev, ki jim niso nič razložili, ti pa veš, da so Bosanci dobri ljudje, no, najdeš tudi slabe – kot povsod.« In še dobro, da jim imamo, saj opravijo veliko dela! Ko smo prenavljali stanovanje in delali podstreho, me je sin velikokrat vprašal: »Ti delavci so iz Bosne? Zakaj so vsi Bosanci?« In sem mu povedal: »Ker Slovencev ali Italijanov, ki bi delali na strehi, ni več!«

MAJA LAMBERGER AL KHATIB

Naš arabsko-slovenski kulturni festival ŠAMS smo v letu 2010 organizirali v Društvu za kulturo, razumevanje in dialog Rozana. Potekal je po celi Sloveniji, ker Arabci živijo zelo razpršeno. V času Jugoslavije so namreč tu študirali in tisti, ki so v Sloveniji ostali, so se večinoma tudi poročili in se preselili ali v partnerjev dom ali v njegovo bližino ali tja, kjer so dobili službo, torej tudi na podeželje. Ker smo želeli, da arabsko kulturo pokažemo ljudem po celi Sloveniji, smo imeli festival v Mariboru, Kopru, Celju, Murski Soboti in Ljubljani.

Ljudje so bili blazno navdušeni! Ker je ŠAMS, ki pomeni sonce, poletni festival, je trajal od prvega poletnega dne, torej 21. junija, pa vse do 2. oktobra. Več kot tri mesece in pol smo selili ljudi, goste, glasbenike in plesalce po Sloveniji sem in tja. Prikazovali smo tudi naš film, dokumentarec *Arabske podobe v Sloveniji*, ki je nastal na podlagi videodelavnice, kjer smo angažirali arabsko skupnost, zlasti pa mlado generacijo iz mešanih zakonov, da pokažejo svojo ustvarjalnost. Film traja dvajset minut in pokaže, kako zgrešeni so stereotipi in predstave o *drugem* v Sloveniji.

Prikazuje, da je kategorizacija Arabcev v Sloveniji čisto zgrešena, da so oni prav tako Slovenci, kot je Slovenec tisti, ki je tukaj rojen. Mi imamo namreč predstavo, da nekdo, ki se je sem od nekod priselil, ni Slovenec, pa čeprav živi v Sloveniji že štirideset let. Sprašujemo ga: »*Od kod si?*« »*Sem iz Slovenije, Mariborčan sem.*« »*Ne, od kod si?*« Vedno mora potrjevati svoje pokrelo, kraj rojstva, pa čeprav se morda z njim ne čuti več povezanega.

Mladi v filmu zase pravijo, da so Slovenci. Tudi govorijo večinoma samo slovensko, nekateri pa začnejo kazati željo, da bi se učili še arabsko. Ko smo v našem društvu začeli s tečajem arabščine, so se ravno ti otroci navdušili nad njim. Nekateri šele v času odraščanja sprejemajo to kot prednost, saj spoznajo, da imajo večjo širino. Medijskih novic iz arabskega sveta ne sprejemajo enoznačno, ampak se zavedajo, da obstaja tudi druga zgodba, ki je mediji

ne povejo, recimo kulturni in knjižni sejem v Egiptu ali pa filmski festivali v arabskih državah – to so stvari, ki se dogajajo pri nas in pri njih, ampak mi slišimo samo o bombah, ki jih razstreljujejo. V društvu smo se zato odločili, da bomo izdali revijo *Rozana*, kjer bomo take stvari predstavljali: in sicer da se v arabskem svetu prav tako zbirajo umetniki, ljudje pišejo zgodbe, ženske pišejo zgodbe, moški pišejo zgodbe, so pisatelji in pisateljice, snemajo filme, dokumentarce, izdajajo knjižice za otroke, imajo festivale za otroke in podobno.

Generacija, ki se je priselila v Slovenijo, živi tukaj trideset, štirideset let, najstarejši že več kot štirideset let in njihova prva asociacija pri tem, kaj so, je lokalna identifikacija: »Mariborčan sem!« Mogoče se ta domnevni Arabec v Mariboru počuti mnogo bolj doma, kot se recimo jaz, ki sem tu rojena. Ti občutki so za povprečnega Slovenca nepredstavljeni, kajti on se lahko počuti Palestinec, Sirec, Slovenec in Mariborčan hkrati. Identitete so večplastne in situacijske! Kako se počutiš v določenem trenutku, je odvisno od življenjskih okoliščin, v katerih si se trenutno znašel. Nič ni fiksnega.

Želimo pa spodbujati tudi njihovo literarno ustvarjalnost. Želimo, da pišejo v arabščini in slovenščini, da negujejo arabski jezik in se krepijo v slovenskem, da imajo možnost prevajanja in da se to tudi objavi. Čeprav se sliši klišejsko, si želimo, da bi bila revija *Rozana* poleg tega, da je pomembna za Slovence-Arabce, tudi alternativen medij vsem, ki se kakorkoli ukvarjajo z arabskim svetom, kajti refleksija življenja je drugačna, če jo zapišeš. Ne glede na to, kaj se bo zgodilo s festivalom in kaj bo z *Rozano*, je to, kar smo naredili, čisto dovolj, da ljudje lahko delajo, ustvarjajo in se na različnih področjih tudi izkažejo. To je bil prvoten namen festivala – torej ne samo da pripeljemo uveljavljene glasbenike, profesionalce, ampak tudi tiste, ki se nikoli niso dojemali kot umetniki, filmarji, režiserji, literati. Da dobijo samozavest in da se publiko tudi predstavijo. In predstavili so se zelo dostojno.

Moj mož je Jordanec in z najinim prvim otrokom, Nurom, je na začetku govoril samo arabsko. Pri drugem otroku, dve leti mlajši hčerki Asji, pa je stvar že popolnoma drugačna, ker zdaj že Nur govori slovensko in onadva vedno komunicirata v slovenščini. Tudi Mahmud, moj mož, je z njima začel avtomatično govoriti slovensko! Jaz sem bila prepričana, da bo on z njima govoril arabsko, ampak ne! Slovenščina mu je zdaj – tudi če ni stoprocentno pravilna – bliže kot arabščina. Arabščina je jezik, ki ga govori z redkimi posamezniki, samo občasno, ko se srečujejo. Asji je zelo oddaljena, Nuru pa ne in zdi se mi, da jo ima še nekje v sebi.

V divjini Haloz v Sloveniji (2009)

Spominjam se ovir, ki so naju z Mahmudom čakale, ko sva prišla v Slovenijo. V Jordaniji sem za diplomu iz etnologije opravljala terensko delo in tako sva se spoznala. Videla sva, da ne moreva živeti med eno in drugo državo, pač pa se morava nekje ustaliti in odločila sva se, da prideva sem. Prva stvar, ki je na uradu povzročila težave, je bil Mahmudov potni list. Čeprav je poleg arabščine vse pisalo v angleščini, je uradnica popolnoma izgubila živce, začela potni list metati in govoriti: *»Kaj pa je zdaj to, niti potnega lista ne znam prebrati, kdo sploh je to?!«* Preden sva se uspela poročiti, sva doživljala prave kalvarije!

To je bilo ob koncu devetdesetih let, ko se je tok izmenjav med arabskim svetom in Slovenijo skoraj popolnoma prekinil. Na uradih niso prepoznavali njegovega potnega lista, z Jordanijo niso imeli nobenih stikov in nobenih

pogodb ali podpisanih konvencij, zato so zahtevali vse mogoče dokumente in papirje, med drugim tudi, da mora Jordanija dovoliti, da se Mahmud z mano poroči. Tega seveda tam niso izdajali, normalno, kaj pa ima poroka z državno politiko? Vseeno sva šla na neko ministrstvo v Jordaniji in zelo so se nama smejali, blazno jim je bilo zabavno, da morajo napisati nek papir, ki ne obstaja. Nato pa je eden od njih na roko napisal: *Država Jordanija dovoli, da se Mahmud poroči z Majo*. Dobesedno. Ko so to pošttempljali, sva mislila, da se bova zdaj lahko poročila.

A se še vedno nisva mogla! Naši uradniki so presodili, da jaz verjetno nisem čisto prištevna, ker se poročam s tujcem, in med drugim so me vprašali tudi, zakaj se ne morem poročiti s Slovencem. Bila sem stara petindvajset let, pa je morala na urad z mano moja mama, ki je pisno potrdila, da sem prištevna in da se poročam na lastno željo. O tem so pisali tudi v *Mladini* in na uradu so bili seveda zelo užaljeni, a vendar so se začeli malo drugače obnašati.

Ko se je moj mož prijavil na razpisano delovno mesto, ga je dobil – potem ko je gospo, s katero je imel razgovor, opozoril, da si je pozabila sneti listek z novega krila, in to je naredil izključno dobronamerno, da se ne bi iz nje norčevali. In tukaj se vidi osebna karakteristika nekoga, njegova karma, ki jo nosi v sebi, reagiranje ... On se rad uči in tudi hitro se uči, sploh slovenščino, vedno je nasmejan, odprt in to ljudje pri njem opazijo. Vedno te zna nasmejati, v prostor prinaša sončno energijo in zdi se mi, da je na račun tega premagal dosti ovir. Danes ima službo za nedoločen čas, jaz pa ne! (Smeh.) Prodaja v trgovini, ves čas je jezikovno in osebnostno izpostavljen in ljudje kar prežijo na to, kako bo kaj povedal, kako se bo znašel, saj vseeno izgleda malo drugače. (Smeh.) Je temnejši, prodaja na arabski način, kar pa je večini zelo všeč, ker se jim posveti ne glede na to, ali bodo kaj kupili ali ne; tako da to je tisto, kar posameznika loči od drugih.

Vendar pa njegovo življenje ni tako sijoče, kot se morda zdi, v sebi nosi ogromno dilem in čuti, da mu nekaj manjka. Manjkata mu sonce in sproščenost okolice. Mi smo vedno vsi zelo resni in se držimo zase. Še vedno mu ni jasno, da mora svojega najboljšega prijatelja poklicati in se naročiti, če želi na obisk, in da obstaja možnost, da bo ta prijatelj rekel, da nima časa – to težko sprejema in si ne zna pojasniti. Navajen je, da tudi če nimaš časa, si ga vzameš, ko te nekdo želi videti. Različna je percepcija gostoljubnosti in načina življenja na splošno, navajen je veselega utripa in živih ulic, tukaj pa so – razen Ljubljane – vsa mesta popolnoma mrtva.

Imel je pa tudi težave, ko so ga na primer razposajeni mladeniči napadli kot muslimanskega terorista, musliča. Na meji ga vedno pregledajo, kljub

temu da ima slovenski potni list. Ko ga še ni imel, je imel vedno pri sebi vsa dovoljenja, a so ga organi ves čas budno spremljali. In to zato, ker spada v kategorijo tretjih držav, rizičnih držav, od koder prihaja mnogo, zopet, muslimanskih teroristov. In to so etikete, ki so stalne in nanje ne moreš kaj dosti vplivati. Tako da ne moremo trditi, da smo enakopravno obravnavani, ker nismo. Pa ne samo v Sloveniji, pač pa kjerkoli po svetu.

Najbolj me iritira dejstvo, da se arabskost prikazuje zelo monolitno. To je pojem, ki si ga vsak po svoje razlaga, a vendarle gre za ogromno področje arabskih držav, ki jih povezuje nešteto dialektov, lokalnih posebnosti in lokalnih praks, te pa je težko umestiti kot resnično samo arabske. Prevladujejo predstave, da so tam vsi homogeni muslimani, ki se do popolnosti držijo svojih verskih nauk, petkrat dnevno molijo, ne pijejo alkohola in to je v glavnem vse. Vsi naj bi bili zelo občutljivi in se, takoj ko jim kaj ne gre tako, kot so si zamislili, spremenijo v ekstremiste. In to je splošno mnenje o tem, kdo Arabci so. V redu, mogoče pridejo zraven še beduini in puščava, potem se pa konča. Za ženske velja, da so zatirane, zakrite in da se podrejšajo svojim možem.

Jaz teh stereotipov nočem razbijati, ker se mi zdi, da bi se borila proti mlinom na veter, ampak želim pokazati, da obstajajo tudi druge stvari. Da ljudje živijo popolnoma isti ritem, kot ga živimo tukaj. Mogoče so drugače oblečeni ali pa so njihovi običaji drugačni, ampak gremo pa vsi po isti poti. Naš življenjski cikl je takšen tukaj in takšen je tam, mikroravni vsakega posameznika so si zelo podobne. To je tisto, o čemer ljudje tukaj ne želijo razmišljati in česar ali nočejo razumeti ali pa preprosto ne vidijo. Zdi se jim, da so njihova življenja tam strašno drugačna, jaz pa se s tem sploh ne strinjam. Pač živijo v okolju in se mu prilagodijo, tako kot se mi prilagodimo našemu. In tudi glede religije niso drugačni, pač pa smo si zelo podobni.

V pogovorih, ki sem jih imela z veliko že dolgo tukaj živečimi Arabci, so povedali, da so se bolj udobno počutili v času Jugoslavije, kot se zdaj. Ker so bile izmenjave dosti bolj pogoste in nič nenavadnega ni bilo, če so se sestajali na ulici ter govorili arabsko. Ljudje so jih sprejemali mnogo bolj odprto, saj je jugoslovanska vlada takrat poudarjala pomembnost kulturne in znanstvene izmenjave med neuvrščenimi državami.

Ko sem na Univerzi v Ljubljani prebirala arhiv iz šestdesetih let, sem našla razpis iz kartumske univerze, da iščejo filozofe in humaniste v Sloveniji in bivši Jugoslaviji, ki takoj dobijo predavateljsko mesto, in to se mi je zdelo fascinantno. Dandanes je čista znanstvena fantastika, da bi lahko antropolog

ali filozof pričakoval, da ga bodo iz afriške ali arabske države vabili predavati, prej pa je bila to redna praksa. In tudi oni čutijo ta globalni premik v vsesplošnem dojemanju drugačnosti oziroma raznolikosti. Prijatelj iz Sudana je tudi v filmu povedal, da takoj, ko pove, da je Sudanec, začuti, da se z njim pogovarjajo, kot bi bil na nižjem nivoju. Nikoli ga ne jemljejo kot sebi enakovrednega, kljub temu da je končal univerzo in je intelektualec.

Mislim, da je to zaradi strahu in ogroženosti, ki ju ljudem vcepljajo v glavo! Zdi se jim, da vsak, ki drugače izgleda, ogroža njihovo mesto, delovno mesto in ne vem kaj še vse zraven. Po moje to izhaja iz pomanjkanja samozavesti. Če nimaš dovolj samozavesti, se ti zdijo vsi, ki jih imaš za potencialne tekmece, ogrožajoči zate in za tvoj status. Ne znam si drugače razložiti, zakaj so ljudje tako prestrašeni in od kod jim to. Ali so res vse samo mediji, na katere vedno kažemo s prstom?

Mislim, da je kriv tudi šolski sistem. Sodelovala sem pri pregledovanju učbenikov, ki ga je opravilo Društvo Afriški center. In kakšna je podoba Afrike v osnovni šoli? Pojavljajo se izrazi, kot je *kulturna zaostalost*, in na primer podatki, da v Afriki živijo različne rase – bela, črna ter rasni drobci. In otrok se mora to učiti! Ko take stvari berem, bi Nura najraje izpisala iz našega šolskega sistema, ker ne vem, kako bom to lahko prenašala. To so osebne dileme, v katere bo vpet otrok, in on bo tisti, ki bo moral stvar izpeljati. In tako dobijo otroci predstavo, da gre za ljudi, ki so nagnjeni k temu, da nosijo orožje, in ki so delno sami krivi, da so naravne katastrofe ravno pri njih in da so lačni, saj ne znajo pridelovati, zato pa potrebujejo evropske svetovalce, ki bi jim pokazali, kako se zemljo obdeluje, in bi jim poslali kakšno mehanizacijo, potem pa še, da pričakujejo, da bodo živeli od humanitarne pomoči.

To podkrepijo tudi s fotomaterialom, kjer je izključno podhranjen otrok ali pa moški, ki za noge drži mrtvega otroka, potem kolone beguncev, ki bežijo pred etničnimi spopadi, ker se tam med sabo vsi samo pobijajo in koljejo. V naslednjem poglavju pa je Severna Amerika, kjer se pojavijo slike sijočih mest in razvitosti, blagostanje. To je podoba, s katero zrastejo naši otroci, in skozi to prizmo tudi gledajo vse, ki so drugačni, pa čeprav so Evropejci. Dobijo občutek superiornosti.

Mislim, da najin Nur že čuti svojo drugačnost, vendar je še ne zna reflektirati. Nekega večera me je zelo presenetil, ko mi je v joku potožil: »Jaz sem tako grd.« Osupnila sem: »Kaj pa ti govoriš?« »Ja, ja, vem, da sem ...« Potlej sem govorila z učiteljico v šoli, če se dogaja kaj, česar ne vem, pa mi je rekla le, da ga odrasli pogosto ustavljajo in komentirajo: »O, kako si ti lep, kakšne lepe

Sprehod po Wadi Al Arabu – Petra v Jordaniji (2009)

očke imaš ...» To so sicer pozitivne stvari, ampak začutil je izpostavljenost! Te komentarje doživlja kot potrditev, da je drugačen, saj je omenil tudi, da nima svetle kože kot ostali. To so stvari, ki jih otroci čisto po svoje razumejo. Z možem sva sicer, kar se tega tiče, kar aktivna, v vrtcu sva se na primer dogovorila, da smo jim predstavili Jordanijo, Mahmud jim je pel, učili smo se arabske izštevance, pekli smo arabski kruh.

Pokazala sva, da se tega ne sramujeva, da smo ponosni na to, kar smo, in da bova Nura in Asjo vzgajala v tem smislu, da sta oboje, da nista pol/pol, ker nista polovična, ampak cela. (Smeh.) Sta eno in sta drugo in mogoče bosta še marsikaj zraven. S tem se tudi ne obremenjujem, ker vem, da bomo izpeljali in da bom otroka uspela prepričati, da sta čisto v redu takšna, kakršna sta, ne glede na to, kakšno ime imata in kako izgledata. Nurovo ime pomeni svetloba in on to pač je! Pri Asji je zgodba enaka, ampak je še tako majhna, da stvari ne prepozna, v vrtcu pa tudi ni bilo nič takega, kar bi jo izpostavljalo.

Upam, da bosta znala reagirati na to, ko bosta starejša, in da se bosta znala postaviti zase. Tukaj starši razen tega, da otrokom gradimo samozavest, ne moremo nič. Kot mati si niti ne želim, da bi ju lahko obranila pred temi situacijami, saj se bosta morala slej ko prej naučiti, da sama odgovarjata zase in gresta svojo pot ne glede na to, kako ju okolica determinira.

Midva ju učiva, da sta državljana sveta! Želim si, da bosta – kjerkoli bosta končala, na kateremkoli delu sveta – odprta do vsega, kar jima bo življenje prineslo. Zdaj je pač izpostavljena identiteta, ker ju vedno sprašujejo: »*Kaj si, kdo si, ali si pol/pol?*« Vedno poudarjava, da sta cela, da nista polovična, da sta oboje: torej to, kar sem jaz, in to, kar je oče. In da imata tam družino in da imata tu družino, da imata povsod več družin, da bosta vedno lahko vstopala v oba svetova, kar se mi zdi velika prednost. Upam, da jo bosta znala izkoristiti.

FRANC LENHART REZA

V zadnjem letu sem uspel napisati še nekaj knjig o Iranu, tako jih je sedaj skupaj sedem. *Priročnik o poslovanju – kako poslovati z Iranom* – je bila moja prva knjiga, ki je že dokaj znana. V njej svetujem, kako poslovati z iranskim partnerjem, saj moraš poznati njegovo obnašanje in vedeti, zakaj se tako obnaša. Na primer: prvo, kar Iranec zahteva, je cenik, čeprav ti niti ne pove, kaj bo kupil, koliko bo kupil, od kje bo kupil, kako bo plačal. In nekdo, ki ne ve, da cenika sploh ne smeš dati, dokler ne prideš čisto do konca dogovorov, ne bo znal poslovati. Potem te lahko sprašujejo nepomembne stvari, samo da ugotovijo, koliko poznaš Iran, koliko si pameten in sposoben, in temu primerno se prilagodijo. Strategija je tudi, da te slečejo. Vedno povem vic o tem, da sta šla dva v kazino, in ko prideta zjutraj ven, je en gol, en ima pa spodnje hlače. Oni, ki je gol, nato reče drugemu: »*Mater, ti si pa pameten! Točno veš, kdaj moraš končati!*« In jaz pravim, da ko greš v Iran, si zmagovalec, če se vrneš nazaj s spodnjimi hlačami.

Iranci so strašni poslovneži. Ker te skoraj vsaka beseda, vsako dejanje v nekem pomenu sleče. Zato moraš držati distanco, ne smeš jih takoj pustiti blizu. In vse to je pri poslovanju z njimi treba razumeti in upoštevati! Iranski poslovneži so strašno sposobni, vseskozi igrajo za pogajalskimi mizami. Koliko te bodo uspeli preigrati, pa je v resnici odvisno od tebe, ne od njih. Njihov cilj je dobiti evropsko kakovost po kitajski ceni. Čeprav trenutno potekajo sankcije in je poslovanje malo oteženo, sem prepričan, da je iranski narod tako žilav in iznajdljiv, da trdno stoji na nogah in bo vedno našel pot, kako naprej. Iran in iranski način življenja je težko razumeti. Jaz sem ga razumel šele, ko sem se poročil z Iranko in prišel v vse sfere privatnega, vsakdanjega življenja. Ko začneš z njimi deliti probleme in misliti z njihovim sistemom, se ti zazdi takšno obnašanje popolnoma logično. A da sem to spoznal, sem potreboval leta.

Letos naj bi izšel slovensko-iranski in iransko-slovenski slovar, ki sva ga skupaj z ženo sestavljala tri leta. To je bilo kar težko napraviti. Ideja je bila, da bi ljudem, ki pridejo prvič v to državo – poslovno, turistično, kakorkoli – pomagala, kako se znajti. Notri sva dala nekaj slovnice, na koncu pa sva se odločila, da ga razdeliva na poglavja: kaj morate vedeti, da lahko komunicirate v hotelu, ko greste po nakupih, ko ste na ulici, na letališču, na vlaku, na avtobusu, na banki. To bo zelo kompleksna stvar, a bo vsakomur koristila.

Prav tako bo letos izšel roman *Petindvajset let Irana*. Ali pa *Iran: petindvajset let v tvojem objemu* – ne vem, nisem se še odločil za naslov. Tam bo opisano moje življenje vse od začetka. Kako sem začel delati v TAM-u kot čisto navaden delavec, kako sem prišel do vrha, kako sem bil poslan v Iran in kako sem v Iranu ostal. In skozi celo knjigo se pojavljajo dogodki, ki so smešni, žalostni, prijetni, neprijetni, vezani na jezik, vezani na drugačnost, značaj.

Pred enaindvajsetimi leti sem bil kot šef proizvodnje zaposlen v TAM-u. K nam je prišlo iransko podjetje, ki je želelo prenesti našo tehnologijo izdelovanja avtobusov. Poslali so me v Teheran, da preverim pogoje za delo. Tako sem iz Maribora v Iran prepeljal 3460 avtobusov v zabojih. Začel sem iz nič in v treh mesecih naredil TAM številka dve, sodobno avto-industrijsko podjetje, ki še danes proizvaja avtobuse. Zadeva se je nato v Jugoslaviji začela zapletati, sporočili so mi, naj podjetje zaprem. Tedaj sem ugotovil, da pravzaprav nimam kam iti, a vsepovsod so bile možnosti za posel.

Izkušnja je bila zelo zanimiva in seveda težka. Ko sem prišel v Iran, sem govoril le nemško. Komuniciranje je bilo izredno zapleteno. Med gibanjem po delavnicah sem se nato začel učiti perzijskih besed. Od prvega dne dalje so mi Iranci zlezli pod kožo. Rad sem jih imel zaradi njihove gostoljubnosti in prijaznosti in zdelo se mi je, da so zame pripravljeni nositi srce na dlani. Seveda so bile tudi težave, zato sem večkrat izgubil živce. Enkrat je iranski vodja prišel k meni in mi pojasnil: »*Glej, če hočeš razumeti opico, moraš najprej biti opica.*« To pomeni, da je brez veze, da se derem in preklinjam in razburjam; Iranca ne bom razumel, ker nisem Iranec. Če pa bom Iranec, bom z njim skupaj živel in takrat ga bom razumel.

Točno tako je bilo! Po dvajsetih letih sem dojel pomen tega primera. Ko prideš v Iran in greš v hotel in s tabo vsi govorijo angleško, notri imaš polinezijsko in francosko restavracijo, nato pride taksi pote in te pelje na delovno mesto, vsi govorijo angleško, si rečeš: »*Pa saj ni nič kaj posebnega. Vse je normalno.*« Ampak! Pojdi v avto in se pelji petsto kilometrov, zavij k neki družini ter tam ostani sedem dni. In takrat boš videl, kaj dejansko iransko

življenje je. Ne moreš ga na hitro razumeti. Sam sem potreboval več kot deset let, da sem odkril njegov čar. To je družaben narod, ki drži skupaj. Poznam jih kot izredno poštene in odkrite ljudi, ki se ves čas družijo.

Z ženo imava že skoraj končan še en prav zanimiv roman. Zdi se mi, da je nekaj posebnega, če se nekdo rodi na eni strani sveta, ima otroštvo, mladost, gre svojo pot, se poroči, doživi smrt partnerja; nekdo na čisto drugem koncu sveta pa ima zelo podobno pot, skoraj bi lahko rekel na milimeter identično pot – na koncu pa se srečata. Kaj vse se mora zgoditi, kašna usoda mora biti, da se ta dva človeka iz dveh popolnoma različnih koncev sveta snideta in zaživita skupaj, kot sva midva z ženo?

Bil sem poročen z Mariborčanko. V Teheranu sva skupaj s sinom živela sedem, osem let. Ko je zbolela, so me poklicali iz bolnice in rekli, da ima še sedem dni življenja in naj jo čim prej spravim nazaj v Slovenijo. Šel sem do vseh letalskih družb, pa nobena ni želela prevzeti odgovornosti in tveganja, da bi na letalo vzela na smrt bolno žensko. Mož moje sedanje iranske žene je bil Hrvat in je živel v Iranu štiriintrideset let. Uredil je, da so mojo bolno ženo vzeli na letalo za Dunaj, zagotovili so vso potrebno opremo in medicinsko sestro za polovično ceno karte. Na poti do kliničnega centra je umrla. S sinom nisva vedela, ali naj ostaneva v Sloveniji ali naj se vrneva v Iran. Odločila sva se, da imava v Iranu več korenin kot v Sloveniji. Ko sva se vrnila, sem se želel temu gospodu zahvaliti. Spoprijateljila sva se, vsak dan sva se obiskovala. Čez tri mesece je umrl.

Njegova želja je bila, da bi bil pokopan na Hrvaškem. Čutil sem se odgovornega, da družini pomagam, zato smo ga kljub neskončnim težavam po štirih mesecih uspeli spraviti na Hrvaško. Z njegovo družino smo vsak dan skupaj urejali zadeve. Kako spontano sta se dve razbiti družini našli! Združili sta se in ustvarili novo. Ona je imela sina in hčerko, jaz sina. Vsi otroci so v Iranu hodili v šolo.

Z ženo sva se najprej morala poročiti začasno. Za to na uradu le izpolniš obrazec, vse skupaj traja pet do deset minut. To je praktično legalizacija prostitucije, kajti teh začasnih porok se poslužujejo kakšni diplomati in konzularna predstavništva, saj v Iranu druženje med moškim in žensko, ki nista poročena ali v sorodu, ni mogoče. Ne v restavraciji, ne na plaži, ne na ulici. Edina možnost srečevanja in druženja so zasebne zabave v hišah.

Nato sva začela urejati papirje. Iranci nimajo radi, da se ženska poroči s tujcem, zato postavljajo nemogoče pogoje. Osem mesecev sva letala iz ene pisarne v drugo, zgodilo se nama je vse, kar se živemu človeku lahko zgodi. Ko sva imela na koncu vse urejeno, je poroka trajala dva dni. Prvi dan v ožjem

družinskem krogu, drugi dan, ko se priredi tudi zabava, pa za prijatelje. Zdaj sem bolj Iranec kot Iranci. S poroko sem podedoval tristočlansko družino.

Naslednja knjiga v pripravi je knjiga o iranskih ženskah, ki pokrije celotno zgodovino o tem, kako so se borile, kaj se jim je dogajalo, kaj so doživljale, in prikaže, kakšna je podoba iranske žene, matere, ženske. Vzel sem iransko žensko pred dva tisoč leti in jo spremljal vse do danes, do moje žene, tašče. V času prvega iranskega cesarstva je bila bojevnica na konju. Za časa očeta Šaha so bile ženske vodje letalstva, policije, imele so enako ali višjo plačo kot moški. Reza Šah, njegov sin, je že videl, da islam igra vse močnejšo vlogo in da gredo stvari v napačno smer. Pod sedanjo oblastjo pa je ženska izgubila že marsikaj.

A to še vseeno ne pomeni, da je njen položaj zgolj podrejen. Treba je namreč ločiti med žensko v hiši in žensko zunaj hiše – ženska zunaj hiše je vredna pol moškega. Ne more se ločiti, ne more iti recimo na nogometno tekmo. A situacija se spreminja. Ko sem začel poslovno sodelovati z Iranom, je v podjetju, ki je imelo tritisočdvestopetdeset zaposlenih, delala samo ena ženska, tajnica generalnega direktorja. Danes pa so ženske vodje nabave, prodaje, direktorice komerciale. Večina pa jih je še vedno doma.

In hiša je prostor, kjer ima ženska absoluten položaj. Moški gre zjutraj v službo, kjer ima zajtrk in kosilo, dela do šestih zvečer, in ko pride domov, je utrujen. Skupaj povečerjajo in poklepetajo o tem, kaj se je dogajalo čez dan. Ob desetih ali kasneje gredo na obiske. To je bilo nekaj, na kar sem se moral v Iranu navaditi, obiski recimo pozvonijo tudi ob enajstih zvečer in ostanejo do enih, dveh zjutraj skupaj z otroki. Kljub temu da moški tega ne priznajo radi, doma nimajo nobene vloge. Tam vse vodi ženska.

Pripravljam pa še eno knjigo. Nekako sem prišel na idejo, da lepoto Irana prikažem skozi poezijo, zato v pesmih pišem o stanju v Iranu, iranskih ženskah, kulturi, narodu. Letos tako računam na izid treh knjig. Ustvarjam, ker se mi zdi, da moram ljudem prikazati dejansko stanje te države, tega naroda, ki mu je politika naredila toliko krivic. To so čudoviti ljudje, čudovita država in pa čisto drugačna kultura. Ko ljudem po Sloveniji razlagam, da je Iran specifična država, mi odvrnejo: »*Ja, saj smo bili v Aziji, saj smo bili v Iraku, saj smo bili v Savdski Arabiji – saj več ali manj poznamo.*« S tem se ne morem strinjati! Iran je nekaj posebnega. Notranjost, srce Irana je čisto drugačno. To je večtisočletna država, ki je bila vedno na vrhu. To je veličina naroda, ki je nekoč nekaj pomenil. In v čem je bistvo? Iranci so izredno družaben narod,

Franc Lenhart z ženo Hemati Mehri v Mariboru

skupaj živi več generacij, zato je tudi težko najti malo stanovanje – stanovanja so ogromna, imajo veliko sob in ti ljudje držijo skupaj.

Za primer naj povem o hudi prometni nesreči, ki se mi je pred par meseci zgodila v Teheranu. Če bi se tako ponesrečil v Mariboru, ni variante, da bi se zgodilo to, kar se je zgodilo dol. Izvlekli so me iz avta, me postavili na noge, jaz pa sem kar skupaj padel, saj sem bil precej polomljen. Dve uri sem ležal na asfaltu, ker smo čakali rešilce. Niso hoteli priti, ker moraš najprej plačati, da te pripeljejo v bolnico, in to niso mali denarji, ki jih jaz takrat jasno nisem imel s sabo. Nekdo je poklical ženo, žena pa je koordinirala, da je bila cela moja družina na licu mesta nesreče in nato v bolnici.

V bolnici imaš samo svojo sobo in nekdo mora s tabo spati in skrbeti zate, ni medicinske sestre – a to je zgodba zase. In tam se je pokazalo, kako so oni organizirani! Vedno sem imel pet do šest ljudi pri sebi, ki so me negovali: »Rabiš to, rabiš ono ...?« Me brisali, hranili, čistili ... Videl sem, kako držijo skupaj. Če ima eden v tej družinski verigi kakršnekoli probleme, sto-

Teheran

pijo skupaj, mu pomagajo, ga rešijo. Nikdar nisi sam! Dvomim, da bi se kaj takega zgodilo v Sloveniji. Sosed me na primer niti enkrat ni prišel obiskat in vprašat: »Zdravo, kako si? Hotel sem te videti!« Iranci pa so tako družabni, znajo se zabavati, znajo izkoristiti življenje in tako malo potrebujejo za to, da so zadovoljni.

Osnovna zadeva pri večkulturnosti je, kako skordinirati življenje med dvema državama. Za to moraš biti poseben človek, tega ne more vsak. Moraš imeti takšno kapaciteto, da se danes lahko prilagodiš temu okolju, jutri greš pa na drug konec sveta ter se zopet prilagodiš – in povsod si enak kot ljudje, ki te obkrožajo. To je umetnost! Ker različne situacije te lahko šokirajo. Ženski na primer daš roko, ona pa stoji kot kip, potem se pa spomniš, da se z ženskami ne smeš rokovati. Pa te recimo povabijo na večerjo, greš v dnevno sobo, a tam ni mize, vse je na tleh. To so čisto drugi običaji, družabnost, drugačno praznovanje praznikov.

Spomnim se, da smo za novo leto prišli iz Teherana v Maribor – 21. marca je novo leto v Iranu. Zakurili smo ogenj, zadnjo sredo pred novim letom moraš namreč zakuriti ogenj in skakati čezenj, da ti prečisti dušo, grehe, da čist stopiš v novo leto. In smo kurili na ulici! (Smeh.) Verjetno so sosedje mislili, da se nam je malo odpeljalo. Povabili smo ljudi, pili, skakali, se veselili, drli in sredi ničesar napravili cel cirkus. V Iranu je to normalno, v Sloveniji pa smo bili osamljeni.

Po drugi strani pa je podobno tudi, ko smo v Iranu in tam praznujemo naše, slovensko novo leto. Ti kot Slovenec imaš nekaj notri, se veseliš, praznuješ, ostali pa – saj so prišli k nam, ampak si začutil, da nimajo tistega navdušenja in pričakovanja. In jaz to opažam zdaj tudi že pri svoji družini – saj žena uživa, ko je božič, nakupi darila, gre po drevesce, ga okraši. Ko pa je iransko novo leto, vidim, da pripravlja s srcem. To je cel proces, ki traja štirinajst dni pred novim letom in štirinajst dni po njem. Tradicija narekuje različne dogodke, trinajsti dan moraš iti ven, zadnjo sredo moraš skakati čez ogenj, v vsaki družini mora mlajši starejšemu kupiti darilo in večinoma bi morali biti takrat čisto na novo oblečeni. Na mizi mora biti vsaj sedem stvari na s- in vsaka ima svoj namen.

In tu se izkaže umetnost, ali si se zmožen vključiti in biti enak sredini. Jaz takšna oseba sem: ko pridem v Iran, govorim iransko, tudi oblečem se po iransko, ne izstopam. Sem eden od domačinov! Ko pa pridem v Slovenijo, se zopet normalno zlijem z ostalimi. In ja, definitivno se imam za Iranca. In za Slovenca!

Ko so pred več kot dvajsetimi leti k nam v TAM prišli gostje iz Irana, so mi vodilni rekli: *»Daj jih ti prevzemi, neki zamazanci so tam, črnici.«* Ampak meni se niso zdeli ne zamazani ne črni, pač prišli so, da bi kupili avtobuse, in ko se je zadeva začela pogodbeno reševati, je bilo treba iti dol – in med desettisoč tristo ljudmi so izbrali mene, ne vem, zakaj, in ne vem, kako. Pred odhodom pa so me svarili: *»Pazi, to so cigani! Enega mojega kolega so dali v vrečko in ga ženi v hotel prinesli mrtvega. To je ciganarija, to je umazanija, to so nevarni ljudje ...«* In to so govorili tisti ljudje, ki dol še nikoli niso bili! Ko sem prišel tja, sem resnično pričakoval umazance, nevarne ljudi, videl sem pa le, kako so drugačni in prijazni.

Takoj sem dobil pozitivno mnenje o njih. Če se zgubiš in ne najdeš poti do hotela, ti rečejo: *»Za mano vozi, jaz moram sicer v drugo smer, ampak za mano vozi!«* In gre čisto na drugo stran mesta, da te pripelje do hotela, čeprav te ne pozna, nikoli te ni videl in nikoli več te ne bo.

Delal sem tudi na projektu prenosa tehnologije in spoznal sem, da če ne bom prišel ljudem, ki delajo v proizvodnji, blizu, ne bom uspel. Zato ko je bil čas za čaj in so vsi sedeli na tleh, na kartonih, sem se jim v svetlih hlačah in belih čevljih pridružil ter z njimi iz zelo umazanih skodelic pil čaj. To se jim je zdelo tako lepo! Nato sem jih začel spraševati: »Kako se reče vijaku? Kako se reče temu orodju, kako se reče temu šraufu, kako se reče temu, onemu ...?« Sčasoma sem komaj čakal, da bo prišel čas za čaj in se bom spet nekaj novega naučil. Vam povem, tisoč dvesto ljudi je bilo v tisti tovarni in vsi so me imeli radi! Neverjetno!

Ko prideš dol, vidiš, da leto ni enako, v Iranu je zdaj leto 1388, meseci niso enaki, prvih šest mesecev ima enaintrideset dni, drugim pa število dni preračunajo, novo leto ni enako, niti en praznik ni enak tvojemu! Četrtek je sobota, petek je nedelja, sobota je prvi delovni dan. Kamorkoli se obrneš, povsod je nekaj novega. Potem te začne zanimati. In ženske so zakrite, ampak tisti del odkritega ti toliko pove! Jaz sem strašno jezen, ko gre nekdo dvakrat, trikrat, petkrat tja, potem pa govori, kakšen je Iran. Tega preprosto ne moreš! Nimaš pravice govoriti o nekem narodu, če si z njimi živel deset, petnajst dni. Z njimi moraš preživeti pol življenja, tri četrtine življenja, celo življenje, da lahko rečeš, kakšni so.

Iz ministrstva so me spraševali, kaj mislim o dodatnih sankcijah proti Iranu. Jaz sicer sodelujem z vlado, z Japtijem, izvozno okno je moj portal, firmam svetujem, kako sodelovati z Iranom, in povedal sem jim, da vidim drugačno rešitev iranskega problema. Ne s šibo, kot oni mislijo, ker ne poznajo naroda! Najprej je treba ugotoviti, proti komu delamo sankcije: proti petinsedemdesetim milijonom ali proti nekemu drugemu? Kdo bo na koncu potegnil kratko? Tisti navaden narod, ki ni čisto nič kriv, ali nekdo drug? Na dolgo sem jim razložil, da je rešitev problema v tem, da je pri pogajanjih vključen nekdo, ki pozna Iran in Irance ter bo znal razmišljati kot oni.

V Sloveniji, to lahko mirno trdim, zelo malo ljudi pozna dejansko stanje Irana. Vem, da ne morem poslovati z Iranom, kar se tiče kočljivih zadev. So črne liste, so omejitve; če pa prodajam žarnico, ki pri moji duši ni vezana na terorizem in na atomsko energijo, ampak na avtomobilsko industrijo, zakaj tega ne bi smel napraviti? Zakaj nekdo, ki pošteno dela v Iranu od jutra do noči, sestavlja avtomobile, te žarnice ne bi mogel kupiti in plačati? To ni fer! Slovenija pridno koraka za Združenimi državami Amerike in izpolnjuje ukaze od njih in od Evropske unije glede sankcij, ampak realna slika je drugačna. Poglejte uradne statistične podatke: koliko Amerika posluje z Iranom, koliko

V tovarni avtobusov Shahab Khodro Co. Teheran (1989)

Francija, koliko Nemčija, koliko Anglija. Kje smo šele mi, Slovenci! Na repu. Morali bi povedati celemu svetu, da tej državi dela krivico.

Težko je, ko moraš biti razdeljen, ko si razpet med dve državi, ampak po drugi strani je to tudi nekaj posebnega. Daje ti čar! Jaz sem zdaj navajen, da ko grem v Iran, grem domov. In ko grem sem, v Slovenijo, grem spet domov. Dva dni nazaj je Iran z Irakom igral nogomet – pa vprašam sina, koliko je bilo, on pa: »2 : 1 za nas.« Torej za nas, ne za Iran, ampak za nas. To smo mi! Pripadamo dvema različnima narodoma in dvema različnima kulturama.

ZAHVALA

Vsem pripovedovalkam in pripovedovalcem življenjskih zgodb se najlepše zahvaljujem za sodelovanje in zaupanje pri nastajanju knjige.

Vzeli so si čas za pogovor, za avtorizacijo prepisanih pripovedi, za iskanje fotografij ter dogovarjanje, katere bodo objavljene in kaj bo pod njimi pisalo, in še za kup pomembnih malenkosti, ki so potrebne, da nastane taka knjiga.

Vse fotografije so iz osebnih arhivov; posebej pa se zahvaljujem fotografom Tomažu Skaletu za dovoljenje za objavo portreta Franca Lenharta, Borutu Kranjcu za dovoljenje za objavo portreta Franca Jurija in Iztoku Miklavčiču za dovoljenje za objavo fotografije Faile Pašić Bišić na protestnem shodu 2009.

Mirjam Milharčič Hladnik
IN – IN
Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah

recenzenta

Peter Vodopivec in Tanja Popit

jezikovni pregled

Anita Jurič

oblikovanje

Samira Kentrić

prelom

Brane Vidmar

izdajatelj

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

za izdajatelja

Marina Lukšič Hacin

založnik

Založba ZRC, ZRC SAZU

za založnika

Oto Luthar

glavni urednik

Vojislav Likar

tisk

Littera picta d. o. o., Ljubljana

naklada 300

ilustracija na ovitku: Samira Kentrić

publikacija je v elektronski obliki dostopna na spletnem mestu:

<http://isi.zrc-sazu.si/eknjiga/zivljenjske-zgodbe.pdf> in

http://www.medkulturni-odnosi.si/images/stories/publikacije/Zivljenjske_zgodbe.pdf

ISBN elektronske izdaje: 978-961-254-265-8

Publikacija je nastala v okviru dejavnosti projekta »Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo«, ki ga je omogočilo financiranje Evropskega socialnega sklada Evropske unije in Ministrstva za šolstvo in šport RS.

(c) 2011, Založba ZRC, ZRC SAZU. Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).